

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BELÂGAT İLMİ AÇISINDAN İSRÂ VE TAHRÎM SÛRELERİ:
KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

CEVAHİR AYDIN

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ CEMAL SANDIKCI

YÜKSEK LİSANS

ORDU 2020

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum "Belâgat İlimi Açısından İsrâ Ve Tahrîm Sûreleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme" adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaktan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların "Kaynakça" bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29/12/2020

Cevahir AYDIN

o17531200019

ÖNSÖZ

Doğuştan sahip olunan bir meleke olarak ifade edilen belâgatın, insanlığın yaratılış tarihi ile aynı derinliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Sözlü edebiyatın mükemmel eserlerinin ortaya konulduğu Cahiliye Dönemi, Kur'ân'ın vahyi ile birlikte, Kur'ân üzerinde yapılan ilmi çalışmaların referansı olmuştur.

Kur'ân âyetlerinin vahyi ile birlikte bütün dikkatler Kur'ân'a çevrilmiş, şairler ve edibler Kur'ân'ın îcazı karşısında söz söylemekten imtina etmişlerdir.

İlk dönem dilciler, müfessirler, kelâmcılar gibi ilim ehli, eserlerinde Kur'ân'ın fesâhat ve belâgatına ait bilgilere yer vermişlerdir. Dağınık halde gerçekleştirilen bu bilgileri ilk derleyen İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908) olmuştur. Kitâbu'l-Bedi' adlı eserinde beyân ve bedi'e ait konular ilk defa toplu ve düzenli olarak zikredilmiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde belâgat ilminin tanımı, ortaya çıkışı, gelişmesi ve bölümleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise Mekkî ve Medenî sûreler hakkında bilgi verilerek İsrâ ve Tahrîm sûrelerinin içerikleri hakkında değerlendirme yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise belâgat ilmi açısından İsrâ ve Tahrîm sûrelerinin edebî sanatları ayrı ayrı gösterilerek belâgat ilmi açısından karşılaştırmaları yapılmıştır.

Yapılan bu çalışmada desteklerini bizlerden esirgemeyen başta Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Sadık Kılıç Bey'e ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Cemal Sandıkcı'ya şükranlarımı arz ediyorum.

Gayret bizden, muvaffakiyet Allah (c.c.)'dendir.

Cevahir Aydın

Ordu-2020

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	1
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	1
IV. ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR	2
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. BELÂGAT	4
1.1. BELÂGAT İLMİNİN TANIMI	4
1.1.1. Belâgatın Lügat Anlamı	4
1.1.2. Belâgatın İstilah Anlamı	5
1.2. BELÂGAT İLMİNİN DOĞUŞU ve GELİŞİMİ	5
1.3. BELÂGAT İLMİNİN BÖLÜMLERİ	12
1.3.1. Beyân İlmi (عِلْمُ الْبَيَانِ)	12
1.3.1.1. Beyân Kelimesinin Lügat Anlamı	12
1.3.1.2. Beyân Kelimesinin İstilah Anlamı	12
1.3.1.3. Beyân İlminin Kısımları	14
1.3.1.3.1. Teşbîh (التَّشْبِيهُ)	14
1.3.1.3.1.1. Teşbîh'in Lügat Anlamı	14
1.3.1.3.1.2. Teşbîh'in İstilah Anlamı	14
1.3.1.3.1.3. Teşbîh'in Unsurları	14
1.3.1.3.1.4. Teşbîh Edatları	16
1.3.1.3.1.4.1. Harf Olanlar	16
1.3.1.3.1.4.2. İsim Olanlar	17
1.3.1.3.1.4.3. Fiil Olanlar	17
1.3.1.3.1.5. Teşbîh'in Gayeleri	18
1.3.1.3.1.6. Teşbîh'in Kısımları	19
1.3.1.3.1.6.1. et-Teşbîhu't-Tam (التَّشْبِيهُ التَّامُّ)	20
1.3.1.3.1.6.2. et-Teşbîhu'l-Belîğ (التَّشْبِيهُ الْبَلِغُّ)	20

1.3.1.3.1.6.3. et-Teşbîhu'l-Mürsel (التَّشْبِيهُ الْمُرْسَلُ)	20
1.3.1.3.1.6.4. et-Teşbîhu'l-Müekked (التَّشْبِيهُ الْمَأْكَدُ)	21
1.3.1.3.1.6.5. et-Teşbîhu'l-Mücmel (التَّشْبِيهُ الْمُجْمَلُ)	21
1.3.1.3.2. Hakikat ve Mecâz (الْحَقِيقَةُ وَ الْمَجَازُ)	22
1.3.1.3.2.1. Hakikat'ın Lügat Anlamı	22
1.3.1.3.2.2. Hakikat'ın Istılah Anlamı	22
1.3.1.3.2.3. Mecâz'ın Lügat Anlamı	23
1.3.1.3.2.4. Mecâz'ın Istılah Anlamı	23
1.3.1.3.2.5. Mecâz'ın Kısımları	24
1.3.1.3.2.5.1. Mecâz-ı Aklî (الْمَجَازُ الْعَقْلِيُّ)	24
1.3.1.3.2.5.2. Mecâz-ı Lügavî (الْمَجَازُ اللَّغَوِيُّ)	25
1.3.1.3.2.5.2.1. Mecâz-ı Lügavî'nin Kısımları	26
1.3.1.3.2.5.2.1.1. Mecâz-ı Mürsel (الْمَجَازُ الْمُرْسَلُ)	26
1.3.1.3.2.5.2.1.1.1. Mecâz-ı Mürsel ve Alâkaları	27
1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.1. Cüz'iyet (الْجُزْئِيَّةُ)	27
1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.2. Külliyyet (الْكُلِّيَّةُ)	27
1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.3. Sebebiyyet (السَّبَبِيَّةُ)	28
1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.4. Müsebbebiyyet (الْمُسَبَّبِيَّةُ)	29
1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.5. Mahalliyyet (الْمَحَلِّيَّةُ)	30
1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.6. Hâliyyet (الْحَالِيَّةُ)	30
1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.7. Geçmişe İtibar (إِعْتِبَارُ مَا كَانَ)	31
1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.8. Geleceğe İtibar (إِعْتِبَارُ مَا سَيَكُونُ)	32
1.3.1.3.2.5.2.1.2. İsti'âre (الِاسْتِعَارَةُ)	33
1.3.1.3.2.5.2.1.2.1. İsti'âre'nin Lügat Anlamı	33
1.3.1.3.2.5.2.1.2.2. İsti'âre'nin Istılah Anlamı	33
1.3.1.3.2.5.2.1.2.3. İsti'âre'nin Unsurları	33
1.3.1.3.2.5.2.1.2.4. İsti'âre'nin Kısımları	34
1.3.1.3.2.5.2.1.2.4.1. İsti'âre-i Tasrîhiyye (الِاسْتِعَارَةُ النَّصْرِيحِيَّةُ)	34
1.3.1.3.2.5.2.1.2.4.2. İsti'âre-i Mekniyye (الِاسْتِعَارَةُ الْمَكْنِيَّةُ)	35
1.3.1.3.3. Kinâye (الْكِنَايَةُ)	36
1.3.1.3.3.1. Kinâyenin Lügat Anlamı	37
1.3.1.3.3.2. Kinâyenin Istılah Anlamı	37
1.3.1.3.3.3. Kinâyenin Kısımları	37
1.3.1.3.3.4. Kinâyenin Çeşitleri	39
1.3.1.3.3.4.1. Ta'rîz (التَّعْرِيزُ)	39

1.3.1.3.3.4.2. Telvîh (التلويح)	40
1.3.1.3.3.4.3. İma ve İşaret (الإيماء و الإشارات)	41
1.3.1.3.3.4.4. Remz (الرمز)	41
1.3.2. Meânî İlmi (علم المعاني)	41
1.3.2.1. Meânî Kelimesinin Lügat Anlamı	42
1.3.2.2. Meânî Kelimesinin İstılah Anlamı	42
1.3.2.3. Meânî İlminin Kısımları	43
1.3.2.3.1. İsnâd (الإسناد)	43
1.3.2.3.2. Müsned (المُسْنَد)	43
1.3.2.3.3. Müsnedün İleyh (المُسْنَدُ إِلَيْهِ)	45
1.3.2.3.4. Haber ve İnşâ Cümleleri (جُمْلَةُ الْخَبَرِ وَ الْإِنْشَاءِ)	46
1.3.2.3.4.1. Haber Cümlesi (جُمْلَةُ الْخَبَرِ)	46
1.3.2.3.4.2. İnşâ Cümlesi (جُمْلَةُ الْإِنْشَاءِ)	47
1.3.2.3.5. Fiillerin Müteallakları (مُتَعَلِّقَاتُ الْأَفْعَالِ)	48
1.3.2.3.6. Kasr (الْقَصْرُ)	49
1.3.2.3.7. Fasl ve Vasl (الْفَصْلُ وَ الْوَصْلُ)	50
1.3.2.3.8. İcâz/İtnâb/Müsâvat (الْإِجَازُ وَ الْإِطْنَابُ وَ الْمُسَاوَاةُ)	51
1.3.2.3.8.1. İcâz (الْإِجَازُ)	51
1.3.2.3.8.2. İtnâb (الْإِطْنَابُ)	52
1.3.2.3.8.3. Müsâvât (الْمُسَاوَاةُ)	52
1.3.2.3.9. Zikir ve Hazf (الذِّكْرُ وَ الْحَذْفُ)	53
1.3.3. Bedi' İlmi (علم البديع)	54
1.3.3.1. Bedi' Kelimesinin Lügat Anlamı	55
1.3.3.2. Bedi' Kelimesinin İstılah Anlamı	55
1.3.3.3. Bedi' İlminin Kısımları	55
1.3.3.3.1. Muhassinât-ı Ma'neviyye (المُحَسِّنَاتُ الْمَعْنَوِيَّةُ)	55
1.3.3.3.1.1. Tıbâk (الطَّبَاقُ)	55
1.3.3.3.1.2. Mukâbele (المُقَابَلَةُ)	56
1.3.3.3.1.3. Müşâkele (المُشَاكَلَةُ)	58
1.3.3.3.1.4. Lef-ü Neşir (اللَّفُّ وَ النَّشْرُ)	58
1.3.3.3.1.5. Tecâhül-i 'Ârif (تَجَاهُلُ الْعَارِفِ)	59
1.3.3.3.1.6. Mübâlağa (المُبَالَغَةُ)	60
1.3.3.3.1.7. Üslûbu'l-Hakîm (أُسْلُوبُ الْحَكِيمِ)	61
1.3.3.3.2. Muhassinât-ı Lafziyye (المُحَسِّنَاتُ اللَّفْظِيَّةُ)	61
1.3.3.3.2.1. Cinâs (الْجِنَاسُ)	61

1.3.3.3.2.2. Seci‘ (السَّجْعُ).....	62
1.3.3.3.2.3. Müvâzene (المُوازَنَةُ).....	63
1.3.3.3.2.4. İltifat (الإلتفات).....	63
İKİNCİ BÖLÜM.....	65
2. MEKKÎ VE MEDENÎ SÛRELER.....	65
2.1. ÂYET VE SÛRENİN ANLAMİ.....	65
2.2. SÛRELERİN, “MEKKÎ” VE “MEDENÎ” OLUŞLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER.....	66
2.3. MEKKÎ SÛRELERİN ÖZELLİKLERİ.....	66
2.4. MEDENÎ SÛRELERİN ÖZELLİKLERİ.....	67
2.5. MEKKÎ VE MEDENÎ SÛRELERİ BİLMENİN FAYDALARI.....	68
2.6. İSRÂ VE TAHRÎM SÛRELERİNİN MEKKÎ VE MEDENÎ OLUŞLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	68
2.6.1. İsrâ Sûresinin Değerlendirilmesi.....	68
2.6.2. Tahrîm Sûresinin Değerlendirilmesi.....	69
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	70
3. BELÂGAT İLMİ AÇISINDAN İSRÂ VE TAHRÎM SÛRELERİ.....	70
3.1. İSRÂ SÛRESİ.....	70
3.1.1. Sûrenin Adı.....	70
3.1.2. Sebebi Nüzûlü.....	71
3.1.3. Sûrenin İçeriği.....	72
3.1.4. Sûredeki Edebî Sanatlar.....	74
3.1.4.1. Mecâz (المَجَازُ).....	74
3.1.4.2. İsti‘âre (الإِسْتِعَارَةُ).....	79
3.1.4.3. Teşbîh (التَّشْبِيهُ).....	82
3.1.4.4. Tıbâk (الطَّبَائِقُ).....	83
3.1.4.5. Cinâs (الْجِنَاسُ).....	86
3.1.4.6. İltifât (الإلتفات).....	87
3.1.4.7. Îcâz (الإيجازُ).....	87
3.1.4.8. Mukâbele (المُقَابَلَةُ).....	89
3.1.4.9. Seci‘ (السَّجْعُ).....	90
3.1.4.10. Kinâye (الْكِنَايَةُ).....	91
3.1.4.11. Leff-ü Neşir (الْلَفُّ وَ النَّشْرُ).....	94
3.1.4.12. Zikir ve Hazf (الذِّكْرُ وَ الحَدْفُ).....	95
3.2. TAHRÎM SÛRESİ.....	95
3.2.1. Sûrenin Adı.....	95

3.2.2. Sebebi Nüzûlü.....	95
3.2.3. Sûrenin İçeriği.....	97
3.2.4. Sûredeki Edebî Sanatlar.....	98
3.2.4.1. Mecâz (المَجَازُ).....	98
3.2.4.2. İsti'âre (الإِسْتِعَارَةُ).....	99
3.2.4.3. Tıbâk (الطَّبَاقُ).....	100
3.2.4.4. İltifât (الإِلتِفَاتُ).....	101
3.2.4.5. Mukâbele (المُقَابَلَةُ).....	101
3.2.4.6. Seci' (السَّجْعُ).....	102
3.3. İKİ SÛRENİN BELÂGAT İLMİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	102
SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA.....	112
ÖZGEÇMİŞ.....	119

ÖZET

BELÂGAT İLMİ AÇISINDAN İSRÂ VE TAHRÎM SÛRELERİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Aydın, Cevahir

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Cemal Sandıkcı

Aralık-2020

Sayfa: 119

İnsan nefsinde etki bırakacak şekilde sözü yerinde, zamanında, doğru ve güzel söylemek olarak ifade edilen belâgat, kökleri Cahiliye Dönemi Arap şiirine gidip müphem olan kısımlarda Kur'ân âyetlerinin açıklanmasına bu vesileyle ışık tutan bir ilimdir. Bunu Hz. Ömer (r.a.) şu şekilde ifade etmiştir: “*Ey inananlar! Cahiliye Dönemi şiiriyle ilgilenin, çünkü o şiirlerde sizin kitabınızın tefsiri vardır.*” Bu şekilde şiirlerin kaynak gösterilmesi, fesâhat ve belâgat açısından Arap dilinin en güzel örnekleri olmalarıydı elbette.

Sahabe-i Kirâm, Kur'ân âyetlerinde anlayamadıkları yerleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'den öğreniyorlardı. Bu anlama çabaları Hz. Peygamber (s.a.v.)'in irtihalleri sonrasında da devam etmiştir. Bu çalışmalar içerisinde beşer sözüne benzemeyen ilahî kelâmın eşsiz güzelliklerini ortaya çıkarma çabası da yer almaktaydı. Önceleri tefsircilerin, dilcilerin, kelâmcıların eserlerinde yer yer gözler önüne serilen bu edebî güzellikler, daha sonra “Belâgat İlmî” adı altında bağımsız bir ilim olarak yerini almıştır.

Belâgatçılar eserlerini genelde üç ana başlık altında derlemişlerdir. Bunlar: Beyân, Meânî, ve Bedi'dir.

Bu çalışmada belâgat ilmi yanında Mekkî ve Medenî sûrelerin özelliklerine de yer verilerek Mekkî olan İsrâ sûresi ile Medenî olan Tahrîm sûrelerinin edebî sanatları tesbit edilerek belâgat ilmi açısından karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, Mekkî, Medenî, İsrâ, Tahrîm.

ABSTRACT

THE ISRA AND TAHRİM SURAHS IN TERMS OF THE SCIENCE OF THE RHETORIC: A COMPARATIVE REVIEW

Aydın, Cevahir

Master's Thesis, Department of Basic İslamic Science

Advisor: Dr. Faculty Member Cemal Sandıkçı

December-2020

Page: 119

The rhetoric, which is expressed as saying true, correct and beautiful in a way that leaves an effect on the soul, is a science that sheds light on the explanation of the Qur'anic verses in ambiguous parts by going to the Arabic poetry of the Jahiliyya Period. Hz. Umar (r.a.) Stated as follows: “O believers! Be interested in the poetry of the Age of Ignorance, because those poems contain an interpretation of your book.” In this way, it was of course that poems were the best examples of the Arabic language in terms of reference, misunderstanding and rhetoric.

The Companions of the Quran learned the places they could not understand from the Messenger of Allah. Efforts to understand this continued after the death of the Prophet. Among these studies, there was also the effort to reveal the unique beauties of the divine theology, which did not resemble the word human. These literary beauties, which were previously revealed in the works of exegesis, linguists and theologians, later took their place as an independent science under the name of “Belâgat Science”.

The eloquent people generally compiled their works under three main headings. These are: Mânî, Beyân and Bedî.

In this study, a comparative evaluation was made in terms of rhetoric by determining the literary arts of the Surah of İsrâ, which was Mekkî, and of the surah of Tahrîm, which was civilized, by including the characteristics of the Meccan and Civilized surahs besides rhetoric science.

Key Words: Rhetoric, Mekkî, Medenî, İsrâ, Tahrîm.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	:Aleyhisselâm
b/İbn	:Ođlu
bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
c.c.	:Celle Celâlühu
çev.	:Çeviren
D.	:Doğum Tarihi
DİA	:Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	:Editör
h.	:Hicrî
H.z.	:Hazreti
İ.Ü.	:İstanbul Üniversitesi
M.Ü.	:Marmara Üniversitesi
ö.	:Ölüm Tarihi
r.a.	:Radıyellahu ‘Anh
r.anhâ	:Radıyellahu ‘Anhâ
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
Sad.	:Sadeleştiren
s.a.v.	:Sallallahu ‘Aleyhi ve Sellem
ss.	:Sayfalar
tah.	:Tahric
Terc.	:Tercüme eden/ler
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	:Tahkîk
ts.	:Tarihsiz
vb.	:Ve benzeri

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

İnsanların doğuştan sahip oldukları bir meleke olarak da ifade edilen belâgatın bu anlamdaki en güzel örneklerini Cahiliye Dönemi sözlü edebiyatında görmek mümkündür. Etkili söz söyleme sanatı olarak da ifade edilen belâgat hakkında İbnü'l-Mukaffa'a (ö. 142/759): “*Bir sözü herkesin kolay kolay söyleyemeyeceği bir şekilde söyleme sanatı*” olarak ifade etmektedir.

İslâm'ın neşetinden sonra ise belâgat alanındaki çalışmalar Kur'ân'ı anlama merkezli çalışmalar içerisinde yer alıyordu ki bu da genellikle tefsir alanında kendini göstermekteydi. Ne zamanki belâgatın terminolojisi ile beraber ilke ve yöntemleri geliştirildi, o zaman bağımsız bir ilim halini almıştır. Böylece bu alanda birçok eser insanlığın faydasına sunulmuştur.

Bu araştırmanın konusu İsrâ ve Tahrîm sûrelerinin belâgat açısından karşılaştırmalı bir değerlendirmesidir. Bu amaçla fazla detaya girilmeden sûrelerdeki edebî sanatlara değinilerek sûreler hakkında bilgi verilip belâgat açısından karşılaştırması yapılmıştır.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Literatür taramasında bazı sûrelerin belâgat özellikleri hakkında çalışmalarının yapıldığı görülmekle beraber özellikle Mekkî ve Medenî oluşları bakımından iki sûrenin karşılaştırılmasına ihtiyaç duyulduğu düşünülmüştür. Bu amaçla gerçekleştirilen çalışmada iki sûrenin edebî sanatları tesbit edilmeye çalışılmış ve belâgat açısından da karşılaştırması yapılmıştır. Böylece bu iki zaman ve mekânda nazil olmuş olan sûrelerdeki edebî güzellikler ortaya çıkarılmış oldu.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve önemi hakkında okuyucu için kısa bir bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde belâgat ilminin tanımı, ortaya çıkışı ve kısımları hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, İsrâ ve Tahrîm sûrelerinin Mekkî ve Medenî oluşları göz önünde bulundurularak, Mekkî ve Medenî sûrelerin özellikleri hakkında bilgi verildi. Ayrıca bu iki sûrenin Mekkî veya Medenî oluşları hakkındaki görüşlere yer verildi.

Üçüncü bölümde ise İsrâ ve Tahrîm sûrelerinin adları, sebebi nüzûlleri, içerikleri, edebî sanatlarına değinilerek belâgat açısından karşılaştırmaları yapıldı.

IV. ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR

Ülkemizde belâgat alanında yazılmış birçok eser bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmada olduğu gibi belâgat açısından iki sûrenin karşılaştırılması ile ilgili olarak Awel Ahmade Geletu'nun yapmış olduğu "İsrâ ve Kehf Sûrelerinin Meânî İlmî Açısından Tahlili" adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Buna ilaveten İsrâ ve Tahrîm sûreleri hakkında ayrı ayrı yapılmış yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Bu çalışmalar yol göstermesi açısından faydalı olmuş çalışmalardır.

Tez çalışması gerçekleştirilirken her bir konu için ayrı ayrı kaynaklara müracaat edilmiştir. Kavramları açıklamak için müracat edilen sözlüklere: Muhammed b. Mükerrrem ibn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*; İn'âm Fevvâl, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fî 'ulûmi'l-Belâga*; et-Tehânevî, *Keşşâfu Istîlâhâti'l-Fünûn*; Ahmet Matlûb, *Mu'cem: el-Mustalâhâtu'l-Belâgiyyetu ve Tatavvuruhâ*; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*; Seyyit Şerif Cürcânî, *Mu'cemu't-Ta'rîfât*; Mevlût Sarı, *El-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*;

Belâgat alanındaki konular için Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*; Hatîp el-Kazvînî, *el-Îzâhu fî 'Ulûmi'l-Belâga el-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*; er-Râzî, *Nihâyetü'l-Îcâz fî Dirâyeti'l-Îcâz*; Abdülaziz b. Ali el-Harbi, *el-Belâgatü'l-Müeyssera*; Abdurrahman H. Habenneke El-Meydânî, *el-Belagâtü'l-'Arabiyye Usûsuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Fünûnuha*; Ahmet Matlûb, *Esâlîbu'l-Belâgiyye el-Fesâhatü-el-Belâgatü- el-Meânî*; Ali Cârim, Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-Vâzîha*; Ahmet Mustafa el-Merâğî, *Tarihu 'Ulumi'l-Belâgati ve't-*

Ta'rifu bi Ricâlihâ; Ahmet Hâşimî, Cevâhiru'l-Belâga fi'l-Me'anî ve'l-Beyân ve'l-Bedî';

Tefsir alanındaki konular için es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*; ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*; er-Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*; Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî min Kitâbihi Câmi'il-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr* eserleri örnek olarak verilebilir.

Ayrıca burada zikredilmeyen birçok akademik makale ve kitaplardan da istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BELÂGAT

1.1. BELÂGAT İLMİNİN TANIMI

1.1.1. Belâgatın Lügat Anlamı

Belâgat kelimesi sözlükte بَلَّغَ / يَبْلُغُ / بَلَاغَةً kelimesinden türemiş bir isim olup بَلَّغَ بَلَاغًا / بَلَّغَ بَلَاغًا ve بَلَّغَ بَلَاغًا بَلَاغًا lisânı fasîh ve حَسَنَ بَيَانُهُ beyânı güzel olmak¹; belâgat, hitabet, edebiyat² anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca belâgat بَلَّغَ / يَبْلُغُ / بَلَاغًا ve بَلَّغَ بَلَاغًا بَلَاغًا gibi anlamlara gelen بَلَّغَ (بَلَّغًا) ve بَلَّغَ (بَلَّغًا) mastarlarıyla da anlam ilişkisi bulunmaktadır. Bu anlam ilişkisi, belâgatte de kişinin yer ve zamanı göz önünde bulundurarak maksadını açıkça muhatabına ulaştırmak istemesi sebebiyledir⁴.

Kur'ânı Kerim'de belâgatın kullanımına bakıldığında:

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ وَعَظَّمَهُمْ وَقَالَ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

“Onlar, Allah'ın kalplerindeki bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle⁵.” âyetinde etkileyici, tesirli söz;

حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ التُّذُرُ ﴿٥﴾

“Bu haberler, zirveye ulaşmış birer hikmettir! Fakat uyarılar fayda vermiyor⁶!” âyetinde en üst seviyeye ulaşmış hikmet;

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا... ﴿٢٢﴾

¹ Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, İpek Yayınları, İstanbul, 1982, s. 127.; İbrahim Enîs ve Abdülhalim Mansur, *Atiyye es-Savvalihi, Muhammed Halefullah Ahmed, el-Mu'cemu'l-Vasît*, Kâhire, 1972, s. 90.

² Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995, s. 68.

³ Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risale Yayınları, 8. Baskı, Beyrut, 2005, s. 780.; Muhammed b. Mükerrrem ibn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, C. VIII, ts., s. 419.; İn'âm Fevâl, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fî 'ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l-Kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut, 1996, s. 268.; Ömer b. Ahmet ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, (Thk.: Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, C. I, Beyrut, 1998, s. 75.

⁴ Ali Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 48.

⁵ Nisâ Süresi, 4/63.

⁶ Kamer Süresi, 54/5.

“Olgunluk çağına erişince, ona hikmet ve ilim verdik...”⁷ âyeti ile

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ... (١٠٢)

“Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince...”⁸ âyetinde ise belirli bir olgunluğa erişmek, ulaşmak anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

1.1.2. Belâgatın İstilah Anlamı

Bir terim olarak ise belâgat; “Zorlama ve yapmacıktan uzak olup yoruma gerek bırakmadan kolay ve anlaşılır bir tarzda, insan nefsinde etki bırakacak şekilde hâlin muktezasına -durumun gereğine- göre söz söylemektir. Buna, sözü yerinde, zamanında doğru ve güzel söylemek de diyebiliriz.”⁹ şeklinde tanımlanmaktadır.

Hatîp el-Kazvîni (ö. 724/1338) belâgatı tanımlarken kelâmın ve mütekellimîn bir vasfı olduğuna işaret ederek belâgatı, kelâmın belâgatı ve mütekellimîn belâgatı şeklinde ikiye ayırarak tanımlamıştır. Buna göre:

Kelâmın Belâgatı: Fasih olmakla beraber muktezâyı hâle uygun olmasıdır.

Mütekellimîn Belâgatı ise: Mütekellimîn söylemek istediği şeyi muktezâyı hâle uygun ve fasih bir şekilde ifade edebilme yeteneğidir¹⁰.

1.2. BELÂGAT İLMİNİN DOĞUŞU ve GELİŞİMİ

Belâgat tanımlanırken “muktezâyı hâle uygun olarak söz söylemek”¹¹ şeklinde tanımlanmıştı. Yani bir sözü yerinde, zamanında ve duruma uygun olarak söylemekten bahsedilmişti. Bu da aslında insanlığın var olmasından itibaren

⁷ Yûsuf Süresi, 12/22.

⁸ Sâffât Süresi, 37/102.

⁹ A. Cüneyt Eren ve M. Vecih Uzunoğlu, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014, s. 36.; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2006, s. 301.; Muhammet Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâtı'l-Fünûn*, (Thk. Ali Dahruc), Mektebetü Lübnân, Beyrut., 1. Baskı. C. I, 1996, s. 343.; Tacettin Uzun ve Ayhan Erdoğan, Muhammet Tasa, Latif Solmaz, Şehabeddin Kırdar, Yusuf Sami Samancı, (Ed. Tacettin Uzun), *Anlatımlı Belâgat*, Sebât Ofset Matbaacılık, 1. Baskı, Konya, 2008, s. 1.

¹⁰ Hatîp el-Kazvîni, *el-Îzâhu fî 'Ulûmi'l-Belâga el-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, Daru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1. Baskı, Beyrut, 2003, ss. 21-22.; Muhammed Ahmet Kâsım ve Muhyiddin Dîb, *'Ulumu'l-Belâga el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Meânî*, el-Müessesetü'l-Hadîsiyye, 1. Baskı, Trablus, 2003, s. 138.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 36-37.; Nusrettin Boilelli, *Belâgat*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2019, ss. 28-29.; Bulut, 2019, 50-51.

¹¹ Dipnot olarak bkz. 10. dipnot.

özenle yerine getirmeye çalıştığı bir durum olsa gerek¹². Dolayısıyla her dönemde mutlaka belîğ konuşmasıyla ön plana çıkanlar olmuştur ki bütün peygamberler de almış oldukları vahyi insanlara aktarabilmek için lisanlarının fesâhat ve belâgat yönünden en iyi olmaları gerekirdi. Tabî ki bunun istisnası da yok değil. Örneğin Hz. Musa (as.), kardeşi Hz. Hârûn (as.)’ın kendisinden daha fasih konuştuğunu ifade etmiştir ki bunu şu âyette görmek mümkündür.

وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾

“Kardeşim Hârûn’un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da benimle, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder. Çünkü ben, onların beni yalanlamalarından korkuyorum¹³”.

Belâgat ilminin doğuş serüvenine geçmeden önce burada vurgulanmak istenen, belirli bir ad konulmadan da belâgatın var olduğundan söz edilebilir. Bunun en güzel örneklerini de Cahiliye Dönemi sözlü edebiyatında görmek mümkündür. Bu da kendini daha çok şiir alanında göstermiştir. Şiir hususunda üstünlük ise Kureyş kabilesine aitti¹⁴. O dönemin meşhur şairlerin şiirlerinde edebî sanatların varlığından bahsedilmektedir¹⁵. Kullanılan edebî sanatlara bakıldığında îcâz başta olmak üzere teşbîh, isti’âre, kinâye gibi edebî sanatların varlığından bahsedilir¹⁶.

Arap yarımadasında farklı bölgelerde oluşturulan panayırlarda şiir yarışmaları düzenlenir, şiirler eleştiri süzgecinden geçirilerek dereceye girenler keten bezlerinden elde edilmiş tomarlara altın suyu ile yazılarak Kâbe’nin duvarına asıldığı kaynaklarda geçmektedir¹⁷.

Bu meşhur şiirlere “muallakât” denildiği gibi “mukalledât” (asırlardan devredilen eski şiirler), “seb’iyyât” (yedi kaside), “es-seb’u’t-tivâl” (yedi uzun kaside), “müzehhebât” (yaldızlı şiirler), “sümût” (dizili inciler), ve ayrıca yeni

¹² Hulûsi Kılıç, “Belâgat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, (C. V, s. 380).

¹³ Kasas Sûresi, 28/34.

¹⁴ Bulut, 2019, 19.

¹⁵ Nusrettin Bolelli, *Belâgat Tarihi*, Rağbet Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2018, s. 18.

¹⁶ Abdülkadir Hüseyin, *el-Muhtasar fî Tarihi’l-Belâga*, Dâru Garîb, Kâhire, 2001, s. 7.

¹⁷ Süleyman Tülücü, “Muallakât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, (C. XXX, s. 310).

eserlerde “müsemmetât” (inci dizileri) isimleri de kullanılmıştır¹⁸.

Hız. Ömer (ö. 23/644) (r.a.)’ın: “*Ey inananlar! Cahiliye Dönemi şiiriyle ilgilenin, çünkü o şiirlerde sizin kitabınızın tefsiri vardır*¹⁹”. sözüyle de aslında o dönemin edebiyatının ileri bir seviyede olduğunu anlamak mümkündür.

Ayrıca Kur’ân’ın tefsîr edilmesi, garip kelimelerinin açıklığa kavuşturulmasında ve nahivde özellikle şevâhid olarak muallakalardan ve Cahiliye şiirlerinden istifade edilmiştir²⁰. Arapça’nın altın çağını Kur’ân’ın nüzûlüyle yaşadığını²¹ söylemek ise doğru bir ifade olacaktır.

Allah (c.c.), peygamberleri gönderdiği toplumun sahip oldukları becerilerini en iyi bilen olarak göndermiş ve onları mucizelerle desteklemiştir. Kur’ânı Kerim’e bakıldığında bunun örneklerini görmek mümkündür. Örneğin sihir alanında yetkin kimselerin çok olduğu bir toplum olan Mısır halkına Hız. Musa (as.)’ı göndermiş ve onların yapmış oldukları sihirleri etkisiz hale getirebilecek bir mu‘cize ile onu desteklemiştir²².

Hız. Peygamber (s.a.v.)’in doğduğu toplumda ise sözlü edebiyatın revaçta olduğu ve şâirlerin şiirlerini övmüş olduğu bir kimsenin toplumda itibarının arttığı bilinen bir gerçektir²³. İşte böyle bir topluma peygamber olarak gönderilecek olan Hız. Peygamber (s.a.v.)’i de Yüce Allah (c.c.) daha sabi iken dili fasîh ve yabancılarla etkileşimi az olduğu için bozulmamış olan Sa’d kabîlesine sütanne vesilesiyle yerleştirmekle²⁴ onu dil açısından hazırlamış, peygamberliğe ilk adım olan âyetlerle de onu destekleyerek Arap’lara meydan okumuştur.

Allah (c.c.), insanların ve cinlerin bir araya gelerek Kur’ân’ın bir benzerini ortaya koymak için birbirlerine yardım da etseler buna muvaffak olamayacaklarını²⁵, hatta Allah (c.c.)’den başka yardımcılarını çağırarak benzeri

¹⁸ Tülücü S., “Muallakât”, *DİA*, 2005, (C. XXX, 310).

¹⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2005, s. 214.

²⁰ Tülücü S., “Muallakât”, *DİA*, 2005, (C. XXX, 311).

²¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 11. Baskı, Ankara, 1997, s. 164.

²² Tâhâ Sûresi, 20/65-70.

²³ Bulut, 2019, 19.

²⁴ Ali Hikmet Berkî ve Osman Keskiöglü, *Hâtemu’l-Enbiyâ Hız. Muhammed ve Hayatı*, DİB. Yayınları, 29. Baskı, Ankara, 2014, s. 38.

²⁵ İsrâ Sûresi, 17/88.

on sûre meydana getirmek²⁶, meydan okumayı zirveye taşıyarak benzeri bir sûreyi meydana getirmek için bir araya gelseler de buna asla muvaffak olamayacaklarını²⁷ beyan ederek mu‘ciz Kur’ân ile Hz. Peygamber (s.a.v.)’i desteklemiştir. Böylece Kur’ân Hz. Peygamber (s.a.v.)’in en büyük mu‘cizesi olmuştur.

Dolaysıyla Kur’ân eşsiz üslûbuyla bütün dikkatleri üzerine çekmiş, paslı gönülleri nurlandırmış, hakikati inkâr edenlere Utbe b. Rebia örneğinde olduğu gibi: “*Ondan öyle şeyler işittim ki, ömrümde mislini işitmedim.*” itirafında bulundurmuş ve muallaka şairlerinden Lebid’e, Bakara ve Âl-i ‘İmrân sûrelerinin nüzülünden sonra: “*Bundan sonra artık bana şiir yazmak yakışmaz.*” dedirtmiştir²⁸.

Kur’ânı Kerim’in bu şekilde muarızlarını aciz bırakması bütün gözlerin üzerine çevrilmesine sebep olmuş, anlaşılabilmesi için büyük gayretler sarfedilmiştir. Ashab-ı Kirâm anlayamadıklarını Hz. Peygamber (s.a.v.)’e sorarak öğreniyorlardı. Fakat daha sonra farklı milletlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)’in irtihallerinden sonra islâma girmeleriyle Kur’ân üzerinde filolojik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır²⁹. Farklı müellifler ortaya çıkararak Kur’ân’ın dilini, manasını, garibini, îcazını inceleyerek onun üzerinde araştırma yapmaya başlamışlardır. Böylece tefsir, fıkıh, kıraat, nahiv ve belâgat gibi ilimlerin temelleri atılmış oldu³⁰.

Belâgat bağımsızlığını Kur’ân üzerinde yapılan uzun çalışmalar neticesinde ancak hicri beşinci (XI.) yüzyıldan sonra elde edebilmiştir. Bu döneme kadar belâgata dil, edebiyat, tefsîr, kelâm çalışmaları arasında yer verilmiştir³¹.

Belâgat gelişim sürecinde farklı isimlerle anılmıştır. Örneğin, “Mecâzü’l-Kur’ân” adını taşıyan eserlerde “mecâz” ve “fesâhat” adlarıyla anılmış olup, Câhiz (ö. 255/869) “beyân”, Mu‘tez (ö. 296/908) “bedi’”, Kudâme ibn Ca‘fer (ö.

²⁶ Hûd Sûresi, 11/13.

²⁷ Yûnus Sûresi, 10/38.

²⁸ Cerrahoğlu, 1997, 166.

²⁹ Bulut, 2019, 20.

³⁰ Mâzin el-Mübârek, *el-Mücez fi Târîhi’l-Belâga*, Dâru’l-Fikr, ts., ss. 37-38.

³¹ Kılıç H., “Belâgat”, *DİA*, 1992, (C. V, 381).

337/948) “nakdü’ş-şi’r”, Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 395/1005) “es-sınâateyn”, el-Hafâcî (ö. 466/1078) “fesâhat”, Abdükâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078) “delâilü’l-i’câz”, Zamaşerî (ö. 538/1143) “beyân” ile “meânî”, Bedreddin ibn Mâlik (ö. 686/1287) “beyân”, “bedî” ve “meânî”, Kazvîni (ö. 724/1338) ise “ulûmü’l-belâga” adlarıyla eserlerinde zikretmişlerdir³².

Kur’ân üzerinde yapılan ilk filolojik ve bunu yaparken edebî yönüne de değinilen çalışmalara Ferrâ (ö. 207/822)’nin “*Me’âni’l-Kur’ân’ı*”, Ebû Ubeyde (ö. 209/824)’nin “*Mecâzü’l-Kur’ân’ı*”, İbn Kuteybe (ö. 276/889)’nin “*Te’vilü Müşkili’l-Kur’ân’ı*”, Rummânî (ö. 384/994)’nin “*en-Nüket fi İcâzi’l-Kur’ân’ı*” örnek olarak verilebilir³³.

Ayrıca Sîbeveyh (ö. 180/796) *el-Kitâb*’ında Kur’ân’ın nahvî özelliklerine değinirken mecâz, isti’âre, kinâye, müsned, müsnedü ileyh, takdîm, te’hîr, ta’rif-tenkîr, emir-nehîy ve hazf gibi belâgat konularına da yer vermiştir. Bundan daha önemlisi Sîbeveyh (ö. 180/796), mübâlâga ve teşbîh sanatlarından bahseden dilcilerin ilki olarak bilinir³⁴.

Farklı dil ve kültürlerle karşılaşılması neticesinde kelâm âlimleri, Kur’ân’ın i’câzını ortaya koyabilmek için yazmış oldukları eserlerde belâgat konularına yer vermişlerdir. Böylece onlar da belâgat ilminin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır³⁵. Bu alanda yazılmış eserlere örnek olarak şunlar verilebilir: Hattâbî (ö. 388/998) “*Beyânü İ’câzi’l-Kur’ân*”; Ebû Bekir el-Bâkılânî (ö. 403/1013) “*İ’câzü’l-Kur’ân*” ve Kadı Abdülcebbâr (ö. 415/1025)’in “*el-Mugnî fi Ebvâbi’t-Tevhîd ve’l-‘Adl*” adlı eseri³⁶.

Edebiyat ve şiir çalışmalarında şiir ve Kur’ân âyetlerinin edebî güzelliklerine ait bilgiler de verilmiştir. Câhiz (ö. 255/869)’e ait “*el-Beyân ve’t-Tebyîn*” bunlardan biri olup belâgat ilminin izlerini taşıyan ilk çalışmasıdır³⁷.

³² Ahmet Mustafa el-Merâgî, *Tarihu ‘Ulumi’l-Belâgati ve’t-Ta’rifü bi Ricâlihâ*, Şeriketü Mektebe ve Matba’a Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1. Baskı, Kâhire,1950, s. 9.; Kılıç H., “Belâgat”, *DİA*, 1992, (C. V, 381).

³³ Hüseyin, 2001, 8.; Bulut, 2019, 20.

³⁴ Bulut, 2019, 21.

³⁵ Hüseyin, 2001, 9.; Bulut, 2019, 21.; Kılıç H., “Belâgat”, *DİA*, 1992, (C. V, 381).

³⁶ Kılıç H., “Belâgat”, *DİA*, 1992, (C. V, 381).

³⁷ Bulut, 2019, 22.

İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908)'e ait “*Kitâbu'l-Bedi'*” belâgat, beyân ve bedi'e ait konuların toplu ve düzenli olarak zikredildiği ilk eser olarak bilinir³⁸.

Onuncu yüzyılın sonuna kadarki edebiyat, tefsir, kelim gibi ilimlerde yazılan eserlerde belâgat konularına dağınık bir halde zaman zaman yer verilmişti. Belâgata ait konuların toplanması hususundaki ilk çalışma sahibi Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 395/1005) olup “*Kitâbu's-Sinâ'ateyn*” adlı eseri yazmıştır³⁹.

Belâgat, zirveye “şeyhu'l-belâğa” (belâgatın ustası) olarak adlandırılan Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078)'ye ait “*Esrâru'l-Belâga*” ve “*Delâilu'l-İ'câz*” adlı eserlerle ulaşmıştır. Böylece belâgat bağımsız bir bilim durumuna gelmiştir⁴⁰.

Bundan sonraki süreçte daha ziyade bir önceki dönem ulemâsı takip edilerek onların eserlerinden istifade edilmiştir. Bunlara Zemahşerî (ö. 538/1143), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Sekkâkî (ö. 626/1299) ve Kazvîni (ö. 724/1338) örnek olarak verilebilir.

Örneğin Zemahşerî (ö. 538/1143), tefsiri *el-Keşşâf*'ta Abdülkâhir el-Cürcânîye ait iki eserinden istifade ederek belâgat konularına değinip âyetlerin edebî güzelliklerini incelemiştir. Böylece eser belâgatçıların müracaat ettiği en önemli eserler arasında yerini almıştır⁴¹.

Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ise, Abdülkâhir el-Cürcânîye (ö. 471/1078) ait iki eseri “*Nihâyetü'l-İcâz ve Dirâyetü'l-İ'câz min Esrâri'l-Belâga*” ve “*Delâili'l-İ'câz*” adlı eserinde dağınık halde bulunan belâgat konularını özetleyerek kendine has bir üslûpla düzenlemiştir⁴².

Müstakil bir ilim halini alan belâgat Sekkâkî (ö. 626/1299) ve onu takip eden diğerleri tarafından sistemleştirilmiştir⁴³. Ebû Bekir es-Sekkâkî (ö. 626/1229), Zemahşerî (ö. 538/1143)'nin *Keşşâf*'ından ve Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078)'nin bahsi geçen iki eserinden istifade ederek “*Miftâhu'l-'Ulûm*”

³⁸ Bulut, 2019, 22.

³⁹ Kılıç H., “Belâgat”, *DİA*, 1992, (C. V, 382).; Bulut, 2019, 24.

⁴⁰ el-Mübârek, ts., 46.

⁴¹ Şevki Dayf, *el-Belâgatü Tatavvurun ve Târihun*, Dâru'l-Me'arif, 9. Baskı, Kâhire, 1965, ss. 219-270.; Bulut, 2019, 26.

⁴² Bulut, 2019, 27.

⁴³ Bolelli, 2018, 18.

adlı eserini yazmıştır. Eserinde Cürcânî'nin bahsetmediği konulara da değinen es-Sekkâkî'nin belâgat ilmine son şeklini verdiği kabul edilir⁴⁴.

Belâgatı, ilmî bir disiplin haline getiren ise “*Telhîsu'l-Miftâh*” sahibi Kazvîni (ö. 724/1338) olmuştur⁴⁵. Hatîp el-Kazvîni (ö.739/1338), Sekkâkî (ö. 626/1229)'nin “*Miftâhu'l-'Ulûm*” adlı eserinin belâgatla ilgili üçüncü bölümünü özetleyerek “*Telhîsu'l-Miftâh*”ı yazmış ve eserinde kendine özgü belâgat anlayışını ortaya koymuştur⁴⁶.

Bu durum aslında belâgat ilminin duraklama dönemini yaşadığını göstermektedir ki bu dönemde bazı eserlerin şerhleri yazılarak belâgat ilmiyle ilgili eserler verilmeye çalışılmıştır⁴⁷. Bu dönemde kaleme alınmış birçok eser olmakla beraber şunlar örnek olarak verilebilir: Adüddîn Abdurrahmân b. Ahmet el-İcî (ö. 755/1354) “*el-Fevâidu'l-Kıyâsiyye*”; Abdulkâfi es-Sübkî (ö. 773/1371) “*Arûsu'l-Efrâh*”; Ömer et-Taftazânî (ö. 792/1390) “*el-Mutavvel 'ale't-Telhîs*”; Hasan Çelebi (ö. 886/1481) “*Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mutavvel*”; Celâluddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505) “*el-Cumân*”⁴⁸.

Yaklaşık her alanda olduğu gibi belâgatta da son yüz yılda klasik tarzı sürdürmek isteyenler olduğu gibi yenilik arayışı içerisinde olanlar olmuştur. Klasik tarza göre eser verenlere şunlar örnek verilebilir: Hüseyin b. Ahmed el-Mersafî (ö. 1307/1889) “*el-Vesîletü'l-Edebiyye ile'l-'Ulûmi'l-'Arabîyye*”; Ahmed el-Hâşimî (ö. 1362/1943) “*Cevâhiru'l-Belâga fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*”; Ahmed Mustafa el-Merâgî (ö. 1952) “*Ulûmu'l-Belâga*”⁴⁹.

Belâgata yeni bir şekil vermek isteyenler ise batı edebiyatının etkisinde kalıp buna göre eser verme gayreti olanlardır ki en önemli temsilcileri Tâhâ Hüseyin (1889-1973), Abbas Mahmûd el-Akkâd (1889-1964) ile İbrâhim el-Mâzinî (1890-1949)'dir. Ayrıca Ali el-Cârim (1881-1949) ve Mustafa Emîn (ö.

⁴⁴ Dayf, 1965, 286-313.; William Smyth, (çev. Abdullah Yıldırım), Belâgat İlmi'nin Standart Hale Gelen Düzenlenişi ve es-Sekkâkî'nin Miftâhu'l-'Ulûm'u, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, S. 22, (2013-1), s. 216.; Hüseyin, 2001, 196-197.; Bulut, 2019, 27.

⁴⁵ Bulut, 2019, 30.

⁴⁶ Dayf, 1965, 316-319.; Hüseyin, 2001, 197.; Bulut, 2019, 29.

⁴⁷ Dayf, 1965, 357.

⁴⁸ Bulut, 2019, 30-31.

⁴⁹ Kılıç H., “Belâgat”, *DİA*, 1992, (C. V, 383).

1997) bunların arasında sayılabilir⁵⁰.

1.3. BELÂGAT İLMİNİN BÖLÜMLERİ

Belâgat ilmi üç ana başlık altında incelenmektedir. Bunlar: Beyân ilmi, Meânî ilmi ve Bedî‘ ilmi.

1.3.1. Beyân İlmi (عِلْمُ الْبَيَانِ)

1.3.1.1. Beyân Kelimesinin Lügat Anlamı

Sözlükte hüccet, beyân, açıklamak, açık olmak, anlaşılır hale getirmek, ortaya koymak; bir halin hakikatini ifade eden söz gibi anlamlara gelmektedir⁵¹.

Ayrıca Ku’an’ı-Kerim’e bakıldığında “beyân” kelimesinin farklı anlamlarda kullanıldığı görülür⁵². Örneğin,

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ ... (۱۳۸)

(*Bu (Kur’ân), insanlar için bir açıklama...*)⁵³ âyetinde “bildiri”;

ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ (۱۹)

(*Sonra onu açıklamak da bize aittir.*)⁵⁴ âyetinde “açıklama”;

عَلَّمَهُ الْبَيَانَ (۴)

(*Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti.*)⁵⁵ âyetinde ise “ifade etme” anlamlarında kullanılmıştır.

1.3.1.2. Beyân Kelimesinin Istılah Anlamı

Terim olarak beyân; “Herhangi bir manayı değişik söz ve usûllerle anlatmayı öğreten bir ilimdir⁵⁶”.

⁵⁰ Kılıç H., “Belâgat”, *DİA*, 1992, (C. V, 383).

⁵¹ İbn Manzûr, ts., C. XIII, 67.; et-Tehânevî, 1996, C. I, 348.; Ahmet Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga fi’l-Me’anî ve’l-Beyân ve’l-Bedî‘*, Mektebetü’l-‘Asriyye, Beyrut, 1999, s. 16.; Sarı, 1982, 145.; Enîs ve Mansur, 1972, 100.; Mutçalı, 1995, 82.

⁵² Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Beyân”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, (C. VI, s. 22).

⁵³ Âl-i ‘İmrân Sûresi, 3/138.

⁵⁴ Kıyâme Sûresi, 75/19.

⁵⁵ Rahmân Sûresi, 55/4.

⁵⁶ Hatîp el-Kazvîni, *Telhisu’l-Miftâh/Telhis ve Tercümesi*, (çev.: Nevzat Yanık, Mustafa Kılıçlı, M. Sadi Çögenli), Huzur Yayınları, İstanbul, ts., s. 93.; el-Kazvîni, 2003, 5; Seyyit Şerif Cürçânî, *Mu‘cemu’t-Ta’rifât*, (Thk.: Muhammed Sıddık el-Minşâvî), Dâru’l-Fazîle, Kâhire, 2004, s. 43.;

Ayrıca beyân; “Teşbîh, istiâre, mecâz ve kinâye gibi ilimlerden bahseden bir ilim” olarak da tarif edilmektedir⁵⁷.

Tariflerden de anlaşıldığı gibi, kelimeler gerçek anlamları dışında kullanılarak duygu ve düşüncelerin ifade edilmesinde daha etkili olmak amaçlanmıştır. Burada önem arz eden durum kelimelerin mânâyâ olan delâletlerinin açık olmasıdır.

Beyân ilmi, kelimenin gerçek anlamı olan hakikatle ilgilenmeyip daha ziyade teşbîh, istiâre, mecâz ve kinâyeden bahseden bir ilimdir. Ancak mecâzı anlayabilmek için hakikati bilmek gerekir. Dolayısıyla hakikat de beyân ilminin konuları arasında yerini alır⁵⁸.

Bu ilmin kurucusu olarak Ebû ‘Ubeyde Ma’mer b. el-Müsennâ et-Temimî (ö. 210/825) bilinir. et-Temimî, bu ilmin konularını “*Mecâzü’l-Kur’ân*” adlı eserinde tedvin etmiştir⁵⁹.

Beyân ilmini terim anlamına en yakın olarak ele alan Câhiz (ö. 255/869) olup “*el-Beyân ve’t-Tebyîn*” ve “*Kitâbu’l-Hayevân*” adlı eserlerinde belâgatın konularını ana hatlarıyla, özellikleri ve şartlarının neler olduğunu bolca misaller vererek anlatmış ve beyân ilminin konuları olan teşbîh, mecâz, istiâre ve kinâye kelimelerini tarif ederek açıklamıştır⁶⁰.

İbnü’l-Mu’tez (ö. 296/908), Kudâme b. Cafer (ö. 337/948), Ebû Hilâl el-‘Askerî (ö. 395/1005), İbn Raşik el-Kayrevânî (ö. 456/1064) ve ‘Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078) gibi alimler ise beyân ilminin gelişip sistemleşmesinde önemli rol oynamışlardır⁶¹.

Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, Daru’l-Kütübi’l-‘Imiyye, 2. Baskı, Beyrut, 1987, s. 162.; Hâşimî, 1999, 16.; Kâsım ve Dîb, 2003, 139.; Bolelli, 2019, 33.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 39.; Bulut, 2019, 211.; Y. Fatih Akbaş, *Arapça Belâgat Meânî-Beyân-Bedî’*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 113.; M. Sadi Çögenli, *Âyet ve Hadîs Örneklî Arapça Belâgat Meânî-Beyân-Bedî’*, Cantaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2016, s. 74.

⁵⁷ Eren ve Uzunoğlu, 2014, 39.

⁵⁸ Hacımüftüoğlu N., “Beyân”, *DİA*, 1992, (C. VI, 22).

⁵⁹ Hâşimî, 1999, 217.

⁶⁰ Hacımüftüoğlu N., “Beyân”, *DİA*, 1992, (C. VI, 23).

⁶¹ Hâşimî, 1999, 217.; Hacımüftüoğlu N., “Beyân”, *DİA*, 1992, (C. VI, 23); Bolelli, 2019, 34.

1.3.1.3. Beyân İlminin Kısımları

Beyân ilminin temel konuları: Teşbîh, Hakikat-Mecâz ve Kinâye'den oluşmaktadır.

1.3.1.3.1. Teşbîh (التَّشْبِيهُ)

1.3.1.3.1.1. Teşbîh'in Lügat Anlamı

Teşbîh (تَشْبِيهِ) kelimesi, şebbehe (شَبَّهَ) fiilinin mastarı olup benzetmek, benzer yapmak, bir şeyi diğer bir şeye benzetmek anlamındadır⁶².

1.3.1.3.1.2. Teşbîh'in İstilah Anlamı

Teşbîh'in istilah anlamı; “Aralarındaki ortak bir özellikten dolayı iki şeyden birini diğerine bir edat vasıtasıyla benzetmektir⁶³”.

Teşbîh'te önemli olan, zayıf olanın mükemmel olanın vasıflarıyla zihinde yer etmesidir. Günlük hayatta hemen herkes bilerek veya bilmeyerek teşbîhi kullanır. Böylece konuşan, meramını güzelleştirerek, gerektiğinde mübâlâlı veya somutlaştırarak muhatabın zihninde daha kolay anlaşılmasını sağlar.

Teşbîh sanatı, Kur'ân âyetlerindeki lafzî i'câzı ve vasıflarındaki mübalağayı ifade etmektedir. Gizli olanı açık gösterdiği gibi akli olanı da hissi göstermektedir. Yine teşbîh çirkin olanı güzel, güzel olanı çirkin, uzağı yakın ve yakını uzak gösterir. Manaya açıklık getirdiği gibi pekiştirir de⁶⁴.

1.3.1.3.1.3. Teşbîh'in Unsurları

Teşbîh'in dört unsuru bulunmaktadır. Bunlar:

- el-Müşebbeh (المُشَبَّبُ): Benzeyen,
- el-Müşebbehu bih (المُشَبَّبُ بِهِ): Kendisine benzetilen,
- Vechu'ş-şebeh (وَجْهُ الشَّبِيهِ): Benzeme yönü,

⁶² İbn Manzûr, ts., C. XIII, 503.; ez-Zemahşerî, 1998, C. I, 75.; Fîrûzâbâdî, 2005, 1247.; et-Tehânevî, 1996, C. I, 434.; Enîs ve Mansur, 1972, 497.; Sarı, 1982, 806.; Mutçalı, 1995, 429.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 253.

⁶³ İbn Manzûr, ts., C. XIII, 503-504.; Cürçânî, 2004, 52.; el-Kazvîni, 2003, 164.; Kâsım ve Dîb, 2003, 143.; Ali Cârîm ve Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-Vâziha*, Dâru'l-Me'arif, Londra, 1999, s. 20.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 125.; el-Kazvîni, ts., 94.; Bolelli, 2019, 34.; Bulut, 2019, 212.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 253.

⁶⁴ Abdullah Özüçalışır, “Kur'ân'da Beyan İlmi”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, Nisan 2018, s. 148.

- Edatü't-teşbîh (أداة التشبيه): Benzetme edatı ⁶⁵.

Bunları birkaç örnekle açıklayacak olursak:

Örnek 1.

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ ﴿٢٦١﴾

“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir⁶⁶”.

el-Müşebbeh (المُسَبَّبُ): Mallarını Allah (c.c.) yolunda harcayanlar.

el-Müşebbehu bih (المُسَبَّبُ بِهِ): Tohum.

Vechu'ş-şebeh (وَجْهُ الشَّبَه): Tohumun yedi başak bitirmesi ve her başakta yüz tane bulunması.

Edatü't-teşbîh (أداة التشبيه): Kef harfi.

Örnek 2.

النَّاسُ كَأَسْنَانِ الْمُشْطِ فِي الْإِسْتِوَاءِ

“İnsanlar, eşitlik açısından tarak dişleri gibidirler⁶⁷”.

el-Müşebbeh (المُسَبَّبُ): İnsanlar.

el-Müşebbehu bih (المُسَبَّبُ بِهِ): Taranın dişlerine.

Vechu'ş-şebeh (وَجْهُ الشَّبَه): Eşitlik açısından.

Edatü't-teşbîh (أداة التشبيه): Kef harfi.

Örnek 3.

أَنْتَ كَأَلَيْثٍ فِي الشَّجَاعَةِ وَالْإِفْدَامِ * وَالسَّيْفِ فِي قِرَاعِ الْخُطُوبِ

“Sen cesaret ve atılganlıkta aslan gibisin. Sıkıntı ve problemlerle uğraşmada ve onları yenmede kılıç gibisin⁶⁸”.

⁶⁵ Abdurrahman H. Habenneke El-Meydânî, *el-Belagâtü'l-'Arabiyye Usûsuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Fünûnuha*, Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, Dımeşk, 1996, C. II, s. 162.; Fazl Hasan Abbas, *el-Belagâtü Fünûnuhâ ve Efnânuhâ 'İlmu'l-Beyân ve 'l-Bedî'*, Dâru'l-Furkân, 11. Baskı, Amman, 2007, s. 17.; Cârîm ve Emîn, 1999, 20.; el-Kazvîni, 2003, 168.; Kâsım ve Dîb, 2003, 145-146.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 126.; Bulut, 2019, 212-213.; Bolelli, 2019, 35-36.; Çögenli, 2016, 74.; İsmail Durmuş, “Teşbîh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, (C. 40, s. 553).

⁶⁶ Bakara Sûresi, 2/261.

⁶⁷ Cârîm ve Emîn, 1999, 21.

el-Müşebbeh (المُشَبَّه): Sen (أَنْتَ)

el-Müşebbehu bih (المُشَبَّهُ بِهِ): Aslan ve kılıca benzetilmiş

Vechu’ş-şebeh (وَجْهُ الشَّبِيهِ): Cesaret ve atılganlık ile sıkıntı ve problemlerle uğraşma ve onları yenme.

Edatü’t-teşbîh (أَدَاةُ التَّشْبِيهِ): Kef harfi.

Örnek 4.

أَنْتَ كَالْبُحْرِ فِي السَّمَاحَةِ وَالشَّمْسِ غُلُومًا وَالْبَدْرِ فِي الْأَشْرَاقِ

“Sen cömertlikte deniz gibi, yükseklikte güneş gibi ve parlaklıkta dolunay gibisin⁶⁹”.

el-Müşebbeh (المُشَبَّه): Sen (أَنْتَ)

el-Müşebbehu bih (المُشَبَّهُ بِهِ): Deniz, güneş ve dolunaya benzetilmiş.

Vechu’ş-şebeh (وَجْهُ الشَّبِيهِ): Cömertlikte, yükseklikte ve parlaklık açısından.

Edatü’t-teşbîh (أَدَاةُ التَّشْبِيهِ): Kef harfi.

1.3.1.3.1.4. Teşbîh Edatları

Teşbîh edatları, teşbîhin iki temel ögesi olan müşebbeh (المُشَبَّه) ve el-müşebbehu bihi (المُشَبَّهُ بِهِ) birbirine bağlayan edatlardır ki bunlar harf, isim veya fiil olabilirler.

1.3.1.3.1.4.1. Harf Olanlar

Kef (ك) ve ke enne (كَأَنَّ) harfleridir⁷⁰.

Örnek 1.

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا (٤٤)

“Yoksa sen onların çoğunun (söz) dinleyeceklerini yahut akıllarını kullanacaklarını mı sanıyorsun? Onlar hayvanlar gibidirler, belki yolca onlardan daha da şaşkındırlar⁷¹”. Âyetteki “كَالْأَنْعَامِ” kelimesindeki “ك” harfi teşbîh edatıdır.

⁶⁸ Cârîm ve Emîn, 1999, 18.

⁶⁹ Cârîm ve Emîn, 1999, 21.

⁷⁰ Kâsım ve Dîb, 2003, 146.; Bulut, 2019, 214.

⁷¹ Furkân Sûresi, 25/44.; Kâri’a Sûresi, 101/4-5.; Fîl Sûresi, 105/5.

Örnek 2.

كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾

“Onlar sanki yakut ve mercandır⁷²”.

Bu âyette ise “كَأَنَّ” teşbîh edatıdır.

1.3.1.3.1.4.2. İsim Olanlar

Mislü (مِثْلُ), mesel (مَثَلُ), nahvu (نَحْوُ), şibhu (شِبْهُ), şebîhu (شَبِيْهُ) ve benzeri isimlerdir⁷³.

Örnek 1.

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونَ إِنَّهُ لَدُوٌّ
حَظٌّ عَظِيمٌ ﴿٧٩﴾

“Kârûn, zineti ve görkemi içerisinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzu edenler, “Keşke Kârûn’a verilen (servet) gibi bizim de (servetimiz) olsaydı. Şüphesiz o büyük bir servet sahibidir” dediler⁷⁴”.

Âyetteki “مِثْلُ” kelimesi isim olup teşbîh edatıdır.

Örnek 2.

إِنَّ مِثْلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمِثْلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾

“Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona “ol” dedi. O da hemen oluverdi⁷⁵”.

Âyetteki “مِثْلُ” kelimesi isim olup teşbîh edatıdır.

1.3.1.3.1.4.3. Fiil Olanlar

Şâbehe (شَابَهَ), yüşbihu (يُشْبِهُ), yümâsilu (يُمَاطِلُ), zanne (ظَنَّ) ve bunlara benzeyen fiiller teşbîh edatı olarak zikredilebilir⁷⁶. Bunlardan bazısına örnek verilecek olursa:

⁷² Rahmân Sûresi, 55/58.

⁷³ Kâsım ve Dîb, 2003, 147.; Bulut, 2019, 215.

⁷⁴ Kasas Sûresi, 28/79.

⁷⁵ Âl-i ‘İmrân Sûresi, 3/59.

⁷⁶ Kâsım ve Dîb, 2003, 147.; Bulut, 2019, 215.; Ayrıca teşbîh edatları için bkz. Habenneke, 1996, C. II, 162-163.; Cârım ve Emîn, 1999, 20.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 126.; Akbaş, 2017, 114.;

Örnek 1.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾

“Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın. Çünkü sığırlar, bizce, birbirlerine benzemektedir. Ama Allah dilerse elbet buluruz” dediler⁷⁷”.

Âyette geçen “تَشَابَهَ” fiili iki veya daha fazla varlığın karşılıklı olarak birbirlerine benzediklerini ifade eden bir teşbîh edatıdır.

Örnek 2.

الْعُمُرُ يُشْبِهُ الصَّيْفَ

“Ömür misafire benzer⁷⁸”.

Gelip geçiciliği açısından ömür misafire benzetilmiştir. Teşbih edatı ise يُشْبِهُ fiilidir.

Örnek 3.

...يَطْنُونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ... ﴿١٥٤﴾

“...Allah’a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar...⁷⁹”.

Âyette Allah (c.c.)’ye karşı ifade edilen zannın tıpkı cahiliye dönemi zannı gibi asılsız olduğu ifade edilmekle Cahiliye Dönemi zannına bir benzerlik vurgusu yapılmaktadır. Bu da ظَنَّ teşbih edatı ile sağlanmıştır.

1.3.1.3.1.5. Teşbîh’in Gayeleri

Teşbîh’in yapılış sebepleri şöyle sıralanabilir:

- Benzeyene (Müşebbehe) isnat edilen bir şeyin olabileceğini ortaya koymak.
- Benzeyenin (Müşebbehin) bilinmeyen vasfını ortaya çıkarmak.
- Benzeyenin (Müşebbehin) kuvvetlilik ve zayıflık açısından durumunu belirtmek.

Durmuş İ., “Teşbîh”, *DİA*, 1992, (C. XL, 553).

⁷⁷ Bakara Sûresi, 2/70.

⁷⁸ Bulut, 2019, 215.

⁷⁹ Âl-i ‘İmrân Sûresi, 3/154.

- Soyut ve gayba ait olan hususları dinleyenin daha iyi anlayabilmesini sağlamak.
- Benzeyenin (Müşebbehin) durumunu güzel göstermek ve ona rağbeti artırmak için onu süslemek.
- Benzeyeni (Müşebbehi) zemmederek ve durumunu kötü göstererek ona rağbet edilmemesini sağlamak.
- Kapalı olan bir durumu açıklığa kavuşturmak ve böylece onu aydınlatmak⁸⁰.

1.3.1.3.1.6. Teşbîh'in Kısımları

Teşbîh incelendiğinde müşebbeh, müşebbehun bih, vech-i şebeh ve teşbîh edatının durumuna yani zikredilip zikredilmemesine göre kısımlara ayrıldığı gibi farklı açılardan da teşbîhin kısımlara ayrıldığı görülmektedir. Buna göre:

Müşebbeh ve müşebbehun bihe göre: Hissi, aklî, müfred ve mürekkeb olur⁸¹.

Müşebbeh ve müşebbehun bih'in adedine göre: Melfûf, mefrûk, tesniye ve cem' olur⁸². Bunlara ilave olarak teşbîh-i belîğ ve mablûb olur⁸³. Ve yine teşbîh-i zımnî olur⁸⁴.

Vech-i şebehe göre: Mücmel ve mufassal olur⁸⁵. Ayrıca temsîlî ve gayr-ı temsîlî olur⁸⁶. Bunlara ilaveten vech-i şebeh ve teşbîh edatının zikredilip zikredilmemesine göre mürsel, müekked ve belîğ olur⁸⁷.

Teşbîh edatına göre ise: Teşbîh edatının zikredilip zikredilmemesine göre teşbîhi mürsel ve teşbîhi müekked olur⁸⁸.

⁸⁰ Ahmet Mustafa el-Merâğî, 'Ulûmu'l-Belâga el-Beyân ve'l-Meânî ve'l-Bedî', Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 3. Baskı, Beyrut, 1993, ss. 234-236.; el-Kazvîni, 2003, 167-168.; Habenneke, 1996, C. II, 168-170.; es-Sekkâkî, 1987, 341-343.; Bolelli, 2019, 68.; Bulut, 2019, 233-235.; Durmuş İ., "Teşbîh", *DİA*, 1992, (C. XL, 554-555).

⁸¹ Kâsım ve Dîb, 2003, 149-153.; Hâşimî, 1999, 221-223.; Habenneke, 1996, C. II, 186.

⁸² Kâsım ve Dîb, 2003, 155.; Hâşimî, 1999, 225.; el-Merâğî, 1993, 219.

⁸³ Bulut, 2019, 219.; Bolelli, 2019, 41.

⁸⁴ Cârîm ve Emîn, 1999, 47.

⁸⁵ Kâsım ve Dîb, 2003, 159.

⁸⁶ el-Merâğî, 1993, 225.

⁸⁷ Cârîm ve Emîn, 1999, 25.; Habenneke, 1996, C. II, 172.

Teşbîhin bütün unsurlarının zikredildiği teşbîhe ise et-teşbîhu't-tam denir⁸⁹.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için teşbîhin çeşitlerinden birkaç tanesi örneklerle açıklanacak olursa:

1.3.1.3.1.6.1. et-Teşbîhu't-Tam (التَّشْبِيهُ التَّامُّ)

Teşbîhin bütün unsurları zikredilen teşbîhtir.

Örnek:

عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ كَالْأَسَدِ فِي الشَّجَاعَةِ

“Ömer ibn Hattâb (ra) cesaretle aslan gibidir.”

el-Müşebbeh (المُشَبَّه): Ömer ibn Hattâb (ra).

el-Müşebbehu bih (المُشَبَّه بِهِ): Aslan.

Vechu'ş-şebeh (وَجْهُ الشَّبَه): Cesaret açısından.

Edatü't-teşbîh (أَدَاةُ التَّشْبِيهِ): Kef harfi.

1.3.1.3.1.6.2. et-Teşbîhu'l-Belîğ (التَّشْبِيهُ الْبَلِيغُ)

Teşbîh edatı ve benzetme yönü zikredilmeyen teşbîhtir.

Örnek:

وَالصَّلَاةُ نُورٌ ، وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ ، وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ ، وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ

“...Namaz nurdur; sadaka burhandır; sabır ziyâdır. Kur'ân senin ya lehinde ya da aleyhinde delildir⁹⁰ ...”

el-Müşebbeh (المُشَبَّه): Namaz, sadaka, sabır ve Kur'ân.

el-Müşebbehu bih (المُشَبَّه بِهِ): Nur, burhan, ziyâ, hüccet.

1.3.1.3.1.6.3. et-Teşbîhu'l-Mürsel (التَّشْبِيهُ الْمُرْسَلُ)

Teşbîh edatı zikredilen teşbîhtir.

⁸⁸ Kâsım ve Dîb, 2003, 158.; el-Merâğî, 1993, 233.

⁸⁹ Çögenli, 2016, 78.

⁹⁰ İmâm Nevevî, *Riyâzü's-Salihîn*, (Terc. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfü Çakan, Raşit Küçük), Erkam Yayınları, Hadis no: 26, İstanbul, 2017, C. I, s. 526.

Örnek:

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْتُوثِ ﴿٤﴾

“O gün insanlar, her biri bir tarafa uçuşan küçük kelebekler gibi olacaktır⁹¹”.

Bu örnekte teşbîh edatı olan “كَ” harfî “كَالْفَرَاشِ” kelimesinde kullanılmıştır. Dolayısıyla teşbîh-i mürsel olmuştur.

1.3.1.3.1.6.4. et-Teşbîhu'l-Müekked (التَّشْبِيهُ الْمَأْكَدُ)

Teşbîh edatı zikredilmeyen teşbîhtir.

Örnek:

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ ﴿٨٨﴾

“Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler⁹²”.

Örnekte dağların bulutlar gibi hareket ettiği ifade edilirken teşbîh edatı kullanılmamıştır. Böylece teşbîh-i müekked olmuştur.

1.3.1.3.1.6.5. et-Teşbîhu'l-Mücmel (التَّشْبِيهُ الْمُجْمَلُ)

Teşbîhin unsurlarından vech-i şebihin zikredilmediği teşbîh türüdür.

Örnek:

إِنَّمَا الدُّنْيَا كَبَيْتٍ نَسَجْتُهُ الْعَنْكَبُوتِ

“Dünya, örümceğin ördüğü bir ev gibidir⁹³”.

Dünya örümceğin ördüğü eve benzetilmiş fakat hangi açıdan benzediğine değinilmediği için mücmel teşbîh olmuştur.

Türkçede de örneklerine çokça rastlamak mümkündür. “Osman aslan gibidir” sözünde olduğu gibi. Bu örneklerde vech-i şebih zikredilmemiştir.

⁹¹ Kâri'a Sûresi, 101/4.

⁹² Naml Sûresi, 27/88.

⁹³ el-Merâğî, 1993, 228.

1.3.1.3.2. Hakikat ve Mecâz (الْحَقِيقَةُ وَالْمَجَازُ)

Beyân ilminin ikinci konusu mecâzdır. Beyan ilmi hakikatle ilgilenmemekle birlikte mecâzı anlayabilmek için zıddı olan hakikatın ne olduğunun bilinmesi gerektiği için hakikate de yer verilmiştir. Buna göre hakikat ve mecâz konuları birlikte ele alınacaktır.

1.3.1.3.2.1. Hakikat'ın Lügat Anlamı

Hakikat (حَقِيقَةً) kelimesi sözlükte: Hakikat, gerçek; mecâzın zıddı; şüphesiz gerçek olan şey⁹⁴ gibi anlamlara gelmektedir.

1.3.1.3.2.2. Hakikat'ın İstilah Anlamı

Hakikat'ın istilah anlamı şöyle tarif edilmektedir: “Bir kelimenin konulduğu (vaz‘ edildiği) manada kullanılmasıdır⁹⁵”. Örneğin “şeker” kelimesi söylenince ilk akla gelen, yiyecek veya içeceklere tatlandırmak için konulan ve genelde şeker pancarı ve şeker kamışından elde edilen bir gıda maddesidir. Bu mana dışında kullanıldığında hakikat anlamını kaybetmiş olur. “Öğretmenimiz şeker gibi.” denildiğinde “şeker” kelimesi gerçek anlamı dışında kullanılmış ve öğretmenin mülayim ve iyi huylu olduğu ifade edilmiş olur.

Aynı şekilde “defter”, “ay”, “göz”, “dil”, “el”, “aslan” gibi kelimeler gerçek anlamlarında kullanıldıklarında buna “hakikat” denir. Gerçek anlamlarında kullanılmadıklarında ise “mecâz” denir.

Hakikat'ın tanımını ilk yapan ibn Cinnî (ö. 392/1002)'dir⁹⁶. İn'am Fevvâl ise “*el-Mu'cemu'l-Mufassal*” adlı eserinde hakikati “lügavî” “şer'î” ve “örfî” olmak üzere üç grupta incelemiştir⁹⁷.

⁹⁴ Enîs ve Mansur, 1972, 210.; Sarı, 1982, 328.; Mutçalı, 1995, 183.; Ahmet Matlûb, *Mu'cem: el-Mustalâhâtü'l-Belâğıyyetu ve Tatavvuruhâ, el-Mecme'u'l-İlmîyyi'l-İrâgî*, C. II, Irak, 1983, s. 453.; Habenneke, 1996, C. II, 217.; el-Merâgî, 1993, 246.

⁹⁵ el-Kazvînî, 2003, 202.; Abbas, 2007, 134.; Habenneke, 1996, C. II, 217.; Cürcânî, 2004, 79.; el-Merâgî, 1993, 247.; el-Kazvînî, ts., 110.; Matlûb, 1983, 453.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 145.; Enîs ve Mansur, 1972, 210.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 68.

⁹⁶ İsmail Durmuş, “Mecâz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, (C. XXVIII, s. 219).

⁹⁷ Fevvâl, 1996, 546-547.

1.3.1.3.2.3. Mecâz'ın Lügat Anlamı

Mecâz (مَجَاز) kelimesi sözlükte “câze” (جَاز) kelimesinin mastarıdır. Tesirli olmak, yol katetmek, yürüyerek geçmek, geçilen yer, geçilen zaman ve gelip geçmek anlamlarındadır⁹⁸.

1.3.1.3.2.4. Mecâz'ın İstilah Anlamı

“Lafzın bir alâkadan dolayı cümledeki gerçek manası dışında, hakiki manasının zikredilmesine mani‘ bir karînenin varlığıyla birlikte zikredilmesidir⁹⁹”.

Mecâzın oluşabilmesi için hakîki mana ile mecâzi mana arasında ittisâl/alâka ve hakîki anlamdan mecâzi anlama geçiş olması şarttır¹⁰⁰.

Tanımda geçen “Alâka” ve “Karîne” kelimeleri şöyle ifade edilmektedir.

Alâka/علاقة: Hakîki mana ile mecâzi mana arasındaki bağıdır. Alâka müşâbehet ve başka bir şey olabilir. Alâka müşâbehet olursa buna isti‘are denir. Alâka müşâbehet değilse o zaman mecâzi mürsel olur¹⁰¹.

Karîne/فرينة ise: Bir sözde gerçek mananın zikredilmesine mani‘ olan ve sözde neyin kastedildiğini gösteren bir ipucu olarak ifade edilir¹⁰².

Mecâzı ilk defa belâgat çerçevesinde fark eden âlim Câhiz (ö. 255/869)’dir¹⁰³. Mecaz üslûbunu ilk yorumlayan ve bununla ilgili terim ortaya koyan dil âlimi Sîbeveyhi (ö. 180/796)’dir. Sîbeveyhi mecâzi ifadeler için “el-ittisâ‘ fi’l-keîâm, el-îcâz ve’l-ihîsâr” terimlerini ortaya koymuş, mecâzın ifadedeki temel görevini açıkça ifade etmiştir¹⁰⁴.

⁹⁸ İbn Manzûr, ts., C. V, 326.; Habenneke, 1996, C. II, 217.; el-Merâğî, 1993, 248.; Kâsım ve Dîb, 2003, 184.; Enîs ve Mansur, 1972, 168.; Sarı, 1982, 256-257.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 168.

⁹⁹ Ahmet Hâşimî, 1999, 249.; Habenneke, 1996, C. II, 218.; Cürçânî, 2004, 169.; es-Sekkâkî, 1987, 392.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 169.; el-Kazvînî, ts., 110.; et-Tehânevî, 1996, C. II, 1456.; Fevvâl, 1996, 637.; Cârîm ve Emîn, 1999, 71.; Hâşimî, 1999, 251.; el-Merâğî, 1993, 48.

¹⁰⁰ Durmuş İ., “Mecâz”, *DİA*, 2003, (C. XXVIII, 218).

¹⁰¹ Hâşimî, 1999, 251.; Fevvâl, 1996, 606.; Cârîm ve Emîn, 1999, 71.; Bolelli, 2019, 83.

¹⁰² Fevvâl, 1996, 620.; Bulut, 2019, 241.; Habenneke, 1996, C. II, 218.; Cârîm ve Emîn, 1999, 71.; Bolelli, 2019, 83.

¹⁰³ Durmuş İ., “Mecâz”, *DİA*, 2003, (C. XXVIII, 219).

¹⁰⁴ Durmuş İ., “Mecâz”, *DİA*, 2003, (C. XXVIII, 219).

1.3.1.3.2.5. Mecâz'ın Kısımları

İncelendiğinde mecâzın balâgat alimleri tarafından ikiye ayrıldığı görülür. Bunlar: “Mecâz-ı aklî” ve “mecâz-ı lügavî”dir¹⁰⁵. Mecâzı, aklî ve lügavî olarak iki kısma ayıran da ilk defa Abdülkâhir el-Cürcânî olmuştur¹⁰⁶.

1.3.1.3.2.5.1. Mecâz-ı Aklî (الْمَجَازُ الْعَقْلِيُّ)

Mecâz-ı aklî, “Bir fiili bir alâkadan dolayı asıl failinden başkasına isnat etmektir¹⁰⁷”. Daha iyi anlaşılabilmesine şu birkaç örnek yardımcı olacaktır.

Örnek 1.

بَنَى عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ مَدِينَةَ الْفُسْطَاطِ

“Amr ibn ‘As, Fustât şehrini kurdu¹⁰⁸”.

Bu örnekte mecâz-ı aklî vardır. Çünkü eylem asıl failinin dışında bir şeye isnat edilmiştir ki o da fiilin sebebi olan Amr ibn ‘As’tır. Şehri imâr eden Amr ibn ‘As değil, maiyetindeki işçilerdir.

Örnek 2.

يُدَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَنْحِي نِسَاءَهُمْ (٤٠)

“...Oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu¹⁰⁹...”.

Aynı şekilde bu örnek âyette de oğulların boğazlanması ve kadınların sağ bırakılması eylemini gerçekleştiren bizzat Firavun değil emrindeki askerleridir. Dolayısıyla fiil asıl faili olan askerlere değil de buna sebep olan Firavun’a isnat edilmesi sebebiyle mecâz-ı aklî olmuştur.

Örnek 3.

إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا غَمًّا قَمَطِرًا (١٠)

¹⁰⁵ Abbas, 2007, 140.; Abdulazîz ‘Atîk, *Fi'l-Belâgati'l-'Arabiyyeti 'Ilmu'l-Beyân*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1985, s. 143.; es-Sekkâkî, 1987, 362.; Mehmet M. Karakaya, “Kur’ânı Kerim’de Edebî Sanatların Kullanımı: Teşbih, İstisâ‘are, Kinâye ve Mecâz”, Diyanet İlmî Dergi, S. 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2019, s. 251.; Bulut, 2019, 242.; Akbaş, 2017, 133.

¹⁰⁶ Durmuş İ., “Mecâz”, *DİA*, 2003, (C. XXVIII, 219).

¹⁰⁷ es-Sekkâkî, 1987, 393.; Habenneke, 1996, C. II, 222.; Cârîm ve Emîn, 1999, 117.; Kâsım ve Dîb, 2003, 233.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 170.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 170.; Durmuş İ., “Mecâz”, *DİA*, 2003, (C. XXVIII, 219).

¹⁰⁸ Cârîm ve Emîn, 1999, 115.

¹⁰⁹ Kasas Sûresi, 28/ 4.

“Çünkü biz, asık suratlı, çetin bir günden (o günün azabından dolayı) Rabbimizden korkarız¹¹⁰”.

Günün asık suratlı olması düşünülemez. Burada asık suratlı olacak olanlar insanlardır. Bu sıfat güne isnat edilmiştir. Dolayısıyla mecâz-ı aklî olmuştur.

1.3.1.3.2.5.2. Mecâz-ı Lügavî (الْمَجَازُ اللَّغَوِيُّ)

Mecâz denildiğinde ilk akla gelen mecâz-ı lügavîdir. Mecâzın tanımı yapılırken de ifade edildiği gibi, “kelimenin bir alâka sebebiyle sözlük/lügat manasından başka bir manaya nakledilmesine mecâz-ı lügavî denir¹¹¹”.

Örnek 1.

İbn ‘Amîd (h. 360) bir şiirinde şöyle der:

قَامَتْ تُظَلِّلُنِي مِنَ الشَّمْسِ * نَفْسٌ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ النَّفْسِ
قَامَتْ تُظَلِّلُنِي وَمِنْ عَجَبٍ * شَمْسٌ تُظَلِّلُنِي مِنَ الشَّمْسِ

“Nefsimden daha çok sevdiğim biri, kalktı beni güneşten gölgelendirdi. O, beni kalktı gölgelendirdi. Hayret, beni bir güneş, güneşten gölgelendirdi¹¹²”.

Bu şiirin ikinci beytinde yer alan ve fail konumunda bulunan şems “شَمْسٌ” kelimesinde mecâz-ı lügavî vardır. Anlamı “güneş” olan bu kelime burada bildiğimiz dünyayı ısıtan ve aydınlatan güneş manasında kullanılmamıştır. Hakikî manayı kastetmeye engel karîne نُظِّلُنِي (beni gölgelendirdi) kelimesidir. Hakikî mana ile mecâzî mana arasındaki alâka ise “parlaklık”tır.

Örnek 2.

Mütenebbî (ö. 354/965) de şiirinde şöyle demektedir:

فَلَا زَالَتْ الشَّمْسُ الَّتِي فِي سَمَاءِهِ * مُطَالَعَةَ الشَّمْسِ الَّتِي فِي لِثَامِهِ

“Göğündeki güneş onun peçesinin altındaki güneşle doğmaya devam etsin¹¹³”.

¹¹⁰ İnsân Sûresi, 76/10.

¹¹¹ Hâşimî, 1999, 251-252.; es-Sekkâkî, 1987, 364.; Cârîm ve Emîn, 1999, 71.; et-Tehânevî, 1996, C. II, 1459.; Habenneke, 1996, C. II, 221.; el-Merâgî, 1993, 248.; ‘Atîk, 1985, 143.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 171.; Bolelli, 2019, 82.; Bulut, 2019, 246.

¹¹² Cârîm ve Emîn, 1999, 69.

¹¹³ Cârîm ve Emîn, 1999, 72.

Bu şiirde de ikinci şems “الشمس” kelimesi hakikî manasında kullanılmamıştır. Yüz (sima) anlamında kullanılmıştır. Burada da mecâz-ı lügavî vardır.

Örnek 3.

فَأَيْدُغُ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾

“Haydi, taraftarlarını çağırın”¹¹⁴.”

Âyet-i kerimedeki “نَادِي” kelimesi sözlükte “المنتدى” (toplantı yeri) manasındadır¹¹⁵. Fakat buradaki kullanımı hakikî manada olmayıp “taraftar” manasında kullanılmıştır. Dolayısıyla burada da mecâz-ı lügavî sanatı vardır.

1.3.1.3.2.5.2.1. Mecâz-ı Lügavî’nin Kısımları

Mecâz-ı Lügavî iki kısma ayrılmaktadır. Bunlar, mecâz-ı mürsel ve isti‘aredir¹¹⁶.

1.3.1.3.2.5.2.1.1. Mecâz-ı Mürsel (الْمَجَازُ الْمُرْسَلُ)

Mecâz-ı Mürsel, “Bir kelimeyi benzetme kastı olmaksızın gerçek anlamı dışında kullanılmaktadır¹¹⁷”. Mecâz-ı mürselde, gerçek anlamında kullanılmasını engelleyen bir karîne ve hakikî mana ile mecâzi mana arasında ise müşâbehet/benzerlik hariç birçok alâka bulunur.

Yûsuf Ebû’l-‘Adûs (h. 360) eserinde Hatîb el-Kazvînî (ö. 724/1338)’nin sekiz; İbn Esîr, Ebû Hamîd el-Gazzâlî (ö. 505/1111)’nin on dört alâkadan bahsettiğini; Suyûtî (ö. 911/1505)’nin yaklaşık yirmi ve Abdullah Zerkeşî’nin ise otuz bir alâkadan bahsettiklerini zikreder¹¹⁸.

¹¹⁴ ‘Alak Sûresi, 96/17.

¹¹⁵ Enîs ve Mansur, 1972, 951.

¹¹⁶ ‘Atîk, 1985, 143.; Habenneke, 1996, C. II, 224.; el-Merâğî, 1993, 249.; Abdülaziz b. Ali el-Harbi, *el-Belâgatü'l-Müeyyessera*, Daru İbn Hazm, 2. Baskı, Beyrut, 2011, ss. 60-61.; Fevâl, 1996, 639.

¹¹⁷ el-Harbi, 2011, 64.; Yûsuf Ebû’l-‘Adûs, *Medhal ila'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, (*‘İlmu’l-Me’anî, ‘İlmu’l-Beyân, ‘İlmu’l-Bedî’*), Daru’l-Mesîre, 1. Baskı, Amman, 2007, s. 174.; Habenneke, 1996, C. II, 224.; ‘Atîk, 1985, 156.; Hâşimî, 1999, 252.; Cârîm ve Emîn, 1999, 110.; el-Kazvînî, 2003, 205.; Kâsım ve Dîb, 2003, 215.; el-Merâğî, 1993, 249.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 162.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 172.

¹¹⁸ ‘Adûs, 2007, 174.

1.3.1.3.2.5.2.1.1.1. Mecâz-ı Mürsel ve Alâkaları

En meşhur alâkalar örnekleriyle beraber şunlardır.

1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.1. Cüz'iyet (الْجُزِّيَّةُ)

Burada cüz'iyetten kasıt, bütünün bir parçasının zikredilip bütünün tamamının kastedilmesidir. Bu, Zikru'l-Cüz'i İradetü'l-Küllî (ذِكْرُ الْجُزْءِ إِرَادَةُ الْكُلِّ) şeklinde ifade edilir¹¹⁹.

Örnek 1.

أَلْقَى الْخَطِيبُ كَلِمَةً كَانَ لَهَا كَبِيرُ الْأَثَرِ

“Hatip çok etkili bir konuşma yaptı¹²⁰”.

Burada zikredilen kelime (كَلِمَةً) cümlenin bir parçasını oluşturuyor. Dolayısıyla cümlenin bir parçası zikredilmiş fakat tamamı kastedilmiştir.

Örnek 2.

وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾

“Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır¹²¹”.

Âyet-i kerîmede yüzün “وَجْهُ” bâki kalacağı ifade edilmiştir. Fakat kastedilen ise Yüce Allah (c.c.)’nün zâtıdır.

1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.2. Külliyyet (الْكُلِّيَّةُ)

Cüz'iyet'in aksine bu alâkada bütün zikredilip parça kastedilir. Bu da, Zikru'l-Küllî İradetü'l-Cüz'i (ذِكْرُ الْكُلِّ إِرَادَةُ الْجُزْءِ) şeklinde ifade edilir¹²².

Örnek 1.

يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ﴿١٩﴾

“Ölüm korkusuyla, yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıklarlar¹²³”.

¹¹⁹ el-Harbi, 2011, 64.; Hâşimî, 1999, 253.; el-Merâğî, 1993, 250.; Kâsım ve Dîb, 2003, 224.; ‘Atîk, 1985,159.; ‘Adûs, 2007, 177.; Bulut, 2019, 247.; Bolelli, 2019, 147.; Çögenli, 2016, 90.; Akbaş, 2017, 137.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 163.

¹²⁰ Cârîm ve Emîn, 1999, 111.

¹²¹ Rahman Sûresi, 55/27.

¹²² el-Kazvîni, 2003, 207.; el-Harbi, 2011, 64.; Hâşimî, 1999, 253.; el-Merâğî, 1993, 250.; Kâsım ve Dîb, 2003, 223.; ‘Atîk, 1985,160.; ‘Adûs, 2007, 175.; Bulut, 2019, 249.; Bolelli, 2019, 148.; Çögenli, 2016, 91.; Akbaş, 2017, 138.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 164.

Âyet-i kerîmede parmakların “اصابع” kulaklara tıkanmasından bahsedilir. Oysa parmakların kulaklara sokulması mümkün değildir. Burada kastedilen ise “parmak uçları”dır. Yani Zikru’l-Külli İradetü’l-Cüz’i diye ifade edilen parmağın tamamı zikredilip uçlarının kastedilmesidir.

Örnek 2.

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ (١٠٥)

“Nuh’un kavmi de Peygamberleri yalanladı¹²⁴”.

Nuh (as.) kavmine, sadece Nuh (as.)’ın gönderilmesine rağmen peygamberlerden bahsedilmesiyle bütün zikredilip, cüz (Nuh as.) kastedilmiştir.

1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.3. Sebebiyyet (السَّبَبِيَّةُ)

Sebebin zikredilip müsebbebin (sonucun) kastedildiği alâka türüdür¹²⁵. Bu alâka türünde sebep-sonuç ilişkisi vardır.

Örnek 1.

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (٥٤)

“Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır¹²⁶”.

Bu âyette, sebep olan “مَكَرَ” kelimesi zikredilip, müsebbeb yani tuzak kuranların akîbeti kastolunmuştur.

Örnek 2.

Mütenebbî (ö. 354/965), Muhammed b. ‘Ubeydullah’ı övdüğü bir şiirinde şöyle der:

لَهُ أَيَادٍ عَلَيَّ سَابِغَةٌ * أَعَدُّ مِنْهَا وَلَا أَعِدُّهَا

¹²³ Bakara Sûresi, 2/19.

¹²⁴ Şu‘arâ Sûresi, 26/105.

¹²⁵ el-Harbi, 2011, 64.; Hâşimî, 1999, 252.; el-Merâğî, 1993, 250.; Kâsım ve Dîb, 2003, 218.; ‘Atîk, 1985,158.; ‘Adûs, 2007, 174.; Cârîm ve Emîn, 1999, 108.; Bulut, 2019, 250.; Bolelli, 2019, 145.; Akbaş, 2017, 138.

¹²⁶ Âl-i ‘İmrân Sûresi, 3/54.

“Benim üzerimde onun çokça nimetleri vardır. Ben de bu nimetlerden sayılırım ve o nimetleri sayamıyorum¹²⁷”.

Eyâd “أَيَادٌ” (eller) kelimesi şiirde “nimetler” manasında kullanılmıştır. Sebebiyyet alâkası vardır. Dolayısıyla “أَيَادٌ” (eller) kelimesinde mecâz-ı mürsel vardır.

Örnek 3.

رَعَتِ الْمَائِيَّةُ الْعَيْثَ

“Sürü, yağmuru otladı¹²⁸”.

Yağmur (الْعَيْثُ) kelimesi ile kastedilen bitkilerdir. Yağmur bitkilerin yeşermesine sebep olur. Burada sebep (yağmur/الْعَيْثُ) zikredilmiş, müsebbeb (bitkiler) kastedilmiştir.

1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.4. Müsebbbiyyet (الْمُسَبَّبِيَّةُ)

Sebebiyyetin aksine, müsebbebin (sonucun) zikredilip sebebin kastedilmesidir¹²⁹.

Örnek 1.

...وَيُنزِلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا... (۱۳)

“...sizin için gökten bir rızık indirendir...¹³⁰”.

Âyette “rızık” zikredilmiş fakat burada kastedilen ise rızka sebep olan “yağmur”dur. Yani müsebbeb (sonuç) zikredilmiş fakat sebep kastedilmiştir.

Örnek 2.

أَمْطَرَتِ السَّمَاءُ نَبَاتًا

“Gök bitki yağdırdı¹³¹”.

Allah (c.c.) gökten bitkileri (نَبَاتًا) değil, bitkilerin yeşermesine, bitmesine sebep olan “yağmur”u yağdırır. Burada “bitkiler” zikredilmiş fakat kastedilen ise

¹²⁷ Cârîm ve Emîn, 1999, 108.; Habenneke, 1996, C. II, 275.; Matlûb, 1983, C. III, s. 208.

¹²⁸ Hâşimî, 1999, 252.; ‘Atîk, 1985, 158.

¹²⁹ Hâşimî, 1999, 253.; el-Merâğî, 1993, 250.; Kâsım ve Dîb, 2003, 219.; ‘Atîk, 1985, 158.; ‘Adûs, 2007, 175.; Bulut, 2019, 251.; Bolelli, 2019, 146.; Akbaş, 2017, 138.

¹³⁰ Mû’min Sûresi, 40/13.

¹³¹ Uzun ve Erdoğan, 2008, 163.

“yağmur”dur.

1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.5. Mahalliyyet (الْمَحَلِّيَّةُ)

Mahalliyyet, bir mahallin zikredilip içindekilerinin kastedilmesidir¹³².

Örnek 1.

وَإِسْئَالَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كُنَّا فِيهَا (٨٢)

“Bulduğumuz köye sor¹³³”.

Âyette “köy” (الْقَرْيَةُ) zikredilmiş fakat kastedilen ise “köy halkı”dır. Mahal zikredilmiş ama içindeki insanlar kastedilmiştir.

Örnek 2.

لَا أَرْكَبُ الْبَحْرَ إِنِّي * أَخَافُ مِنْهُ الْمَعَاظِبَ

طِينٌ أَنَا وَهُوَ مَاءٌ * وَالطِّينُ فِي الْمَاءِ ذَائِبٌ

“Deniz yolculuğuna çıkmam. Ben o yolculukta helak olmaktan korkarım. O su, ben de çamurum. Çamur ise suda erir¹³⁴”.

Şiirdeki “bahr” (الْبَحْرَ) kelimesi ile “gemi” kastedilmiştir. Mecaz-ı mürsel olup, alâkası mahalliyyettir. Yani deniz binilecek bir alet, vasıta değildir. Gemilerin üzerinde yüzdüğü bir mahaldir. Dolayısıyla deniz zikredilip gemi kastedilmiştir.

1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.6. Hâliyyet (الْحَالِيَّةُ)

Mahalliyyetin aksine, bir mahalde bulunanın zikredilip mahallin kastedilmesidir¹³⁵.

Örnek 1.

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ (١٣)

¹³² Habenneke, 1996, C. II, 279.; ‘Adûs, 2007, 178.; Hâşimî, 1999, 254.; el-Merâğî, 1993, 252.; Cârîm ve Emîn, 1999, 110.; ‘Atîk, 1985, 162.; Kâsım ve Dîb, 2003, 226.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 164.; Bolelli, 2019, 150.; Bulut, 2019, 253.; Akbaş, 2017, 139.

¹³³ Yûsuf Sûresi, 12/82.

¹³⁴ ‘Atîk, 1985,162.

¹³⁵ ‘Adûs, 2007, 179.; el-Harbi, 2011, 65.; el-Kazvînî, 2003, 209.; Hâşimî, 1999, 254.; el-Merâğî, 1993, 252.; Abbas, 2007, 157.; Cârîm ve Emîn, 1999, 110.; ‘Atîk, 1985, 163.; Kâsım ve Dîb, 2003, 227.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 164.; Bolelli, 2019, 152.; Bulut, 2019, 254.; Akbaş, 2017, 139.

“Şüphesiz, iyiler naîm cennetindedirler¹³⁶”.

Âyet-i kerimede zikredilen “na‘îm” (نَعِيم) kelimesinde mecaz-ı mürsel vardır. İyilerin nimet içerisinde olacaklarından bahsedilirken bu nimetlerin bulunacağı yer olan Cennet kastedilmiştir. Yani iyiler Cennet’te olacaklardır. Hâl zikredilmiş fakat mahal kastedilmiştir.

Örnek 2.

Mütenebbî (ö. 354/965), Kâfur’u zemmettiği bir şiirinde şöyle söylemektedir:

آي نَزَلْتُ بِكَذَّابِينَ صَيِّفُهُمْ * عَنِ الْقَرَى وَ عَنِ التَّرْحَالِ مَحْدُودُ

“Ben yalancılardan yanında kaldım (konakladım). Onların misafirleri, ağırlandıktan, yemek ve oradan ayrılmaktan engellenmiştir¹³⁷”.

Şiirde yalancılardan (كَذَّابِينَ) yanında kaldığından bahsedilirken aslında onların buldukları mekânda/şehirde kaldığını ifade etmektedir. Burada da hâl zikredilip mahal kastedilmiştir.

1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.7. Geçmişe İtibar (إِعْتِبَارُ مَا كَانَ)

Buna i‘tibâru mâ kâne (إِعْتِبَارُ مَا كَانَ) denir. Bir şeyi geçmişteki haliyle, vasfıyla anmaktır¹³⁸.

Örnek 1.

شَرِبْتُ الْبُنَّ

“Kahve içtim¹³⁹”.

Burada ifade edilen kahve “الْبُنَّ” tane halindeki öğütülmemiş hammadde halindeki kahvedir. Bu da normalde içilen kahvenin önceki halidir. Oysa kastedilen ise öğütülmüş kahve “قهوة” dir. Dolayısıyla burada mecaz-ı mürsel vardır.

¹³⁶ İnfîtâr Sûresi, 82/13.

¹³⁷ el-Harbi, 2011, 65.; Abbas, 2007, 160.; Cârîm ve Emîn, 1999, 112.

¹³⁸ Habenneke, 1996, C. II, 280.; ‘Adûs, 2007, 181.; el-Kazvînî, 2003, 209.; Hâşimî, 1999, 254.; el-Merâgî, 1993, 251.; Abbas, 2007, 156.; Cârîm ve Emîn, 1999, 109.; ‘Atîk, 1985, 161.; Kâsım ve Dîb, 2003, 228.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 164.; Bolelli, 2019, 148.; Bulut, 2019, 251.; Akbaş, 2017, 139.

¹³⁹ ‘Adûs, 2007, 181.

Örnek 2.

وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ... ﴿٢﴾

“Yetimlere mallarını verin...¹⁴⁰”.

“الْيَتَامَىٰ” kelimesinde mecâz-ı mürsel vardır. Çünkü yetimlere malları bulûğa erdikleri zaman teslim edilir ve bulûğa eren kimse de yetim olmaktan çıkar. Burada zikredilen yetim iken bulûğa erenlerdir. Bulûğ öncesi döneme vurgu yapılmakla beraber kastedilen bulûğa ermiş yetimlerdir.

1.3.1.3.2.5.2.1.1.1.8. Geleceğe İtibar (إِعْتِبَارُ مَا سَيَكُونُ)

Bu da i‘tibâru mâ seyekunu (إِعْتِبَارُ مَا سَيَكُونُ) olarak ifade edilebilir. Bir şeyi gelecekteki haliyle, vasfiyle anmaktır¹⁴¹.

Örnek 1.

سَأَوْفِدُ نَارًا

“Ateş yakacağım¹⁴²”.

Ateşten (نَارًا) kasıt, odun yakmaktır. Burada odunun gelecekteki halinden bahsedildiğinden mecâz-ı mürsel olmuştur.

Örnek 2.

فَيَسِّرْنَا لَهُ بِغَلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾

“Biz de ona uysal bir oğul müjdeledik¹⁴³”.

Âyetteki “halîm” (حَلِيمٍ) kelimesinde mecâz-ı mürsel vardır. Çünkü yeni doğmuş bir bebek için “yumuşak huylu” ifadesi kullanılmaz. Dolayısıyla çocuk büyüdüğünde yumuşak huylu bir kimse olacağı kastedilmiştir.

¹⁴⁰ Nisâ Sûresi, 4/2.

¹⁴¹ Habenneke, 1996, C. II, 280.; ‘Adûs, 2007, 182.; el-Kazvînî, 2003, 209.; Hâşimî, 1999, 254.; el-Merâğî, 1993, 252.; Abbas, 2007, 157.; Cârîm ve Emîn, 1999, 110.; ‘Atîk, 1985, 161.; Kâsım ve Dîb, 2003, 229.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 164.; Bolelli, 2019, 149.; Bulut, 2019, 252.; Akbaş, 2017, 140.

¹⁴² Cârîm ve Emîn, 1999, 111.

¹⁴³ Saffât Sûresi, 37/101.

1.3.1.3.2.5.2.1.2. İsti‘âre (الِإِسْتِعَارَةُ)

1.3.1.3.2.5.2.1.2.1. İsti‘âre’nin Lügat Anlamı

Sözlükte isti‘âre (الِإِسْتِعَارَةُ), sülasi mücerredin birinci babından (عَارٍ/يَعُورُ/عَوْرًا) gelmekte olup, gözünün birinin görmesini yok etmek anlamına gelen ‘âra (عَارٍ) kelimesinin istif‘al babına naklinden oluşmuş olan bir mastardır.

Birinden ödünç bir şey istemek, ödünç almak anlamlarına gelmektedir¹⁴⁴.

1.3.1.3.2.5.2.1.2.2. İsti‘âre’nin İstılah Anlamı

İsti‘ârenin (الِإِسْتِعَارَةُ) istılah anlamı ise: Hakîki anlam ile mecâzi anlam arasındaki alâkanın müşabehet olması hasebiyle bir kelimenin manasını başka bir kelime için geçici olarak kullanmaktır¹⁴⁵.

İlk defa İsti‘âre kelimesini terim anlamında kullanan Ebû Amr b. Alâ (ö. 154/771)’dir¹⁴⁶. Câhız (ö. 255/869) ise bir edebiyat terimi olarak: “Bir şeyi yerine geçebilecek bir başka şeyin adıyla adlandırmak” şeklinde tanımını yapmıştır¹⁴⁷.

Daha açık bir şekilde tanımını ise Ebü’l-Hasan el-Cürcânî (ö. 392/1002) şu şekilde yapmıştır: “Asıl anlam yerine ödünç alınan (müstear) anlamla yetinilen, ibarenin nakledilenden başka bir ibare yerine kullanıldığı türdür.” Ayrıca hakîki mana ile isti‘âre yapılan kelime arasındaki alâkanın ise müşabehet olduğunu ve amacının ise bu benzeşmede yakınlık sağlamak olduğunu ifade etmiştir¹⁴⁸.

1.3.1.3.2.5.2.1.2.3. İsti‘âre’nin Unsurları

İsti‘âre’nin dört unsuru bulunmaktadır:

Müste‘âr (المُسْتَعَارُ): Müşebbehun bihten alınarak müşebbehte ödünç olarak kullanılan lafızdır.

¹⁴⁴ Fevvâl, 1996, 90.; Fîrûzâbâdî, 2005, 446.; Abbas, 2007, 163.; Enîs ve Mansur, 1972, 667.; Sarı, 1982, 1064.; Mutçalı, 1995, 609.; Eren ve Uzunoglu, 2014, 107.

¹⁴⁵ Abdü’l-Fettâh Feyûd Besyûnî, *‘İlmu’l-Beyân*, Müessesetü’l-Muhtâr, 4. Baskı, Kâhire, 2015, s. 155.; es-Sekkâkî, 1987, 369.; Habenneke, 1996, C. II, 229.; ‘Adûs, 2007, 186.; el-Kazvînî, 2003, 212.; Hâşimî, 1999, 258.; el-Merâğî, 1993, 259.; Abbas, 2007, 163.; Cârîm ve Emîn, 1999, 77.; ‘Atîk, 1985, 167.; Kâsım ve Dîb, 2003, 192.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 150.; Bolelli, 2019, 90.; Bulut, 2019, 256.; Akbaş, 2017, 141.; Çögenli, 2016, 85.; Eren ve Uzunoglu, 2014, 107.; Enîs ve Mansur, 1972, 667.; Sarı, 1982, 1064.

¹⁴⁶ İskender Pala ve İsmail Durmuş, “İsti‘âre”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, (C. XXIII, s. 315).

¹⁴⁷ Pala ve Durmuş, “İsti‘âre”, *DİA*, 2001, (C. XXIII, 315).

¹⁴⁸ Pala ve Durmuş, “İsti‘âre”, *DİA*, 2001, (C. XXIII, 315).

Müste‘âr minh (المُسْتَعَارُ مِنْهُ): Kendisine benzetilen yani müşebbehun bih.

Müste‘âr leh (المُسْتَعَارُ لَهُ): Benzeyen yani müşebbeh.

Câmi‘ (الْجَامِعُ): Benzetme yönü yani vech-i şebeh¹⁴⁹.

1.3.1.3.2.5.2.1.2.4. İsti‘âre’nin Kısımları

Farklı açılardan ele alınıp değerlendirilen isti‘âre birçok kısımlara ayrılarak incelendiği görülür. Burada fazla teferruata girilmeden, isti‘âreyi, “İsti‘âre-i Tasrîhiyye” ve “İsti‘âre-i Mekniyye¹⁵⁰” olarak iki kısma ayırarak değerlendiren belâgatçı müelliflerin değerlendirmeleri göz önüne alınarak açıklama yapılacaktır.

1.3.1.3.2.5.2.1.2.4.1. İsti‘âre-i Tasrîhiyye (الْإِسْتِعَارَةُ التَّصْرِيحِيَّةُ)

Müşebbehin hazfedilip, müşebbehun bihin zikredildiği isti‘âredir¹⁵¹. Buna açık isti‘âre de denir.

Örnek 1.

رَأَيْتُ الْأَسَدَ شَاكِي السِّلَاحِ

“Tepeden turnağa silahlı aslanı gördüm¹⁵²”.

Bu örnekteki “aslan” (الْأَسَدُ) kelimesinde isti‘âre vardır. Kişi aslana benzetilmiş fakat kendisi (müşebbeh) değil, kendisine benzetilen (müşebbehun bih) zikredildiği için buna isti‘âre-i tasrîhiyye denir.

Örnek 2.

الرُّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿١﴾

¹⁴⁹ ‘Adûs, 2007, 186.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 150.; Abbas, 2007, 164.; Kâsım ve Dîb, 2003, 195.; Hâşimî, 1999, 258.; Habenneke, 1996, C. II, 230.; Bulut, 2019, 257.; Bolelli, 2019, 91-92.; Çögenli, 2016, 85.; Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘Ulûmi ‘l-Kur‘ân*, (thk. Muhammed Ebu‘l-Fazl İbrahim), Mektebetü Daru‘t-Türâs, Kâhire, 1957, C. III, s. 345.

¹⁵⁰ Besyûnî, 2015, 169.; ‘Atîk, 1985, 176.; es-Sekkâkî, 1987, 373.; ‘Adûs, 2007, 186-188.; Cârîm ve Emîn, 1999, 77.; Kâsım ve Dîb, 2003, 196.; el-Harbi, 2011, 66.; Habenneke, 1996, C. II, 235.; Bolelli, 2019, 92.

¹⁵¹ Besyûnî, 2015, 169.; ‘Atîk, 1985, 176.; es-Sekkâkî, 1987, 373.; ‘Adûs, 2007, 186.; Cârîm ve Emîn, 1999, 77.; Kâsım ve Dîb, 2003, 199.; Habenneke, 1996, C. II, 242.; Abbas, 2007, 177.; Bolelli, 2019, 92.; Bulut, 2019, 257.

¹⁵² Uzun ve Erdoğan, 2008, 149.; el-Kazvînî, 2003, 212.

“Elif Lâm Râ. Bu Kur’ân, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye lâyık, göklerdeki ve yerdeki her şey kendisine ait olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır. Şiddetli azaptan dolayı vay kâfirlerin hâline¹⁵³”.

Âyet-i kerimedeki zulumât (ظُلُمَات) kelimesi aslında bildiğimiz “karanlıklar” değil de “dalalet” kelimesinin yerine kullanılmıştır. Yani burada dalalet/imansızlık, karanlığa benzetilmiştir. Ayrıca nûr (النُّور) kelimesi “aydınlık” manasına değil de aslında “iman” manasında kullanılmıştır. Dolayısıyla “iman” da “nûr”a benzetilmiştir.

Her ikisinde de müste‘âr leh (müşebbeh) zikredilmemiş fakat müste‘âr minh (müşebbehun bih) zikredilmiştir. Bu sebeple burada isti‘âre-i tasrîhiyye olmuştur.

Örnek 3.

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا ... ﴿١٠٣﴾

“Hep birlikte Allah’ın ipine (Kur’ân’a) sımsıkı sarılın...¹⁵⁴”.

Âyetteki حَبْلِ (ip) kelimesi “Kur’ânı Kerim” kelimesinin yerine kullanılmıştır. Kur’ânı Kerim ipe benzetilmiştir. Fakat kendisi ibarede yer almamıştır. Kısaca müste‘âr leh (müşebbeh) zikredilmemiş fakat müste‘âr minh (müşebbehun bih) zikredilmiştir. Burada da edebî sanatlardan isti‘âre-i tasrîhiyye oluşmuştur.

1.3.1.3.2.5.2.1.2.4.2. İsti‘âre-i Mekniyye (الِإِسْتِعَارَةُ الْمَكْنِيَّةُ)

İsti‘âre-i tasrîhiyyenin aksine müşebbehin zikredildiği, müşebbehun bihin ise hazfedildiği isti‘âredir¹⁵⁵.

Örnek 1.

Ebu Züeyb el-Hüzelî (ö. 28/648) şöyle demektedir:

وَإِذَا الْمَنِيَّةُ أَنْشَبَتْ أَظْفَارَهَا * أَلْفَيْتَ كُلَّ تَمِيمَةٍ لَا تَنْفَعُ

¹⁵³ İbrahim Sûresi, 14/1.

¹⁵⁴ Âli ‘İmrân Sûresi, 3/103.

¹⁵⁵ ‘Atîk, 1985,176.; es-Sekkâkî, 1987, 373.; ‘Adûs, 2007, 188.; Cârîm ve Emîn, 1999, 77.; Kâsım ve Dîb, 2003, 198.; Habenneke, 1996, C. II, 243.; Abbas, 2007, 179.; Bolelli, 2019, 92.; Bulut, 2019, 259.; Çögenli, 2016, 87.

“Ölüm pençelerini geçirdiğinde, hiçbir muskanın fayda vermediğini görürsün¹⁵⁶”.

Bu şiirde ölüm, vahşi bir hayvana benzetilmiştir fakat burada zikredilmeyerek onun bir özelliğinden bahsedilmiştir, o da pençedir. Örnekte müste‘âr leh zikredilmiş, müste‘âr minh ise zikredilmemiş olduğundan isti‘âre-i mekniyye sanatı mevcuttur.

Örnek 2.

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْفُرَىٰ نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾

“(Ey Muhammed!) Bunlar o memleketlerin haberlerinden bazılarıdır. Onları sana anlatıyoruz. Onlardan ayakta duranlar da var, yıkılıp gidenler de¹⁵⁷”.

Âyette kendilerinden haber verilen memleketlerden geriye bir şeyler kalmış olanları biçilmemiş ayakta duran ekine benzetilirken, geriye hiçbir kalıntı kalmayan memleketler ise biçilmiş ekine benzetilmiştir. Ekin zikredilmemiş fakat biçilmelerinden bahsedilerek isti‘âre yapılmıştır. Müste‘âr leh zikredilmiş, müste‘âr minh ise zikredilmemiş olduğundan isti‘âre-i mekniyye olmuştur.

1.3.1.3.3. Kinâye (الْكِنَايَةُ)

Beyân ilminin en önemli konularından bir tanesi de kinâyedir. Kinâyeli ifadeleri kullanma sebepleri olarak şunları ifade etmek mümkündür:

Bir şeyin büyüklüğünü ifade etme, örneğin, kıyametin kopuş anını ifade etmede Kur’ân’da kinâye kullanıldığı görülür. İsminin veya vasfının ortaya çıkarılması istenilmeyen kimseler örtülü olarak ifade edilir. Şairler sevgililerinin isimlerini anma yerine kinayeli olarak onlardan söz ederler. İnsanlar istihya ettikleri durumları kinâye yoluyla ifade etmişlerdir¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Adûs, 2007, 188.

¹⁵⁷ Hüd Sûresi, 11/100.

¹⁵⁸ İsmail Durmuş, “Kinâye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, (C. XXVI, ss. 34-35).

1.3.1.3.3.1. Kinâyenin Lügat Anlamı

Lügatta kinâye (الْكِنَايَةُ), كَنَّا/يَكْنُو fiilinin veya كِنَى/يَكْنِي fiilinin (ki, birinci fiil sülâsî mücerredin birinci, ikinci fiil ise ikinci babındandır.) mastarıdır. Anlamı ise; îmalı söz, dolaylı ifade, açık olmayan söz anlamlarına gelmektedir¹⁵⁹.

1.3.1.3.3.2. Kinâyenin Istılah Anlamı

Istılahta kinâye: “Bir sözün veya kelimenin yakın ve uzak anlamlarından uzak olan anlamının zikredilmesidir. Yani kelimenin gerçek anlamını da ifade edebilecek şekilde gerçek anlamı dışında kullanmaktır¹⁶⁰.”

1.3.1.3.3.3. Kinâyenin Kısımları

Kinâye sıfat, mevsûf ve nisbet olmak üzere üç kısımda değerlendirilir¹⁶¹. Bunlarla ilgili örnekler aşağıdadır.

Örnek 1.

Hansâ (ö. 24/645)’nın, kardeşi sahr için söylemiş olduğu şu beyitte kinaye sanatı vardır:

طَوِيلُ النَّجَادِ رَفِيعُ الْعَمَادِ * كَثِيرُ الرَّمَادِ إِذَا مَا شَنَّآ

“Kılıcının bağı uzun, (çadırının) direği yüksek, kışı bir yerde geçirdiğinde ise külü boldur¹⁶²”.

¹⁵⁹ İbn Manzûr, ts., C. XIII, 233.; Fevâl, 1996, 628.; Enîs ve Mansur, 1972, 837.; Sarı, 1982, 1333.; Mutçalı, 1995, 775.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 153.; ‘Adûs, 2007, 212.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 176.; Abbas, 2007, 247.; Kâsım ve Dîb, 2003, 241.; Hâşimî, 1999, 286.; Habenneke, 1996, C. II, 135.; Besyûnî, 2015, 223.; ‘Atîk, 1985,203.; es-Sekkâkî, 1987, 402.; el-Merâğî, 1993, 301.; Durmuş İ., “Kinâye”, *DİA*, 2002, (C. XXVI, 34).; Bulut, 2019, 275.; Bolelli, 2019, 171.

¹⁶⁰ İbn Manzûr, ts., C. XIII, 233.; Fevâl, 1996, 628.; Enîs ve Mansur, 1972, 837.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 153.; Matlûb, 1983, C. III, 154.; Cürçânî, 2004, 157.; Fîrûzâbâdî, 2005, 5964.; Sami, 2006, 1185.; ‘Adûs, 2007, 212.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 173.; Abbas, 2007, 247.; Kâsım ve Dîb, 2003, 241.; Hâşimî, 1999, 287.; Habenneke, 1996, C. II, 135.; Besyûnî, 2015, 223.; ‘Atîk, 1985, 203.; es-Sekkâkî, 1987, 402.; el-Merâğî, 1993, 301.; Durmuş İ., “Kinâye”, *DİA*, 2002, (C. XXVI, 34).; Bulut, 2019, 275.; Bolelli, 2019, 171.; et-Tehânevî, 1996, C. II, 1384.; el-Harbi, 2011, 75.; el-Kazvîni, 2003, 241.; Cârîm ve Emîn, 1999, 125.

¹⁶¹ Besyûnî, 2015, 226-230.; Abbas, 2007, 248.; ‘Atîk, 1985,212.; es-Sekkâkî, 1987, 403.; Kâsım ve Dîb, 2003, 243.; el-Merâğî, 1993, 302.; Habenneke, 1996, C. II, 136.; Hâşimî, 1999, 288.; Durmuş İ., “Kinâye”, *DİA*, 2002, (C. XXVI, 35).; Uzun ve Erdoğan, 2008, 176-177.; Cârîm ve Emîn, 1999, 125.; Enîs ve Mansur, 1972, 837-838.

¹⁶² ‘Atîk, 1985, 203.; Cârîm ve Emîn, 1999, 123.

Sahr'ın kılıcının bağının uzun olması boyunun uzun olduğuna; çadırının direğinin yüksek olması şerefli ve kavminin ileri geleni olduğuna; külünün bol olması ise ihsan sahibi, cömert olduğuna delâlet eden kinayelerdir¹⁶³.

Örnek 2.

الْبَطْلُ يُشَارُ إِلَيْهِ بِالْبَنَانِ

“Kahraman, parmakla gösterilir¹⁶⁴”.

Yani kahraman, insanlar nezdinde eşsiz değere sahip ünlü, meşhur kimsedir.

Örnek 3.

دَخَلْتُ بَصْرَةَ فَإِذَا ثِيَابُ أَحْرَارٍ عَلَى أَجْسَادِ عِبِيدٍ

“Basra'ya girdim, hürlerin elbiselerini kölelerin üzerlerinde (gördüm)¹⁶⁵”.

Örnek 4.

فَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْخُوْتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾

“Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir hâlde Rabbine yakarmıştı¹⁶⁶”.

“Balık sahibi (كَصَاحِبِ الْخُوْتِ) gibi olma” ibaresinde kasıt Yûnus peygamberdir. Burada da kinaye vardır.

Örnek 5.

وَيَوْمَ يَعْضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾

“O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırıp şöyle diyecektir: “Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım!¹⁶⁷”.

Zalim kimsenin ellerini ısırması (يَعْضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ) nâdim olacaklarına işarettir. Kinevî olarak “ellerini ısırmaları” şeklinde ifade edilmiştir.

¹⁶³ ‘Atfık, 1985, 203.

¹⁶⁴ Cârîm ve Emîn, 1999, 126.

¹⁶⁵ Cârîm ve Emîn, 1999, 128.

¹⁶⁶ Kalem Sûresi, 68/48.

¹⁶⁷ Furkan Sûresi, 25/27.

Örnek 6.

فُلَانٌ طَاهِرُ الدَّيْلِ نَقِي الثُّوبِ

“*Falanca eteği temizdir, elbisesi temizdir*¹⁶⁸”.

Bu kimsenin eteğinin “temiz olması” namuslu ve iffetli olduğuna, “elbisesinin temiz olması” ise muttakî olduğuna delâlet etmekte olup kinaye sanatı burada görülmektedir.

1.3.1.3.3.4. Kinâyenin Çeşitleri

İncelendiğinde kinâyenin ta’rîz, telvîh, îma-işaret ve remz çeşitlerinin olduğu görülür¹⁶⁹. Kısaca bunlara değinilecek olursa...

1.3.1.3.3.4.1. Ta’rîz (التَّعْرِيزُ)

Lügatte bir şeyi açıkça ifade etmemek, üstü kapalı söylemektir¹⁷⁰. İstılahta ise: “Sözü delâlet ettiği anlamdan başka bir tarafa çevirmek, bir tarafı gösterirken diğer tarafı kastedip inceden inceye itiraz etmek, dokundurmak ve gizlice alay etmektir¹⁷¹.”

Örnek 1.

Nef’î (ö. 1044/1635)’nin söylemiş olduğu şu dörtlük ta’rîze örnektir.

“*Bana Tahir Efendi kelp demiş,*

İltifatı bu sözde zahirdir.

Malikî mezhebim benim zira

*İtikadımca kelp tahirdir*¹⁷²”.

Nef’î burada “kelp tahirdir” sözüyle kendi mezhebi bağlamında düşünüldüğünde köpeğin temiz olduğuna vurgu yaparken diğer taraftan da Tahir Efendi’nin kelp olduğuna gizlice vurgu yapmaktadır.

¹⁶⁸ Besyûnî, 2015, 228.

¹⁶⁹ Besyûnî, 2015, 242.; el-Merâğî, 1993, 305.; Hâşimî, 1999, 284.

¹⁷⁰ Enîs ve Mansur, 1972, 623.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 221.; Mutçalı, 1995, 560.; Hâşimî, 1999, 289.

¹⁷¹ Eren ve Uzunoğlu, 2014, 221.; Abbas, 2007, 259.; Hâşimî, 1999, 289.; el-Kazvîni, 2003, 248.; ‘Atîk, 1985, 219.; es-Sekkâkî, 1987, 411.; Kâsım ve Dîb, 2003, 248.

¹⁷² Bulut, 2019, 281.

Örnek 2.

قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَسْئَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطُفُونَ ﴿٦٣﴾

“Dedi ki: “Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa, onlara sorun bakalım!”¹⁷³”.

Hız. İbrahim (as.) “Konuşabiliyorlarsa, onlara sorun.” sözüyle onların konuşamadıklarını bildiği halde öyle söylemiştir. İnançsız muhataplarına konuşamayan ve aciz olan bu varlıkların ilah olamayacaklarını bu şekilde ta‘riz yoluyla ifade etmiştir.

1.3.1.3.3.4.2. Telvîh (التلويح)

Telvîh, sözlük anlamı uzaktan işaret etmek, göstermek, ima etmek anlamlarına gelmektedir¹⁷⁴. İstilahta ise: “Kinâye yoluyla elde edilen mana ile asıl mana arasında vasıtalar çok ise buna telvîh denir”¹⁷⁵.”

Örnek:

وَمَا يَكُ فِيَّ مِنْ عَيْبٍ فَإِنِّي جَبَانُ الْكَلْبِ مَهْرُلُ الْفَصِيلِ

“Bende hiçbir ayıp yoktur. Ben köpeği korkak, devesinin yavrusu zayıf birisiyim”¹⁷⁶”.

Beyitte geçen “köpeği korkak” (جَبَانُ الْكَلْبِ) olmaktan kasıt, köpeğin susturulduğuna, dolayısıyla misafirliğe gelenlerin çokluğuna, bu da ev sahibinin misafirperverliğine işaret etmektedir. Burada ev sahibinin misafirperver olduğu açıktan söylenmeyerek dolaylı olarak ifade edilmiştir ki bu da telvîh sanatı oluşmasını sağlamıştır.

Aynı şekilde beyitte geçen “devesinin yavrusunun zayıf olması” (مَهْرُلُ الْفَصِيلِ) ifadesi ile de yavrunun sütsüz kalması neticesi zayıf düştüğüne bunun sebebinin ise annesinin gelen misafirler için kesildiğine ve dolayısıyla ev sahibinin misafirleri için çokça cömert davrandığına işaret etmektedir.

¹⁷³ Enbiyâ Sûresi, 21/63.

¹⁷⁴ Sarı, 1982, 1396.; Mutçalı, 1995, 811.

¹⁷⁵ el-Kazvîni, 2003, 248; es-Sekkâkî, 1987, 411.; Kâsım ve Dîb, 2003, 249.; Hâşimî, 1999, 289.; Bulut, 2019, 283.; Bolelli, 2019, 178.; Akbaş, 2017, 159.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 242.

¹⁷⁶ Hâşimî, 1999, 289.

1.3.1.3.3.4.3. İma ve İşaret (الإيماء و الإشارة)

Telvîh ile remz arasında bir kinâyedir. İşaret etmiş olduğu mana açık olup vasıtaları az olan kinâyedir¹⁷⁷.

Örnek:

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيْ النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ... (١١٤)

“(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl...¹⁷⁸”.

Âyetteki “gündüzün iki tarafı”yla işaret edilen vakitler öğle ve ikinci namazları olup, “gecenin gündüze yakın vakitleri”yle de işaret edilen vakitler ise akşam, sabah ve yatsı namazlarıdır¹⁷⁹.

1.3.1.3.3.4.4. Remz (الرمز)

İma ve işarete olduğu gibi vasıtaları az olup fakat işaret etmiş olduğu mana îma ve işaretin aksine kapalı olan kinâye türüdür¹⁸⁰.

Örnek:

مُنْتَأَسِبُ الْأَعْضَاءِ

“Uzuvları düzgün¹⁸¹”.

“Uzuvları düzgün” ifadesiyle o kimsenin zeki olduğu vurgulanmaktadır.

1.3.2. Meânî İlmi (عِلْمُ الْمَعَانِي)

Belâgatın önemli konularından bir tanesi de meânî ilmidir. Belâgatta meânî sözün yerinde olması “muktezayı hale uygunluk” durumunu inceleyen bir ilimdir.

Sîbeveyhi’yi meânî ilmiyle ilgili cümle tahlilleri ve cümlelerdeki takdim-te’hîr, tarif-tenkir, hazif ve birtakım edatların anlamlarına eseri el-Kitâp’ta yer

¹⁷⁷ Kâsım ve Dîb, 2003, 250.; el-Kazvîni, 2003, 248.; es-Sekkâkî, 1987, 411.; Hâşimî, 1999, 290.

¹⁷⁸ Hûd Sûresi, 11/114

¹⁷⁹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî min Kitâbihi Câmi’il-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Müessesetü’r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut, 1994, C. IV, s. 317.

¹⁸⁰ Hâşimî, 1999, 289.; Kâsım ve Dîb, 2003, 250.; es-Sekkâkî, 1987, 411.; el-Kazvîni, 2003, 248.

¹⁸¹ Hâşimî, 1999, 290.

vermesi hasebiyle meânî ilminin ilk kurucusu olarak görenler vardır¹⁸².

Meânî ilmi içerisinde yer alan “nazım” hakkında ise ibnü’l-Mukaffa‘ ilk fikir üreten kimse olarak bilinir ve ayrıca nazım hakkında “*sözün kuyumcu hassasiyetiyle dizimi*” ibaresini kullanmıştır¹⁸³.

Nazım teorisi, Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078) ile gelişmiştir. O, Delâilü’l-i‘câz’ında meânî ilmiyle ilgili konuları “nazm, meâni’n-nahy, meâni’l- kelâm” başlıkları altında ele aldığı için el-Cürcânî (ö. 471/1078) de meânî ilminin kurucusu olarak kabul edilmiştir¹⁸⁴.

Meânî ilmi Kazvînî (ö. 724/1338) ile birlikte belli başlı konularda toplanmıştır. Bunlar: İsnadın halleri, müsnedin halleri, müsnedün ileyhin halleri, müsnedle ilgili halleri, inşâ, kasr, fasıl ve vasıl, îcâz-itnâb-müsâvâtır¹⁸⁵.

Meânî ilminin, farklı açılardan ele alınarak çeşitli başlıklar altında incelendiği görülmektedir. Burada da meânî’nin lügat ve ıstılah anlamları verildikten sonra fazla teferruata girilmeden belli başlı konularına değinilecektir.

1.3.2.1. Meânî Kelimesinin Lügat Anlamı

Meânî (مَعَانٍ) kelimesi sözlükte, ma‘nâ (المَعْنَى) kelimesinin çoğulu olup kelâmın, sözün medlülü, delâlet ettiği, ifade ettiği; lafzın delâlet ettiği şey anlamlarına gelmektedir¹⁸⁶.

1.3.2.2. Meânî Kelimesinin İstılah Anlamı

İstılahta meânî: “Kelâmın muktezâyı hale yani zamana ve mekâna uygun olup olmaması hususundaki kaideleri ortaya koyan bir ilimdir¹⁸⁷”.

¹⁸² İsmail Durmuş, “Meânî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, (C. XXVIII, s. 204).

¹⁸³ Durmuş İ., “Meânî”, *DİA*, 2003, (C. XXVIII, 204).

¹⁸⁴ Durmuş İ., “Meânî”, *DİA*, 2003, (C. XXVIII, 205).; Abdulazîz ‘Atîk, *Fi’l-Belâgati’l-‘Arabîyyeti ‘İlmu’l-Meânî*, Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabîyye, 1. Baskı, Beyrut, 2009, s. 25.; ‘Adûs, 2007, 53.; Hâşimî, 1999, 47.; Ahmet Matlûb, *Esâlibu’l-Belâgîyye el-fesâhatü-el-belâgati’- el-Meânî*, Vekâletü’l-Matbûâtî, Kuveyt, 1980, s. 72.; Fazl Hasan Abbas, *el-Belâgati Fünûnuhâ ve Efnânuhâ ‘İlmu’l-Meânî*, Dâru’l-Furkân, 4. Baskı, Amman, 1997, s. 87.

¹⁸⁵ Durmuş İ., “Meânî”, *DİA*, 2003, (C. XXVIII, 205).; Ayrıca bkz. Osman Ertuğrul, “Kur’ân’da Meânî İlmi”, *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Nisan 2015, ss. 158-177.

¹⁸⁶ Sarı, 1982, 1060.; Enîs ve Mansur, 1972, 664.; Hâşimî, 1999, 48.

¹⁸⁷ Hâşimî, 1999, 46.; ‘Adûs, 2007, 53.; Abdü’l-Fettâh Feyûd Besyûnî, *‘İlmu’l-Me‘âni*, Müessesetü’l-Muhtâr, 4. Baskı, Kâhire, 2015, s. 41.; el-Kazvînî, 2003, 23.; es-Sekkâkî, 1987,

1.3.2.3. Meânî İlminin Kısımları

Meânî İlminin konularına bakıldığında genel olarak sekiz ana başlık altında toplandığı görülmektedir. Bunlar: İsnâd, müsned, müsnedün ileyh, haber ve inşa cümleleri, fiillerin müteallakları, kasr, fasıl/vasıl, icâz/itnâb/müsâvat¹⁸⁸. Bunlar çok fazla detaya girmeden incelenecek olursa:

1.3.2.3.1. İsnâd (الإِسْنَادُ)

Cümle, kelimelerden oluşmaktadır. Kelimeler tek başlarına bir anlam ifade etmedikleri için bir araya getirilerek anlamlı bir cümle oluşturulur¹⁸⁹. İşte bu kelimeler arasındaki anlam bağına kuran etkene isnâd denir¹⁹⁰.

Örneğin, geldi/جَاءَ, Ali/عَلِيٌّ, Samsun/سَامْسُونُ kelimeleri tek başlarına bir hüküm-anlam ifade etmezler. Fakat bir araya geldiklerinde, “*Ali Samsun’dan geldi.*” (جَاءَ عَلِيٌّ مِنْ سَامْسُونٍ) cümlesinde olduğu gibi, bir anlam ifade ederler. İşte bu kelimeler arasındaki anlam bağına belâgatçılar isnâd adını vermişlerdir.

1.3.2.3.2. Müsned (المُسْنَدُ)

Müsned, isnâd edilen kelime; müsnedün ileyh hakkında yapılan değerlendirme, hüküm veya yargıdır¹⁹¹.

Nahvin konularından olan fiil-fâil ile mübtedâ-haber gibi konuların belâgatta müsned- müsnedün ileyhın alanına girdiği görülmektedir.

Müsned olan kelimeler şunlardır: Tam fiil, isim fiil, haber, inne ve kardeşlerinin haberleri, kâne ve benzerlerinin haberleri, emir fiil yerine geçen mastar, zanne ve kardeşlerinin ikinci mef’ullerini sayabiliriz¹⁹².

161.; Kâsım ve Dîb, 2003, 259.; el-Merâğî, 1993, 41.; el-Harbi, 2011, 21.; Enîs ve Mansur, 1972, 664.; el-Kazvîni, ts., 6.; İbrahim ibn Mansûr et-Türkî, *Teyşîru ‘İlmi’l-Meânî*, Câmî‘atu’l-Kasîm, 2013, s. 1.; Hifni Nasîf ve Muhammed Diyab, Sultan Muhammed, Mustafa Tamum, *Durûsu’l-Belâgati*, Mektebetü’l-Büşrâ, Karaçi, 2011, s. 23.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 165.

¹⁸⁸ el-Kazvîni, 2003, 24.; el-Kazvîni, ts., 6.; ‘Adûs, 2007, 53.; Besyûnî, ‘İlmu’l-Me‘âni, 2015, 41.; Matlûb, 1980, 67.; Kâsım ve Dîb, 2003, 258.; el-Harbi, 2011, 21-22.; Bulut, 2019, 55.; Akbaş, 2017, 23.

¹⁸⁹ Matlûb, 1980, 132.

¹⁹⁰ ‘Adûs, 2007, 89.; Besyûnî, ‘İlmu’l-Me‘âni, 2015, 44.; Kâsım ve Dîb, 2003, 261.; Bulut, 2019, 56.

¹⁹¹ Eren ve Uzunoğlu, 2014, 189.; Akbaş, 2017, 24.

¹⁹² Kâsım ve Dîb, 2003, 264.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 189.; Akbaş, 2017, 25.

Bunlar birer örnekle açıklanacak olursa:

Tam Fiil : رَكِبَ عُمَرُ الْفَرَسَ (Ömer ata bindi.) “رَكِبَ” tam fiildir, müsneddirdir.

İsim Fiil: İsim fiiller, fiile ait özellikleri taşımamakla birlikte, fiil manası içeren kelimelerdir. Mazi, muzari‘ ve emir olarak kısımlara ayrılırlar. Bazıları şunlardır. هَيْهَاتَ، أَفٍّ، آمِينَ، سُرْعَانَ.

Örnek:

هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾

“Hâlbuki bu size vaad olunan şey, ne kadar da uzak!¹⁹³”.

Haber: صَعْبَةُ الْبَلَاغَةُ (Belâgat zordur.) cümlesindeki “صَعْبَةُ” kelimesi haberdir ve müsneddirdir.

İnne ve Kardeşlerinin Haberi: Mübteda ve haberin başına gelerek mübtedayı nasb eden haberini de raf eden edatlara inne ve kardeşleri denir. Bunlar: لَيْتَ و لَعَلَّ، كَأَنَّ، لَكِنَّ، لَيْتَ و لَعَلَّ gibi edatlardır.

...إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٩﴾

“...Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir¹⁹⁴”.

“غَفُورٌ رَحِيمٌ” kelimeleri “إِنَّ” kelimesinin haberidir ve müsneddirlir.

Kâne ve Benzerlerinin Haberleri: Mübteda ve haberin başına gelerek mübtedayı raf eden haberini de nasb eden edatlara kâne ve kardeşleri denir. Bunlar: كَانَ، صَارَ، لَيْسَ، أَصْبَحَ، أَمْسَى، أَضْحَى gibi kelimelerdir.

Örnek:

...وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا ﴿٣٨﴾

“...Allah’ın emri, kesinleşmiş bir hükümdür¹⁹⁵”.

“قَدَرًا مَقْدُورًا” kelimesi “كَانَ” kelimesinin haberi olup müsneddirdir.

Emir Fiil Yerine Geçen Mastar:

Aslında emir fiillerden olmayıp anlam olarak ona delâlet eden kelimelerdir.

¹⁹³ Mü’minûn Sûresi, 23/36

¹⁹⁴ Mâide Sûresi, 5/39.

¹⁹⁵ Ahzâb Sûresi, 33/38.

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا... ﴿٢٣﴾

“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti...¹⁹⁶”.

Âyetteki “إِحْسَانًا” kelimesi emir manasında mastar bir kelime olup müsneddır.

Zanne ve Kardeşlerinin İkinci Mef‘ulleri:

ظَنَنْتُ الْخَبَرَ كَاذِبًا (Haberin yanlış olduğunu zannettim.) cümlesinde ikinci mef‘ul “كَاذِبًا” kelimesidir ve müsneddır.

1.3.2.3.3. Müsnedün İleyh (الْمُسْنَدُ إِلَيْهِ)

Müsnedün ileyh, kelâmın ilk hükmü, kendisine hükmün isnâd edildiği cümle parçasıdır¹⁹⁷.

Cümledeki müsnedün ileyhler: Mübtedâ, fâil, nâibi fâil, inne ve kardeşlerinin ismi ve kâne ve kardeşlerinin ismi. Bunları örneklendirecek olursak:

Mübtedâ: İsim cümlesinin ilk ögesidir.

Örnek:

الشَّيْطَانُ يَعْذِبُكُمُ الْفَقْرَ... ﴿٢٦٨﴾

“Şeytan sizi fakirlikle korkutur...¹⁹⁸”.

Âyetteki “الشَّيْطَانُ” kelimesi mübtedâdır ve aynı zamanda müsnedün ileyhdir.

Fâil:

Örnek:

كَذَّبَتْ تَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾

“Semûd kavmi de uyarıcıları yalanlamış¹⁹⁹”.

“كَذَّبَتْ” kelimesi, “كَذَّبَتْ” fiilinin fâilidir ve müsnedün ileyhdir.

¹⁹⁶ İsrâ Sûresi, 17/23.

¹⁹⁷ ‘Adûs, 2007, 90.; Besyûnî, ‘İlmu’l-Me‘âni, 2015, 44.; Matlûb, 1980, 133.; el-Harbi, 2011, 25.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 190.; Kâsım ve Dîb, 2003, 265.

¹⁹⁸ Bakara Sûresi, 2/268.

¹⁹⁹ Kamer Sûresi, 54/23.

Nâibi Fâil:

Örnek:

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ ... (٢١٦)

“Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı...²⁰⁰”.

“الْقِتَالُ” kelimesi, meçhul “كُتِبَ” fiilinin nâibi fâilidir ve müsnedün ileyhtir.

İnne ve Kardeşlerinin İsmi:

Örnek:

يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا (٢٨)

“Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim!²⁰¹”.

Âyette geçen “لَيْتَ” inne ve kardeşlerinden bir edattır. İsmi ise nûnu vikâye ile kendisine bitişmiş olan “ى” harfi olup aynı zamanda müsnedün ileyhtir.

Kâne ve Kardeşlerinin İsmi:

Örnek:

...وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (٨)

“...onların çoğu inanmamaktadırlar²⁰²”.

“أَكْثَرُهُمْ” kelimesi “كَانَ” nakıs fiilinin ismidir ve müsnedün ileyhtir.

1.3.2.3.4. Haber ve İnşâ Cümleleri (جُمْلَةُ الْخَبَرِ وَالْإِنْشَاءِ)

1.3.2.3.4.1. Haber Cümlesi (جُمْلَةُ الْخَبَرِ)

Doğruya veya yanlışta ihtimali bulunan ifadelerdir²⁰³. Şöyle ki, sözü söyleyen bir kimse için “doğru söylüyor” veya “yalan söylüyor” gibi bir hükme varılabilirse buna haber denilir²⁰⁴.

²⁰⁰ Bakara Sûresi, 2/216.

²⁰¹ Furkan Sûresi, 25/28.

²⁰² Şu‘ara Sûresi, 26/8.

²⁰³ Eren ve Uzunoğlu, 2014, 67.; Matlûb, 1980, 89.; es-Sekkâkî, 1987, 164.; el-Merâğî, 1993, 43.; Akbaş, 2017, 14.; Bulut, 2019, 101.

²⁰⁴ Eymen Emin Abdülganî, *el-Kâfi fi'l-Belâgati: el-Beyân ve'l-Bedi' ve'l-Meânî*, Dâru't-Tevfikiyye li't-Türâs, Kâhire, 2011, s. 329.; Akbaş, 2017, 14.; Bulut, 2019, 101.

Örnek:

Ariflerden biri evladına şöyle bir nasihatte bulunmuştur:

يَا بُنَيَّ تَعَلَّمْ حُسْنَ الْإِسْتِمَاعِ * كَمَا تَتَعَلَّمُ حُسْنَ الْحَدِيثِ

“Ey Oğul! Güzelce dinlemeyi öğren, tıpkı güzel konuşmayı öğrendiğin gibi²⁰⁵”.

Bu öğüdü oğluna veren kimsenin sözleri için “o doğru söylüyor” veya “yalan söylüyor” ifadelerini kullanmak mümkün olduğu için buna haber denilir.

1.3.2.3.4.2. İnşâ Cümlesi (جُمْلَةُ الْإِنشَاءِ)

Belâgatta inşâ, doğruya veya yanlışa ihtimali bulunmayan ifadelerdir. Dolayısıyla sözü söyleyen bir kimse için “doğru söylüyor” veya “yalan söylüyor” gibi bir hükme varılamaz. Kısacası bir dileği, isteği, emri veya şartı ifade eden sözlerdir²⁰⁶.

İnşâ cümleleri talebî (emir, nehiy, temennî, nidâ ve istifhâm) ve gayr-ı talebî (çokça çeşitleri olmakla beraber şunları sayabiliriz: Yemin, teaccüb, övme, yerme, recâ...) olmak üzere iki kısma ayrılır²⁰⁷. Bunlara burada ayrı ayrı yer verilmeyip bir iki örnek vermekle yetinilecek.

Örnek 1.

Abdullah ibn Tâhir şöyle demiştir:

لَعَمْرُكَ مَا بِالْعَقْلِ يُكْتَسَبُ الْغِنَى * وَلَا بِاِكْتِسَابِ الْمَالِ يُكْتَسَبُ الْعَقْلُ

“Ömrüne and olsun ki! Akıl ile zenginlik elde edilmez; mal elde etmek ile de akıl elde edilmez²⁰⁸”.

“لَعَمْرُكَ” kelimesi yemin olup, cümle gayr-ı talebi inşâî cümle olmuştur.

Örnek 2.

لَيْتَ الشَّبَابَ يُعُودُ

“Keşke gençlik geri dönse²⁰⁹”.

²⁰⁵ Cârîm ve Emîn, 1999, 137.

²⁰⁶ Abdülganî, 2011, 330.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 105.; Cârîm ve Emîn, 1999, 139.

²⁰⁷ el-Merâgî, 1993, 61.; Cârîm ve Emîn, 1999, 167.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 32.

²⁰⁸ Hâşimî, 1999, 74.; Cârîm ve Emîn, 1999, 168.

“لَيْتَ” kelimesi temenni ifade eden kelime olup cümleyi inşâi hale getirmiştir.

Örnek 3.

H. Hasan (r.a.) (ö. 49/669) bir sözünde şöyle demiştir:

لَا تَطْلُبُ مِنَ الْجَزَاءِ إِلَّا بِقَدْرِ مَا صَنَعْتَ

“Ancak yaptığın iş kadar karşılık bekle²¹⁰”.

“لَا تَطْلُبُ” kelimesi nehiy bildirdiği için cümle inşâidir.

Örnek 4.

Buherî şöyle demektedir.

فَمَنْ شَاءَ فَلْيَبْخُلْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَجِدْ * كَفَائِي نَدَاكُمْ عَنْ جَمِيعِ الْمَطَالِبِ

“Dileyen cimri, dileyen cömert olsun. Bütün isteklerin yerine getirilmesinde cömertliğiniz bana yeter²¹¹”.

“فَلْيَبْخُلْ” kelimesi ile “فَلْيَجِدْ” kelimeleri emir ifade ettikleri için cümle inşâi olmuştur.

1.3.2.3.5. Fiillerin Müteallakları (مُتَعَلِّقَاتُ الْأَفْعَالِ)

Fiilin müteallakları, cümlenin temel öğeleri olan mäsened ve mäsenedü ileyh haricindeki öğelerdir²¹². Bunlar, fail, mef'ûlu bih, hâl, zarf, câr ve mecrûr gibi fiile bağılı olan öğelerdir²¹³.

Bunların cümle içindeki durumlarına bakıldığında fâilin hafzedildiği, mef'ûlün hafzedildiği, ‘âmilin ma‘mûlünün önüne geçtiği, ma‘mûllerin birbirlerinin önüne geçmesi gibi farklı durumlar ortaya çıkar²¹⁴.

Örnek 1.

... قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ... (٩)

²⁰⁹ Uzun ve Erdoğan, 2008, 28.

²¹⁰ Cârîm ve Emîn, 1999, 167.

²¹¹ Hâşimî, 1999, 74.; Habenneke, 1996, C. I, 229.; Cârîm ve Emîn, 1999, 177.

²¹² Bulut, 2019, 144.

²¹³ el-Harbi, 2011, 33.; Bulut, 2019, 144.

²¹⁴ el-Harbi, 2011, 33-34.; Bulut, 2019, 144-148.

“...De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” ...²¹⁵”.

Bu âyette geçen “يَعْلَمُونَ” kelimesi geçişli olduğu halde cümlede mef’ul almamış olup geçişsiz olarak kullanılmıştır.

Örnek 2.

...وَلَوْ شَاءَ لَهَدَيْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾

“...Allah dileseydi, hepinizi doğru yola iletirdi²¹⁶”.

Âyete “هداية” kelimesi mef’ul olarak takdir edilmesi gerekir.

Örnek 3.

Fâtiha sûresindeki:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾

“(Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz²¹⁷” âyetinde mef’ul olan “إِيَّاكَ” kelimesi “نَعْبُدُ” fiilinin önüne geçmiştir. Fiilin müteallakıdır.

1.3.2.3.6. Kasr (الْقَصْرُ)

Kasr, bir kelimenin başka bir kelimeye özel bir yolla tahsis edilmesine denir²¹⁸.

Kasr genellikle şu edatlarla yapılır. İnnemâ “إِنَّمَا”, nefiy edatının istisna edatıyla birlikte bir cümlede kullanılması, atıf, sonra gelmesi gereken kelimenin önce gelmesi yani takdîm²¹⁹. Bunlarla ilgili birkaç örnek vermek gerekirse...

Örnek 1.

...إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ... ﴿٢٨﴾

“...Allah’a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar...²²⁰”

²¹⁵ Zümer Sûresi, 39/9.

²¹⁶ Nahl Sûresi, 16/ 9.

²¹⁷ Fâtiha Sûresi, 1/5.

²¹⁸ Cârîm ve Emîn, 1999, 217.

²¹⁹ Cârîm ve Emîn, 1999, 217.

²²⁰ Fâtır Sûresi, 35/28.

Âyetteki “إِنَّمَا” kelimesi kasr ifade etmekte olup, Türkçe’de “ancak” kelimesi ile ifade edilerek vurgu yapılmaktadır.

Örnek 2.

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾

“(Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz²²¹”.

İbadetin yalnızca Allah (c.c.)’ye yapılması gerektiğine vurgu için “إِيَّاكَ” kelimesi “نَعْبُدُ” fiilinin önüne geçmiştir. Aynı şekilde bu da kasr içindir.

1.3.2.3.7. Fasl ve Vasl (الفصل و الوصل)

Fasl, cümlelerin atıf edatları olmadan, birbirlerine bağlanmadan söylenmesine denir²²².

Vasl ise, cümlelerin atıf edatları vasıtasıyla birbirlerine bağlanarak söylenmesine denir²²³.

Örnek 1.

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبُلَىٰ ... ﴿١٢٠﴾

“Nihâyet şeytan ona vesvese verip şöyle dedi: “Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve yok olmayan bir saltanatı göstereyim mi?²²⁴”.

Âyette “قَالَ يَا آدَمُ” ile başlayan ikinci cümle, “فَوَسْوَسَ” ile başlayan birinci cümlenin açıklaması konumunda olup ona atıf harflerinden biri ile bağlanmamıştır. Araları bir bağlaçla bağlanmadığı için buna fasl denir.

Örnek 2.

Ahnef ibn Kays şöyle söylemiştir:

لَا وِفَاءَ لِكُذُوبٍ وَلَا رَاحَةَ لِحَسُودٍ

“Yalancının hiçbir vefâsı olmaz. Hasetçinin ise hiçbir rahatı olmaz²²⁵”.

²²¹ Fâtiha Sûresi 1/5

²²² Eren ve Uzunoğlu, 2014, 61.; Matlûb, 1980, 184.; es-Sekkâkî, 1987, 249.; Cürcânî, 2004, 140.; Cârîm ve Emîn, 1999, 230.; Hâşimî, 1999, 179.; ‘Atîk, 2009, 160.; Habenneke, 1996, C. I, 557.

²²³ Matlûb, 1980, 184.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 61.; Cârîm ve Emîn, 1999, 230.; ‘Atîk, 2009, 160.; Hâşimî, 1999, 179.; Habenneke, 1996, C. I, 557.

²²⁴ Tâhâ Sûresi, 20/120.

²²⁵ Cârîm ve Emîn, 1999, 233.

“لَا رَاحَةَ” ile başlayan ikinci cümle birincisine “و” atıf harfi ile bağlandığından buna vasl denir.

1.3.2.3.8. Ġcâz/Ġtnâb/Müsâvat (الْإِجَازُ وَ الْإِطْنَابُ وَ الْمُسَاوَاةُ)

1.3.2.3.8.1. Ġcâz (الْإِجَازُ)

Ġcâz “إِجَازٌ”, sözlükte “أَوْجَزَ” kelimesinin mastarı olup kısa, vecîz olma, sözü kısa kesmek gibi anlamlara gelmektedir²²⁶.

İstılahta ise: “Anlatılmak istenileni anlaşılır ifadelerle ve az sözcükle çok manalar söylemeye Ġcâz denir²²⁷”.

Örnek 1.

Büyük bir sürüyü güden bir bedeviye şöyle denildi:

لِمَنْ هَذَا الْمَالُ؟

“Bu mal (sürü) kimindir?”

فَقَالَ لِلَّهِ فِي يَدِي

Şöyle cevap verdi: “Allah’ındır. Ve elimdedir.”²²⁸

“الْمَالُ” kelimesi cevapta zikredilmeyip kelimeler öz bir şekilde ifade edilmiştir.

Yani her şey Allah (c.c.)’ye ait olup insanın elinde bulunan ise emanettir.

Örnek 2.

‘İmru’l-Kays (ö. 40/660) şöyle dedi:

فَقُلْتُ يَمِينُ اللَّهِ أَبْرَحُ قَاعِدًا * وَلَوْ قَطَعُوا رَأْسِي لَدَيْكَ وَ أَوْصَالِي

“Dedim ki: Allah’a yemin olsun ki, başımı ve uzuvlarımı kesseler de senin yanında oturmaya devam edeceğim²²⁹”.

²²⁶ İbn Manzûr, ts., C. V, 427.; Fîrûzâbâdî, 2005, 528.; el-Merâğî, 1993, 182.; Habenneke, 1996, C. II, 26.; Mutçalı, 1995, 963.; Enîs ve Mansur, 1972, 1056.; Sarı, 1982, 1634.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 83.

²²⁷ el-Merâğî, 1993, 182.; Habenneke, 1996, C. II, 26.; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Nihâyetü’l-icâz fî Dirâyeti’l-icâz*, Dâru Sâdr, 1. Baskı, Beyrut, 2004, s. 215.; Cürcânî, 2004, 38.; es-Sekkâkî, 1987, 277.; el-Kazvîni, 2003, 143.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 83.; Hâşimî, 1999, 179.; Besyûnî, ‘İlmu’l-Me’âni, 2015, 490.; el-Harbi, 2011, 50.; Cârîm ve Emîn, 1999, 197.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 83.

²²⁸ Cârîm ve Emîn, 1999, 240.; Abbas, 1997, 476.

²²⁹ ‘Atîk, 2009, 179.

Örnekte “أَبْرَحُ” fiilinin başında “لا” harfi, bulunması gerekirken hazfedildiği görülmektedir. Böylece îcâz edebî sanatı oluşmuştur.

1.3.2.3.8.2. İtnâb (الإِطْنَابُ)

İtnâb “إِطْنَابُ”, sözlükte, sözü uzatmak, mübalağa etmek, abartmak, uzun uzun anlatmak anlamlarına gelen “أَطْنَبَ” fiilinin mastarıdır²³⁰.

Istilâh olarak ise: “Anlamı kuvvetlendirmek için kelâma alışılmışın dışında lafız ziyadesi yapmaktır²³¹”.

Örnek 1.

وَأَعْلَمُ عِلْمَ الْيَوْمِ وَالْأَمْسِ قَبْلَهُ * وَلَكِنِّي عَنْ عِلْمِ مَا فِي عَدِ عَمِي

“Ben, bugünün ve bundan önce geçmiş olan dünün ilmini bilirim. Fakat ben yarının ilmine acizim²³²”.

Bu cümledeki “قَبْلَهُ” kelimesi fazladan kullanılmıştır. Çünkü “الْأَمْسِ” (dün) kelimesi aynı anlamdadır. Dolayısıyla manayı ifade etmede fazladan kelimenin kullanılmasıyla itnâb edebî sanatı oluşmuştur.

Örnek 2.

أَلَا زَعَمَتْ بَنُو سَعْدٍ بِأَنِّي - أَلَا كَذَّبُوا - كَبِيرُ السِّنِّ فَإِنِّي

“Dikkat edin! Sa’d oğulları iddia ettiler ki ben -dikkat edin onlar yalan söylüyorlar- yaşlı birisiyim²³³”.

Bu ibarede i’tirâziyye dediğimiz ara cümle getirilip söz uzatılarak itnâb sanatından istifade edilmiştir.

1.3.2.3.8.3. Müsâvât (المُسَاوَاةُ)

Sözlükte müsâvât (مُسَاوَاة) kelimesi “سَاوَى” fiilinin mastarı olup eşitlik, bir şeyi bir şeyle eşitlemek anlamlarına gelmektedir²³⁴.

²³⁰ İbn Manzûr, ts., C. V, 562.; Enîs ve Mansur, 1972, 584.; Mutçalı, 1995, 530.; Sarı, 1982, 940.; el-Merâğî, 1993, 191.; Besyûnî, ‘İlmu’l-Me’âni, 2015, 505.

²³¹ İbn Manzûr, ts., C. V, 562.; Enîs ve Mansur, 1972, 584.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 135.; es-Sekkâkî, 1987, 276.; el-Merâğî, 1993, 191.; Abbas, 1997, 481.; Cârîm ve Emîn, 1999, 250.; Hâşimî, 1999, 201.; el-Harbi, 2011, 52.; Besyûnî, ‘İlmu’l-Me’âni, 2015, 505.

²³² Besyûnî, ‘İlmu’l-Me’âni, 2015, 508.

²³³ Cârîm ve Emîn, 1999, 247.

²³⁴ Mutçalı, 1995, 421.; Sarı, 1982, 799.

Istılahta ise: “Lafzın mana, mananın da lafız miktarında olması, birinin diğerinden fazla olmaması demektir²³⁵”.

Örnek:

سُنِّدِي لَكَ الْآيَاتِ مَا كُنْتَ جَاهِلًا * وَ يَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُرَوِّدْ

“Günler, sana önceden bilmediğin şeyleri öğretir. Kendisine hiçbir yiyecek vermediğin kimse de sana haberleri getirir²³⁶”.

Cümlede eksik veya fazla diyebileceğimiz bir durum sözkonusu değildir. Böylece müsâvât olmuştur.

1.3.2.3.9. Zikir ve Hazf (الذِّكْرُ وَ الحَذْفُ)

Zikir, “ذَكَرَ” kelimesinin mastarı olup zikretmek, sözünü etmek, ifade etmek ve dile getirmek anlamlarına gelmektedir²³⁷.

Belâgat terimi olarak ise: “Söylenmesi gereken sözün cümlede kullanılmasıdır²³⁸”.

Hazf ise, “حَذَفَ” kelimesinin mastarı olup hazfetmek, düşürmek ve izale etmek gibi anlamlara gelmektedir²³⁹.

Istılahta ise: “Zikr’in zıddı olup kelimada söylenilmesi gerekmeyen sözün cümlede kullanılmamasıdır²⁴⁰”. Bunlarla ilgili örnekler şunlardır:

Örnek 1.

أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

“İşte onlar Rab’lerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır²⁴¹”.

²³⁵ Hâşimî, 1999, 207.; ‘Adûs, 2007, 137.; el-Kazvînî, 2003, 143.; Kâsım ve Dîb, 2003, 366.; el-Merâğî, 1993, 190.; el-Harbi, 2011, 48.; Cârım ve Emîn, 1999, 240.; ‘Atîk, 2009, 202.; el-Harbi, 2011, 48.; Besyûnî, ‘İlmu’l-Me‘âni, 2015, 528.; Mustafa Sâvî el-Cüveynî, *el-Belâgatü l-‘Arabîyyetü*, Mektebetü İskenderiyye, İskenderiyye, 1985, s. 44.; Nasîf ve Diyab, 2011, 77.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 111.; Abdülganî, 2011, 394.

²³⁶ Cârım ve Emîn, 1999, 239.

²³⁷ İbn Manzûr, ts., C. IV, 308.; Mutçalı, 1995, 294.

²³⁸ Hâşimî, 1999, 101.

²³⁹ Sarı, 1982, 283.

²⁴⁰ Hâşimî, 1999, 103.

²⁴¹ Bakara Sûresi, 2/5.

Âyette “أُولَئِكَ” “İşte onlar” kelimesi iki defa kullanılmıştır.

Örnek 2.

وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَىٰ دَارِ السَّلَامِ... (٢٥)

“Allah, esenlik yurduna çağırır...²⁴²”.

Burada Allah (c.c.)’nün kimleri esenlik yurduna çağırdığı zikredilmeyerek hafzedilmiştir. İbareye “عباده” “kullarını” kelimesi takdir edilebilir.

1.3.3. Bedi‘ İlmi (عِلْمُ الْبَدِيعِ)

Bedi‘ ilmi, belâgat ilminin beyân ve meânî ilminden sonra üçüncü olarak ele alacağımız konusudur. Bedi‘, edebî sanatlarla süslenmiş ifadenin lafız olarak kusursuz, mana açısından uygun ve güzel bir âhenge sahip olmasının yöntem ve kurallarını inceleyen bir ilim olarak ifade edilir²⁴³.

Câhiz (ö. 255/869) “*el-Beyân ve ’t-Tebyîn*” adlı eserinde, bedi‘ kelimesinin belâgat ilminin farklı konularını içine aldığına ve bir edebiyat terimi özelliğini kazanmaya başladığına işaret etmiştir²⁴⁴.

İlk temellerinin Câhiz (ö. 255/869) tarafından atıldığı kabul edilen bedî‘i, sanat olarak inceleyip prensiplerini açıklayan ve ana konularını tarif eden kimse ise halife İbnü’l-Mu‘tez (ö. 296/908)’dir²⁴⁵.

Mu‘tez (ö. 296/908), bedi‘ ilminin yeni bir ilim olmayıp geçmişinin Kur’ân, sünnet, arap şiiri ve bedevîlerin konuşmalarında mevcut olduğunu örneklerle eseri *Kitâbu ’l-Bedi‘*’de dile getirmiştir²⁴⁶.

Bedî‘ ilmini müstakil olarak bir edebî sanat hüviyetine kazandıran müellif ise Ebû Ya‘kub es-Sekkâkî (ö. 626/1229) olmuştur²⁴⁷.

²⁴² Yûnus Sûresi, 10/25.

²⁴³ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Bedi‘” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, (C. V, s. 320).

²⁴⁴ Hacımüftüoğlu N., “Bedi‘”, *DİA*, 1992, (C. V, 320).

²⁴⁵ Hacımüftüoğlu N., “Bedi‘”, *DİA*, 1992, (C. V, 320); Abdulazîz ‘Atîk, *Fi’l-Belâgati’l-‘Arabiyyeti’l-‘Ilmu’l-Bedi‘*, Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, Beyrut, ts. s. 12.; Hâşimî, 1999, 298.; ‘Adûs, 2007, 237.; Abdülganî, 2011, 167.; el-Merâgî, 1993, 318.

²⁴⁶ Hacımüftüoğlu N., “Bedi‘”, *DİA*, 1992, (C. V, 320).

²⁴⁷ Hacımüftüoğlu N., “Bedi‘”, *DİA*, 1992, (C. V, 321).

1.3.3.1. Bedi‘ Kelimesinin Lügat Anlamı

Bedi‘ “بَدِيعٌ” kelimesi lügatte ilk kez yapmak, türetmek, ortaya çıkarmak anlamlarına gelen “بَدَعَ” fiilinden türemiş olup benzersiz, harika, yaratıcı anlamlarına gelmektedir²⁴⁸. Kur’ânı Kerim’deki şu âyette de bedi‘ “بَدِيعٌ” kelimesi Allah (c.c.)’nün eşsiz yaratma sıfatı olarak kullanılmıştır.

بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ... (۱۱۷)

“O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır...²⁴⁹”

1.3.3.2. Bedi‘ Kelimesinin İstılah Anlamı

İstılahta ise bedi‘: “Muktezâyı hale uygun kelâmın güzel bir âhenge sahip olmasının usûl ve kaidelerini inceleyen ilim dalına denir²⁵⁰”.

1.3.3.3. Bedi‘ İlminin Kısımları

Bedi‘ ilmi, manayı güzelleştiriciler (muhassinât-ı ma’neviyye) ve lafzı güzelleştiriciler (muhassinât-ı lafziyye) olmak üzere iki kısma ayrılır²⁵¹.

1.3.3.3.1. Muhassinât-ı Ma’neviyye (المُحَسِّنَاتُ الْمَعْنَوِيَّةُ)

Birçok edebî sanattan oluşan bu bölümde çokça duyula gelen manayı güzelleştirici sanatlardan tıbâk, mukâbele, muşâkele, leff-ü neşir, tecâhül-i ‘ârif, mübâлага, üslûb-i hakîmden bahsedilecektir.

1.3.3.3.1.1. Tıbâk (الطَّبَاقُ)

Tıbâk sanatına mutâbakat, tatbîk, tezat ve tekâfu’ gibi adlar da verilmiştir²⁵².

²⁴⁸ Mutçalı, 1995, 43.; Sarı, 1982, 76.; Hâşimî, 1999, 298.; ‘Adûs, 2007, 237.; Abdülganî, 2011, 167.; el-Merâğî, 1993, 318.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 32.

²⁴⁹ Bakara Sûresi, 2/117.

²⁵⁰ ‘Adûs, 2007, 237.; Hâşimî, 1999, 298.; el-Merâğî, 1993, 318.; Kâsım ve Dîb, 2003, 52.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 32.; Bulut, 2019, 287.; Bolelli, 2019, 405.

²⁵¹ Bulut, 2019, 288.; ‘Adûs, 2007, 237.; el-Merâğî, 1993, 319.; Kâsım ve Dîb, 2003, 61.; Cârim ve Emîn, 1999, 263.; Nasîf ve Diyab, 2011, 118.

²⁵² ‘Adûs, 2007, 244.; ‘Atîk, ts., 76.; Abdü’l-Fettâh Feyûd Besyûnî, ‘İlmu’l-Bedi’, Müessesetü’l-Muhtâr, 2. Baskı, Kâhire, 1998, s. 135.; Abdülganî, 2011, 171.; Kâsım ve Dîb, 2003, 65.; Fevvâl, 1996, 597.

Tıbâk sözlükte uygunluk, iki şeyi birbirine eşit hale getirmek ve at ve deve gibi hayvanların arka ayaklarını ön ayakların bastığı yere basması gibi anlamlara gelmektedir²⁵³.

İstılâh olarak ise tıbâk: “Birbirine zıt manalı iki kelimeyi şiir veya nesirde bir araya getirmek demektir²⁵⁴”.

Örnek 1.

الْحَيَاةُ إِمَّا سِلْمٌ وَإِمَّا حَرْبٌ

“Hayat ya barış ya da savaştır²⁵⁵”.

Cümlede geçen barış “سِلْمٌ” ile savaş “حَرْبٌ” kelimeleri zıt anlamlı olup bir cümlede kullanıldığı için buna tıbâk sanatı denir.

Örnek 2.

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾

“Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz²⁵⁶”.

Bu âyette de ölümler “أَمْوَاتٌ” ile diriler “أَحْيَاءٌ” kelimeleri zıt anlamda olmakla beraber bir cümlede kullanıldıkları için tıbâk sanatı oluşmuştur.

1.3.3.3.1.2. Mukâbele (المُعَابَلَةُ)

Sözlükte karşı karşıya gelmek, karşılaşmak, karşılaştırmak anlamlarına gelmektedir²⁵⁷.

İstılâhta ise: “İki veya daha fazla manayı bir araya getirip daha sonra sırasıyla bu manaların karşılıklarını zikretmeye denir²⁵⁸”.

²⁵³ Fevâl, 1996, 596.; ‘Atik, ts., 76.; Besyûnî, 1998, 135.; Ebu’l-Abbas Abdullah ibn Mu’tez, *Kitabu’l-Bedi*, (Thk. İrfan Matracî), Müessesetü’l-Kitabi’s-Sekafiyeti, 1. Baskı, Beyrut, 2012, s. 48.; Kâsım ve Dîb, 2003, 65.

²⁵⁴ Fevâl, 1996, 596.; ‘Adûs, 2007, 244.; Hâşimî, 1999, 303.; Cârîm ve Emîn, 1999, 281.; Kâsım ve Dîb, 2003, 65.; Besyûnî, 1998, 135.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 275.; Nasîf ve Diyab, 2011, 120.; Abdülganî, 2011, 171.; ibn Mu’tez, 2012, 48.; Abbas, 2007, 279.

²⁵⁵ Abbas, 2007, 279.

²⁵⁶ Bakara Sûresi, 2/154.

²⁵⁷ Eren ve Uzunoğlu, 2014, 175.; Mutçalı, 1995, 684.; Sarı, 1982, 1195.; Enîs ve Mansur, 1972, 747.; Abdülganî, 2011, 183.

²⁵⁸ Enîs ve Mansur, 1972, 747.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 175.; el-Kazvînî, ts., 129.; Abdülganî, 2011, 183.; Nasîf ve Diyab, 2011, 121.; Kâsım ve Dîb, 2003, 72.; el-Merâğî, 1993, 322.; Cârîm

Örnek 1.

إِذَا أَنْتَ أَكْرَمْتَ الْكَرِيمَ مَلَكَتْهُ * وَإِنْ أَنْتَ أَكْرَمْتَ اللَّئِيمَ تَمَرَّدَا

“Sen asil bir kimseye ikramda bulunduğunda onu elde edebilirsin. Eğer sen alçak bir kimseye ikramda bulunursan o kimse azgınlaşır²⁵⁹”.

İlk mısradaki asil bir kimseye ikramdan “أَكْرَمْتَ الْكَرِيمَ”, ikinci mısradaki ise alçak bir kimseye ikramdan “أَكْرَمْتَ اللَّئِيمَ” bahsedilerek birinci mısradakinin karşılığı ikinci mısradaki zikredilmiştir. Böylece mukâbele sanatı olmuştur.

Örnek 2.

Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705) şöyle demiştir:

مَا حَمِدْتُ نَفْسِي عَلَى مَحْبُوبٍ ابْتَدَأْتُهُ بِعَجْزٍ وَلَا لَمُنْتُهَا عَلَى مَكْرُوهٍ ابْتَدَأْتُهُ بِحَرْمٍ

“Acziyet halindeyken başladığım iyi bir şeyde kendimi övmedim. Kesin bir kararlılıkla başladığım kötü bir şeyde de kendimi kınamadım²⁶⁰”.

Mervân (ö. 86/705) duygularını ifade etmede mukâbele sanatını kullanmıştır. Şöyle ki: “İyi bir şeyde kendimi övmedim” ifadesinin karşılığı olarak “kötü bir şeyde de kendimi kınamadım” ifadesini kullanarak mukâbele sanatını kullanmıştır.

Örnek 3.

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ... (١١٠)

“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah’a iman edersiniz...²⁶¹”.

Âyette de iyiliği emreder “تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ” ibaresinden sonra mukâbili olan kötülükten menetme “وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ” ifadesi getirilerek mukâbele sanatı yapılmıştır.

ve Emîn, 1999, 285.; ‘Adûs, 2007, 247.; Hâşimî, 1999, 303.

²⁵⁹ Abbas, 2007, 283.

²⁶⁰ Cârîm ve Emîn, 1999, 284.

²⁶¹ Âli ‘İmrân Sûresi, 3/110.

1.3.3.3.1.3. Müşâkele (المُشَاكَلَةُ)

Müşâkele sözlükte, iki şeyin bir birine benzemesi anlamında olup bir bedi‘ terimi olarak ise: “Yazılış açısından öncesinde geçmiş olan bir kelimeye benzemekle birlikte anlamı farklı olarak zikredilen kelime sanatına denir²⁶²”.

Örnek:

وَمَكْرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٥٤﴾

“Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır²⁶³”.

Âyette zikredilen tuzak kurdular “مَكْرُوا” ifadesi ile şeklen aynı olan Allah (c.c.) de tuzak kurdu “مَكَرَ” ifadesi anlam olarak farklıdır ki o da Allah (c.c.)’nün onların tuzaklarını boşa çıkarması anlamıdır. Yazımları aynı anlamları farklı olan bu kelimeler arasında müşâkele sanatı vardır.

1.3.3.3.1.4. Leff-ü Neşir (الْفَتْ وَالنَّشْرُ)

Toplamak, bir şeyi dürüp bükme anlamlarına gelen “لفت” kelimesi²⁶⁴ ile, açma, yayma anlamlarına gelen “نشر” kelimesinin²⁶⁵ bir araya gelmesinden oluşan ve belâgatta ise: “Toplu veya ayrı ayrı zikredilen iki veya daha fazla lafızdan sonra bu lafızlarla alâkalı kelimelerin düzenli veya düzensiz olarak ard arda getirilmesine leff-ü neşir denir²⁶⁶”.

Örnek:

وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

“Allah, rahmetinden ötürü geceyi içinde dinlenesiniz; gündüzü de, lütfundan isteyeziniz ve şükredesiniz diye sizin için yarattı²⁶⁷”.

Âyetin ilk kısmında “اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ” gece ve gündüzden bahsedildikten sonra bunların özelliklerinden “لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ” “geceleyin dinlenmek,

²⁶² Enîs ve Mansur, 1972, 517.; ‘Adûs, 2007, 274.; Hâşimî, 1999, 309.; el-Merâğî, 1993, 324.; Besyûnî, 1998, 190.; Akbaş, 2017, 190.; Eren ve Uzunoglu, 2014, 191.

²⁶³ Âli ‘İmrân Sûresi, 3/54.

²⁶⁴ Mutçalı, 1995, 800.; Sarı, 1982, 1379.

²⁶⁵ Mutçalı, 1995, 885.

²⁶⁶ ‘Atîk, ts. s. 175.; ‘Adûs, 2007, 257.; el-Merâğî, 1993, 330.; Kâsım ve Dîb, 2003, 75.; Besyûnî, 1998, 209.; Nasıf ve Diyab, 2011, 127.

²⁶⁷ Kasas Sûresi, 28/73.

gündüzleyin de Allah (c.c.)’nün lütfundan bir şeyler istemek” sırasıyla bahsedilmiştir ki böylece leff-ü neşir sanatı oluşmuştur.

1.3.3.3.1.5. Tecâhül-i ‘Ârif (تَجَاهُلُ الْعَارِفِ)

Tecâhül-i ‘ârif, Mütেকellimin gerçekte bildiği bir şeyi azarlama, aşırı övme ve yerme veya teaccüb gibi bir nükte sebebiyle bilmiyormuş gibi davranmasıdır²⁶⁸.

Ayrıca Besyûnî (D. 1950-) eserinde tecâhül-i ‘arifin, Sekkâkî (ö. 26/1229) tarafından “bilinenin bilinmeyen yerinde kullanılması” anlamına gelen “سوقُ المعلوم” ifadesiyle kullandığını ifade etmiştir. Bunun sebebinin ise Ku’an-ı Kerîm’in üslûbuna karşı saygılı olmak ve Allah (cc.) için “تجاهل” kavramını kullanmanın uygun olmaması olarak ifade etmiştir²⁶⁹.

Örnek 1.

وَمَا أَدْرِي وَسَوْفَ إِخَالُ أَدْرِي * أَقَوْمٌ أَلْ حِصْنِ أُمِّ نِسَاءٍ؟

“Bilmiyorum, zannedersem sonra öğreneceğim. Hısn ailesi erkek topluluğu mu yoksa kadınlar topluluğu mudur?²⁷⁰”.

Bu sözleri söyleyen aslında Hısn ailesinin erkeklerini yermek maksadıyla söylemiştir. Yoksa onları biliyor ve onların kadınlar gibi yani güçsüz olduklarını söylemek istemiştir bu ifadeleriyle.

Örnek 2.

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى (١٧) قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَأَهشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى (١٨)

“Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?” Mûsâ dedi ki: “O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelirim. Onunla başka işlerimi de görürüm²⁷¹”.

Allah (c.c.), Hz. Musa (a.s.)’ın elindeki değneği en iyi gören olduğu halde böyle bir soru ile Hz. Musa (a.s.)’ı teskin etmek istemiştir.

²⁶⁸ Hâşimî, 1999, 322.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 227.; Besyûnî, 1998, 229.; ‘Adûs, 2007, 264.; el-Merâğî, 1993, 346.; Kâsım ve Dîb, 2003, 85.; ibn Mu’tez, 2012, 79.; Matlûb, 1983, C. II, s. 36.

²⁶⁹ Besyûnî, 1998, 229.

²⁷⁰ Hâşimî, 1999, 322.

²⁷¹ Tâhâ Sûresi, 20/17-18.

1.3.3.3.1.6. Mübâlağa (المُبَالَغَةُ)

Aşırıya kaçmak anlamına gelen mübâlağa bir belâgat terimi olarak bir şeyi gerçekleşmesi mümkün olmayan veya çok zor olan bir vasıfla anmak anlamındadır²⁷².

Mübâlağanın tarihi ibn Mu'tez (ö. 296/908)'e dayandırılır ve bu konuyu kitabı “*Kitabu'l-Bedî*”de “الإفراط في الصفة” “bir şeyi vasıflamakta aşırıya gitmek” başlığı altında açıklamıştır²⁷³.

Örnek 1.

وَنُكْرِمُ جَارَنَا مَا دَامَ فِيْنَا * وَنُتْبِعُهُ الْكَرَامَةَ حَيْثُ مَا لَأ

“*Komşumuza aramızda bulunduğu sürece ikram ederiz. Her nereye giderse ikramımızı oraya göndeririz*²⁷⁴”.

Aşırıya gidilerek komşu her nereye giderse ikramlarını oraya göndereceklerinden mübâlağa yoluyla bahsetmişlerdir.

Örnek 2.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴿١﴾ يَوْمَ تَرَوُنَّهَا تُذْهِلُ كُلَّ مَرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ﴿٢﴾

“*Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Çünkü kıyamet sarsıntısı çok büyük bir şeydir. Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçer ve her hamile kadın da karnındaki çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş görürsün; hâlbuki onlar sarhoş değillerdir. Ne var ki Allah'ın azabı çok şiddetlidir*²⁷⁵”.

Bu âyette de insanın, aklen mümkün olan bir durumu iyice kavrayabilmesi için Allah (c.c.) en ince detayı ile gözler önüne sermektedir.

²⁷² Hâşimî, 1999, 312.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 185.; Besyûnî, 1998, 196.; ‘Adûs, 2007, 266.; el-Merâğî, 1993, 336.; Nasîf ve Diyab, 2011, 128.; ‘Atîk, ts., 91.

²⁷³ ibn Mu'tez, 2012, 85.

²⁷⁴ ‘Atîk, ts., 92.; ‘Adûs, 2007, 266.; Hâşimî, 1999, 313.

²⁷⁵ Hac Sûresi, 22/1-2.

1.3.3.3.1.7. Üslûbu'l-Hakîm (أُسْلُوبُ الْحَكِيمِ)

Üslûbu'l-Hakîm, muhataba önemli veya öncelikle bilmesi gereken bir şeyi beklemediği bir şekilde ifade etmek veya bir soru sorana cevap olarak beklediğinden farklı bir cevapla karşılık vermeye denir²⁷⁶.

Örnek:

قِيلَ لِتَاجِرٍ : كَمْ رَأْسُ مَالِكَ؟ فَقَالَ إِنِّي أَمِينٌ وَتِيقَةُ النَّاسِ بِي عَظِيمَةٌ

“Bir tüccara: “sermayen ne kadardır.” diye soruldu. O da: “Ben güvenilir bir kimseyim ve insanların bana güveni büyüktür.” dedi²⁷⁷”.

Görüldüğü gibi sorulan sorunun verilebilecek cevabından daha faydalı bir cevap verilmiştir. İşte bu sanata üslûbu'l-hakîm denir.

1.3.3.3.2. Muhassinât-ı Lafziyye (الْمُحَسِّنَاتُ اللَّفْظِيَّةُ)

Muhassinât-ı Lafziyye, adından da anlaşıldığı üzere yazıda, ki bu nazım veya nesir olabilir, lafzı güzelleştiricilere denir²⁷⁸. Bunlardan birkaç tanesine değinilecek olursa:

1.3.3.3.2.1. Cinâs (الْجِنَاسُ)

Lügatte benzer olmak, aynı cinsten, yapıdan olmak²⁷⁹ anlamlarına gelen cinâs, ıstılahta ise: “Nazım veya nesirde iki veya daha fazla kelimenin yazılışlarının ve söylenişlerinin aynı olup anlamlarının farklı olmasına denir²⁸⁰”.

Örnek 1.

El Hansâ (ö. 24/645) bir kasidesinde kardeşi Sahr'a şöyle der:

إِنَّ الْبُكَاءَ هُوَ الشِّقَاءُ * مِنْ الْجَوَى بَيْنَ الْجَوَانِحِ

²⁷⁶ ‘Atîk, ts., 182.; Hâşimî, 1999, 319.; Cârîm ve Emîn, 1999, 295.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 212.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 280.

²⁷⁷ ‘Atîk, ts., 182.

²⁷⁸ Eren ve Uzunoğlu, 2014, 175.

²⁷⁹ Enîs ve Mansur, 1972, 161.; Mutçalı, 1995, 134.; Sarı, 1982, 246.; Abdülganî, 2011, 223.

²⁸⁰ Enîs ve Mansur, 1972, 161.; Sarı, 1982, 246.; Abdülganî, 2011, 223.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 46.; Hâşimî, 1999, 325.; Besyûnî, 1998, 276.; ‘Adûs, 2007, 276.; el-Merâğî, 1993, 354.; Nasîf ve Diyab, 2011, 133.; ‘Atîk, ts., 195.; Cârîm ve Emîn, 1999, 265.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 182.; Kâsım ve Dîb, 2003, 114.; Abdülganî, 2011, 223.; Fevvâl, 1996, 466.; Matlûb, 1983, 414.; el-Cüveynî, 1985, 188.; el-Harbi, 2011, 80.

“Hiç şüphesiz ki ağlamak kaburgaların arasındaki ateşten kurtulmak için bir şifadır²⁸¹.”

“الجوى” kelimesi ile “الجوانح” kelimesi arasında cinâs sanatı vardır. “الجوى” kelimesi “yanıp tutuşmak” anlamına gelmekte, “الجوانح” kelimesi ise “kaburga kemikleri” anlamına gelmektedir. Yazılışları büyük oranda aynı olmakla beraber anlamları farklı olduğu için buna cinâs denmektedir.

Örnek 2.

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ (٥٥)

“Kıyametin kopacağı gün suçlular, (dünyada) bir andan fazla kalmadıklarına yemin ederler. Onlar (dünyada haktan) işte böyle döndürülüyorlardı²⁸²”.

Âyetteki birinci “السَّاعَةُ” kelimesi “kıyamet günü” anlamında, ikinci “سَاعَةٍ” kelimesi ise “bir an gibi kısa bir zaman” anlamında kullanılmış olup cinâs sanatı olmuştur.

1.3.3.3.2.2. Secî‘ (السَّجْعُ)

Ses çıkarmak, güvercin ve kumrunun ötmesi ve kafiyeli konuşmak²⁸³ anlamlarına gelen secî‘, bir belâgat terimi olarak ise: “Nesir bir yazıda cümlelerin sonlarındaki son harflerin aynı olmasıdır²⁸⁴”. Sekkâkî (ö. 626/1229)’ye göre ise, nesirdeki secî‘ şiirdeki kâfiye gibidir²⁸⁵.

Secî‘, kâfiye ve vezinde aynı olup olmama açısından farklı kısımlara ayrılmaktadır. Burada bir bütün olarak incelenip türlerine ayrı ayrı değinilmeyecektir²⁸⁶.

²⁸¹ ‘Atîk, ts., 208.; Cârîm ve Emîn, 1999, 264.; Habenneke, 1996, C. II, 494.

²⁸² Rûm Sûresi, 30/55.

²⁸³ Fevâl, 1996, 578.; İbn Manzûr, ts., C. VIII, 150.; Enîs ve Mansur, 1972, 443.; Mutçalı, 1995, 377.; Sarı, 1982, 736.; Habenneke, 1996, C. II, 503.; Besyûnî, 1998, 296.; Abdülganî, 2011, 191.

²⁸⁴ İbn Manzûr, ts., C. VIII, 150.; Fevâl, 1996, 578.; Habenneke, 1996, C. II, 503.; Abdülganî, 2011, 191.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 209.; Hâşimî, 1999, 330.; Besyûnî, 1998, 296.; ‘Adûs, 2007, 289.; el-Merâğî, 1993, 360.; Nasîf ve Diyab, 2011, 139.; ‘Atîk, ts., 215.; Cârîm ve Emîn, 1999, 273.; Uzun ve Erdoğan, 2008, 187.; Kâsım ve Dîb, 2003, 106.; el-Cüveynî, 1985, 193.; el-Harbi, 2011, 82.

²⁸⁵ es-Sekkâkî, 1987, 431.

²⁸⁶ Detaylı bilgi için bkz. Bolelli, 2019, 447-454.

Örnek 1.

أَلْحُرُّ إِذَا وَعَدَ وَفَى، وَإِذَا أَعَانَ كَفَى، وَإِذَا مَلَكَ عَفَى

“Hür kimse bir vaadde bulunduğunda onu yerine getirir, yardım ettiği zaman onun yardımını yeter, ele geçirdiğinde (hasmını) affeder²⁸⁷”.

“وَفَى/ كَفَى/ عَفَى” kelimelerinde seci‘ vardır.

Örnek 2.

وَالطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ ﴿٢﴾ فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ ﴿٣﴾ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ﴿٤﴾

“Tûr’a, yayılmış ince deri sayfalara düzenle yazılmış kitaba, “Beyt-i Ma‘mur’a andolsun ki...²⁸⁸”

Âyet sonlarındaki harflerin uyumu vesilesiyle seci‘ sanatı oluşmuştur. Bu şekilde Kur’ânı Kerim’de çokça örneğe rastlamak mümkündür²⁸⁹.

1.3.3.3.2.3. Müvâzene (المُوازَنَةُ)

Nesirde fasılaların, nazımda ise mısralardaki son kelimelerin kâfiyede değil de vezin bakımından eşit olmalarıdır²⁹⁰.

Örnek:

وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾

“O gün birtakım yüzler vardır ki, nimet içinde mutludurlar. Yaptıklarından dolayı hoşnuturlar²⁹¹”.

Âyetlerin son kelimelerine bakıldığında “نَاعِمَةٌ” ve “رَاضِيَةٌ” kelimelerinin vezin bakımından müsâvî oldukları görülür.

1.3.3.3.2.4. İltifat (الإِلتِفَاتُ)

Sözlükte yönelmek, dönmek, bir şeye doğru yüzünü çevirmek ve meylettirmek gibi anlamlara gelmektedir²⁹².

²⁸⁷ Habenneke, 1996, C. II, 504.; Cârim ve Emîn, 1999, 272.

²⁸⁸ Tûr Sûresi, 52/1-4.

²⁸⁹ Örneğin nâs, felak, ‘âdiyât sûrelerinde olduğu gibi Kur’ân’ın özellikle son sûrelerinde bunun örnekleri çoktur.

²⁹⁰ Fevvâl, 1996, 661.; ‘Atik, ts., 239.; Hâşimî, 1999, 331.; el-Merâğî, 1993, 364.; Nasıf ve Diyab, 2011, 141.

²⁹¹ Ğâşiye, 88/8-9.

Bir bedi‘ terimi olarak ise: “Sözü muhatabtan gaibe veya gaibten muhataba döndürme sanatına denir²⁹³”.

Örnek:

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾

“Rabbimiz! Şüphesiz sen, hakkında şüphe olmayan bir günde insanları toplayacaksın. Şüphesiz Allah va’dinden dönmez²⁹⁴”.

Muhâtabtan gâibe iltifât edilmiştir.

²⁹² Sarı, 1982, 1378.; Mutçalı, 1995, 801.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 99.

²⁹³ İbn Mu‘tez, 2012, 73.; Abdülganî, 2011, 253.; el-Cüveynî, 1985, 186.; Eren ve Uzunoğlu, 2014, 99.

²⁹⁴ Âl-i ‘İmrân Sûresi, 3/9.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MEKKÎ VE MEDENÎ SÛRELER

Mekkî ve Medenî sûrelerin ne olduğuna geçmeden önce âyet ve sûrenin ne olduklarını bilmekte fayda vardır.

2.1. ÂYET VE SÛRENİN ANLAMİ

Âyet (آیة) terim olarak, iz, işaret, alâmet, ibret, mûcize, model, yönelmek; âyet; bölüm, kısım gibi anlamlara gelmektedir²⁹⁵.

Istilah anlamı ise: “Başı ve sonu belli olup, uzun veya kısa olduğu gibi bir harften, birkaç kelime veya cümleden oluşan Allah (c.c.) kelâmına âyet denir²⁹⁶”.

Âyet, kelime olarak kullanımını Kur’ân’da farklı anlamlardadır. Örneğin; Kur’ân âyeti²⁹⁷, alâmet²⁹⁸, mucize²⁹⁹, burhân³⁰⁰, ibret³⁰¹, acâyip iş³⁰² gibi.

Sûre (سورة) ise terim olarak, sûre, yüksek rutbe, mevki, şeref, binanın kısım ve katları, büyük bir şehrin etrafını kuşatan sur gibi anlamlara gelmektedir³⁰³.

Istılahta ise: “Başı ve sonu belli olup değişik sayıdaki âyetlerden oluşan Kur’ânı Kerim’in bölümlerine sûre denir³⁰⁴”. Kur’ânı Kerim’de yüz on dört sûre vardır³⁰⁵.

²⁹⁵ İbn Manzûr, ts., C. XIV, 61-62.; Sarı, 1982, 63.; Mutçalı, 1995, 34.; Cerrahoğlu, 1997, 55.; H. Mehmet Soysaldı, *Nüzûlünden Günümüze Kur’ân ve Tefsir*, Fecr Yayınevi, 1. Baskı, 2001, s. 83.; Muhsin Demirci, *Kur’ân Tarihi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2017, s. 176.

²⁹⁶ Cürçânî, 2004, 38.; İbn Manzûr, ts., C. XIV, 61-62; Fikret Karaman ve İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen ve İbrahim Ural, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 44.; Cerrahoğlu, 1997, 55.; Soysaldı, 2001, 84.

²⁹⁷ Nahl Sûresi, 16/101.

²⁹⁸ Bakara Sûresi, 2/248.

²⁹⁹ Bakara Sûresi, 2/221.

³⁰⁰ Rûm Sûresi, 30/22.

³⁰¹ Nahl Sûresi, 16/13.

³⁰² Mü’minûn Sûresi, 23/50.

³⁰³ İbn Manzûr, ts., C. IV, 386.; Mutçalı, 1995, 417.; Enis ve Mansur, 1972, 487.; Karaman ve Karagöz, 2006, 599.; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, (Sad.: Sıtkı Gülle), Huzur Yayınevi, İstanbul, 2003, s. XXX.; Cerrahoğlu, 1997, 57.

³⁰⁴ Karaman ve Karagöz, 2006, 599.; Soysaldı, 2001, 101.; Cerrahoğlu, 1997, 57.; Demirci, 2017, 180.

Bu sûrelerin Mekkî ve Medenî olarak sınıflandırılması ve özelliklerine bir göz atılacak olursa.

2.2. SÛRELERİN, “MEKKÎ” VE “MEDENÎ” OLUŞLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

Bu hususta üç farklı görüş vardır: Birincisi zamanı esas alanlar, ikincisi mekânı esas alanlar, üçüncüsü ise hitabı esas alanlar.

Zamanı esas alanlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in 622 yılındaki hicretini esas alarak hicret öncesi nazil olan âyetler Mekkî, hicret sonrası nazil olan âyetler ise Medenî âyettir demişler. Hatta Mekke’nin fethinden sonra burada nâzil olan âyetler için de Medenî âyettir, demişlerdir³⁰⁶.

Mekânı esas alanlar, Mekke ve civarında nazil olan âyetler için Mekkî, Medine ve civarında nâzil olan âyetler için ise Medenî âyettir, demişlerdir³⁰⁷.

Muhâtapları esas alanlar ise, Mekke halkına hitap eden âyetler Mekkî, Medîne halkına hitap eden âyetler ise Medenî olarak tasnif edilmiştir³⁰⁸.

Bunların içerisinde birinci görüş diğerlerine göre tercih edilmektedir³⁰⁹.

2.3. MEKKÎ SÛRELERİN ÖZELLİKLERİ

İlk vahyin geldiği ortam, yani insan topluluğu daha ziyade putperest bir toplumdur. Bu toplumda sadece dînî değil ahlâki değerler açısından da Cahiliye Dönemi olarak adlandırılacak kadar zül bir yaşam hâkimdir. Bu vesileyle ilk inen âyetlerde öncelikle tevhid inancından bahsedilip putperestliğin batıl olduğu kısa ve veciz bir şekilde ifade edilmiştir. Bununla beraber Hz. Peygamber (s.a.v.)’e iman, ahirete iman gibi imani konulara değinilerek toplumun kötü âdetleri arasında yer alan örneğin kan dökmenin, tefecilik yapmanın, yetimlerin ve düşkün kimsesizlerin mallarını yemenin, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmenin çok

³⁰⁵ Karaman ve Karagöz, 2006, 599.; Soysaldı, 2001, 101.; Cerrahoğlu, 1997, 57.; Demirci, 2017, 180.

³⁰⁶ ez-Zerkeşi, 1957., C. I, 187.; Ebu’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân ibn Ebû Bekir es-Suyûtî, *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, (tahk. Merkezi’d-Dirâseti’l-Kur’âniyye), Medîne, ts., C. I, s. 45.; Cerrahoğlu, 1997, 59.

³⁰⁷ ez-Zerkeşi, 1957., C. I, 187.; es-Suyûtî, ts., C. I, 45.; Cerrahoğlu, 1997, 59.

³⁰⁸ ez-Zerkeşi, 1957., C. I, 187.; es-Suyûtî, ts., C. I, 45.; Cerrahoğlu, 1997, 60.

³⁰⁹ Abdülhamit Birişik, “Sûre” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, (C. XXXVII, s. 538).

çirkin olduğu ifade edilerek iman etmeyen ve isyan eden geçmiş topluluklardan haberler verilerek ibret almaları, aksi taktirde azaba uğratılacakları gözlerinin önüne serilmiştir³¹⁰.

Buna göre Mekkî sûrelerin diğer özelliklerinin şunlar olduğu söylenebilir:

Bakara sûresi hariç içerisinde önceki peygamberler ve milletlerden bahseden sûreler Mekkî'dir.

Yine bakara sûresi hariç içerisinde Hz. Âdem ve iblisin kıssası bulunan her bir sûre Mekkî'dir.

Bakara ve Âl-i 'İmrân sûreleri hariç hurûfu mukatta'a ile başlayan sûreler Mekkîdir.

İçerisinde "كَلَّا" lafzı bulunan sûreler Mekkî'dir.

İçerisinde "يَا أَيُّهَا النَّاسُ" ibaresi bulunup "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا" ibaresi bulunmayan sûreler de Mekkî olup bunların istisnaları mevcuttur.

Secde âyeti bulunan sûreler de Mekkî'dir³¹¹.

2.4. MEDENÎ SÛRELERİN ÖZELLİKLERİ

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine'ye hicretiyle muhatap kitlesi farklılaşmış olup Müşrik'lerden daha ziyade Yahudi, Hristiyan ve Münafık'ların yaygın olduğu bir toplulukla karşı karşıya gelmiştir. Buna göre evvelinde insanları iman ve itikat konularında belirli bir aşamaya getiren vahiy bu dönemde daha ziyade ibâdât ve muâmelât konularına yer vermiştir. Yahudi ve Hristiyan'ların sapık inançlarına, daha önceki peygamberlere yaptıkları eziyetlere ve hatta onları öldürmelerine, kitaplarını tahrif etmelerine değinilerek islâm inancına davet edilirler. Ayrıca bu dönemde Münafık'ların iç yüzlerinden de bahsedilir³¹². Bu genel durumla birlikte Medenî sûrelerin özelliklerine değinilecek olursa şunlar görülür:

Medenî sûrelerde, Mekkî sûreler gibi kısa kısa olmayıp daha ziyade itnâb özelliği görülmektedir.

³¹⁰ Cerrahoğlu, 1997, 61.; Birişik A., "Sûre" *DİA*, 2009, (C. XXXVII, 538); Soysaldı, 2001, 110.

³¹¹ ez-Zerkeşi, 1957., C. I, 187-191.; Cerrahoğlu, 1997, 61.; Soysaldı, 2001, 110.

³¹² Cerrahoğlu, 1997, 62.; Soysaldı, 2001, 111.

Münafık'lardan bahseden sûreler Medenî'dir. Yalnız Ankebût sûresi hariç.

Cihâda izin veren ve hükümlerinden bahseden âyetlerin bulunduğu sûreler Medenî'dir.

Miras ve hadlerden bahseden âyetlerin bulunduğu sûreler de Medenî'dir.

İçerisinde “يا ايها الذين آمنوا” ibaresi bulunan -istisnalar hariç- sûreler Medenî'dir³¹³.

Bu anlatılanlardan yola çıkılarak Mekkî sûreler ile Medenî sûrelerin dört kısma ayrıldığı görülür:

Tamamı Mekkî olanlar,

Tamamı Medenî olanlar,

Mekkî olup içerisinde bazı âyetlerinin Medenî olduğu sûreler,

Medenî olup içerisinde bazı âyetlerin Mekkî olduğu sûreler³¹⁴.

2.5. MEKKÎ VE MEDENÎ SÛRELERİ BİLMENİN FAYDALARI

Bir âyet veya sûrenin Mekke veya Medine'de nazil olduğunu bilmek onun teşrii tarihinin bilinmesine vesile olur. Böylece bu âyet veya sûrenin hikmetine vakıf olunur. Ayrıca nâsihi ve mensûhu bilmeye yardımcı olur ki böylece birbirine muhalif gibi görünen âyetlerin arasında bir tenakuzun olmadığı bilinir. Ve yine Kur'ân aleyhtarlarına karşı susturucu cevaplar verilmesinde etkilidir Mekkî ve Medenî âyetleri bilmek³¹⁵.

2.6. İSRÂ VE TAHRÎM SÛRELERİNİN MEKKÎ VE MEDENÎ OLUŞLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.6.1. İsrâ Sûresinin Değerlendirilmesi

Sûrenin tamamının Mekke'de nâzil olduğu söylenmekle birlikte bazı âyetlerinin Medine'de nâzil olduğu görüşünde olanlar da vardır. Buna göre:

Kur'ân Yolu Tefsiri'nde İbn Âşûr (1879-1973)'un görüşüne yer verilerek sûrenin tamamının Mekkî olduğuna yer verilmekle birlikte³¹⁶ 26, 32-33, 60, 73-

³¹³ ez-Zerkeşî, 1957., C. I, 187-191.; Cerrahoğlu, 1997, 61-62.; Soysaldı, 2001, 111.

³¹⁴ Cerrahoğlu, 1997, 62

³¹⁵ Cerrahoğlu, 1997, 60.; Soysaldı, 2001, 112.

³¹⁶ Hayreddin Karaman ve Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu*

74, 80, 107-111'inci âyetleri hakkında da Medine'de indiği fikrinde bulunanların varlığından da haber vermektedir³¹⁷.

Katâde'den rivâyet edildiğine göre: 73'ten 81'inci âyete kadar sekiz âyet Medenî âyetlerdir³¹⁸.

İbn Abbas (ö. 68/687)'tan yapılan rivâyete göre ise sadece 73 ve 76. âyetler Medenî'dir³¹⁹.

Sadece 60'ıncı âyetin Medenî olduğunu söyleyenlerin varlığından da haber verilir³²⁰.

Celâleyn Tefsîri'nde ise 26, 33, 57, 73-80'inci âyetlerin Medenî olduğu ifade edilir³²¹.

Sadece 76'ncı âyetten 80'inci âyete kadarki âyetlerin Medenî olduğu görüşü de bulunmaktadır³²².

Bu farklı rivâyetler incelendiğinde yaklaşık olarak sûrenin on sekiz âyeti Medine'de nâzil olmuştur.

2.6.2. Tahrîm Sûresinin Değerlendirilmesi

Sûre on iki âyet olup Medine'de nazil olmuştur³²³. Bu sûrenin âyetlerinden herhangi bir tanesinin Mekke döneminde indiğine dair bir rivâyete rastlanmamıştır.

Türkçe Meâl ve Tefsîr, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, C. III, s. 456.

³¹⁷ Karaman ve Çağrırcı, 2006, C. III, 456.

³¹⁸ Yazır, 2003, C. V, 457.

³¹⁹ Yazır, 2003, C. V, 457.

³²⁰ Yazır, 2003, C. V, 457.

³²¹ Celâluddîn Muhammed ibn Ahmet ibn Muhammed el-Mahallî ve Celâluddîn Abdurrahman ibn Ebi Bekr es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyni*, Dâru ibn Kesîr, 12. Baskı, Beyrut, 2005, s. 281.

³²² Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut, 1981, C. XX, s. 146.

³²³ el-Mahallî ve es-Suyûtî, 2005, 559.; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kur'ânî Kerim, 4. Baskı, Beyrut, 1981, C. III, s. 405.; Yazır, 2003, C. VIII, 423.; Karaman ve Çağrırcı, 2006, C. V, 400.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BELÂGAT İLMİ AÇISINDAN İSRÂ VE TAHRÎM SÛRELERİ

Bu çalışmanın en önemli bölümü diyebileceğimiz bu bölümde sûreler ve içerikleri hakkında genel olarak bir bilgi verilecek. Edebî sanatları incelenerek iki sûrede kullanılan edebî sanatların neler olduğu göz önünde bulundurularak karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılacaktır.

3.1. İSRÂ SÛRESİ

Yukarıda da ifade edildiği gibi sûre on sekiz âyeti hariç Mekke’de nazil olan sûrelerdendir. Kur’ân’ın on yedinci sûresi olup Nahl sûresinden sonra Kehf sûresinden de önde yer almaktadır. Yüz on bir âyet olup, Kasas sûresinden sonra nazil olmuştur³²⁴.

3.1.1. Sûrenin Adı

Sûreler adlarını, sûre içerisinde geçen garib bir kelimedenden veya bakara sûresinde olduğu gibi içerisinde geçen bir olaydan alırlar³²⁵. Geçmiş kavim ve kabilelerden bahseden sûreler isimlendirilirken bunların isimleriyle isimlenmiştir³²⁶. Veya daha önceki peygamberlerin kıssalarından bahseden sûreler de adlarını bu peygamberlerin adlarından almıştır³²⁷.

İsrâ sûresine bakıldığında da sûre adını ilk âyetinde geçen, bütün noksan sıfatlardan münezze olan Allah (c.c.)’nün, Hz. Peygamber (s.a.v.)’i bir gece Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya götürmesi olayını konu alan isrâ (أَسْرَى) “gece yürüyüşü” anlamındaki âyetten almıştır³²⁸. Ayrıca sûre “سبحان” kelimesi ile başladığı için “Sübhân” ve isrâil oğullarından bahsettiği için de “Ben-i İsrâil” adlarıyla da anılmıştır³²⁹.

³²⁴ el-Mahallî ve es-Suyûtî, 2005, 281.

³²⁵ Cerrahoğlu, 1997, 59.

³²⁶ Cerrahoğlu, 1997, 59.

³²⁷ Cerrahoğlu, 1997, 59.

³²⁸ es-Sâbûnî, 1981, C. II, 151.; Cerrahoğlu, 1997, 59.; Karaman ve Çağrı, 2006, C. III, 456.

³²⁹ Yazır, 2003, C. V, 458.; Cerrahoğlu, 1997, 59.

3.1.2. Sebebi Nüzûlü

İsrâ'nın gerçekleşmesi elbette Yüce Allah (c.c.)'nün âlemlere rahmet olarak gönderdiği peygamberine eşsiz lütuflarından bir lütuftur. Bununla beraber isrânın gerçekleşmesinden önceki duruma bakıldığında Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ona inananlar üç yıl gibi bir süre boyunca sosyal ve ekonomik olarak boykot altında aç susuz bırakılarak eziyete maruz kalmışlardır. Bunun akabinde amcası aynı zamanda hâmesi olan Ebû Tâlib'in vefat etmesi ve kısa bir süre sonra da sevgili eşi Hz. Hatice (ö. 620)'nin vefat etmesi Hz. Peygamber (s.a.v.)'i derinden yaralamıştı. Öyle ki bu yıla 'Âmü'l-Hüzn "üzüntü yılı" denildi. İşte böyle bir zamanda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in üzüntüsünü hafifletmek ve ona dîni birtakım esasları vermek amacıyla hicretten yaklaşık bir yıl önce isrâ ve mi'râc hadisesi meydana gelmiştir³³⁰.

İsrâ hadisesinin gerçekleşmiş olduğu, sûredeki ilk âyet-i kerimede ifade edilmiştir. İsrâ ve mi'râcın nerede ve nasıl gerçekleştiği hususunu hadislerden öğrenmek mümkündür. Bu hadislere bakıldığında özetle isrâ ve mi'râc olayı şöyle olmuştur:

Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12)'ten rivâyet edilen hadise göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de evinde iken Cebrail (a.s.) gelmiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in göğsünü yararak kalbini zezem suyu ile yıkamıştır. Sonra onu Burak'a bindirerek birinci âyette de ifade edildiği gibi Mescid-i Aksâ'ya götürüyor ve oradan yedi kat semaya uğranarak ve oradaki peygamberler ile selamlaşarak Sidretü'l-Müntehâ'ya varılıyor. Burada Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vahyedilecek olan vahyediliyor ve ümmetine hediyelerle geliyor. Bu durumu Mekke halkına anlatıyor. Kimisi inanıyor kimisi inanmıyor. Beyt-i Makdis hakkında soru sorduklarında ise kendisi Hicr'de iken Allah (c.c.) ona Beyt-i Makdis'i detaylı bir şekilde göstermiş, buna göre sorulan sorulara cevap vermiştir. Kısaca bu şekilde cereyan eden isrâ ve mi'râc olayının detayları hadis ve tefsir kitaplarında görmek mümkündür³³¹.

³³⁰ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2015, s.110.

³³¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Muhtasar Fethu'l-Bârî*, (Terc. Halil Aldemir, Soner Duman), Polen Yayınları, İstanbul, 2009, C. VII, ss. 557-565.; ayrıca bkz. C. I, 591-594; C. IX, 294.

3.1.3. Sûrenin İçeriği

İçeriğine bakıldığında ilk âyetlerinde isrâ hadisesinden bahsedilmektedir. Bunu da Allah (c.c.), Mescîd-i Harâm'dan kuluna etrafını bereketli kıldığı ve bazı âyetlerini göstermek için Mescîd-i Aksâ'ya götürmesi olarak ifade etmiştir³³².

İsrâiloğulları'nın tarihi süreçte çıkarmış oldukları iki fesattan bahsedilir³³³. Buna mukabil görmüş oldukları zilletten bahsedilerek³³⁴ aslında Mekke halkı şahsında bütün insanlığa bu olaydan ibret almaları tavsiye edilmiştir.

İnsanların hayrı ve şerri tercih etme kakının bulunduğu³³⁵ ama her bir amelinin yazılı olduğu kitabının kıyamet gününde kendisine verileceği³³⁶ dolayısıyla hidâyeti dileyenin kendisi için bir hayır olduğu, dalaleti isteyenin de kendisi aleyhine sapmış olacağından bahsedilir³³⁷.

Allah (c.c.) bir toplumu helak etmek istediğinde oranın ileri gelenlerinin Allah (c.c.)'nün iyiye yol açan emirlerini dinlememelerinden dolayı ve hatta günahta ısrar etmeleri neticesinde onları helak edeceğinden, buna örnek olarak da Hz. Nuh (as.)'dan sonraki nesillerin başlarına gelenlere bakılabileceğinden söz edilir³³⁸.

Yalnızca Allah (c.c.)'ye ibadet edilmesi, ana-babaya iyi davranılması, onlara öf bile denilmemesi³³⁹, akrabalara, yoksullara, yolda zor durumda kalmış olanlara yardım edilmesi ve israftan kaçınılması gerektiği uyarısında bulunulmuştur³⁴⁰.

Müşrik'lerin fakirlik korkusuyla çocuklarını öldürme âdetlerinin büyük bir günah olduğuna³⁴¹ değinilerek şu ahlâkî prensiplere yer verilmiştir: Zinaya

³³² İsrâ Sûresi, 17/1.

³³³ İsrâ Sûresi, 17/4.

³³⁴ İsrâ Sûresi, 17/7.

³³⁵ İsrâ Sûresi, 17/11.

³³⁶ İsrâ Sûresi, 17/13.

³³⁷ İsrâ Sûresi, 17/15.

³³⁸ İsrâ Sûresi, 17/17.

³³⁹ İsrâ Sûresi, 17/23.

³⁴⁰ İsrâ Sûresi, 17/26.

³⁴¹ İsrâ Sûresi, 17/31.

yaklaşılması³⁴², haksızlıkla hiç kimsenin öldürülmemesi³⁴³, yetimin malının haksızlıkla yenilmemesi, ahde vefa göstermek gerektiği³⁴⁴, ölçü ve tartıya dikkat edilmesi gerektiği³⁴⁵ ve böbürlenerek yürünmemesi gerektiğinden bahsedilmektedir³⁴⁶.

Allah (c.c.) inancına vurgu yapılarak³⁴⁷ Müşrik'lerin "meleklerden kız evlat edindi" sözleri kınanır³⁴⁸. Ahiret inancı olmayanların sorularına ve cevaplarına yer verilir³⁴⁹.

Meleklerle, Hz. Adem (a.s.)'a secde etmeleri emredildiğinde gereğini yerine getirmelerinden buna karşın iblisin kendisinin ateşten yaratıldığını söyleyip kibirlenmesinden³⁵⁰, Allah (c.c.)'nün onu kovmasından³⁵¹, kulları üzerinde nüfuzunun olmadığından bahsedilir³⁵².

İsrâiloğulları'nın nankörlüğünden³⁵³, insanoğlunun yaratıkların hepsinden üstün kılındığından³⁵⁴, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i yurdundan çıkarmak isteyenlerin varlığından³⁵⁵, fakat öyle olsaydı önceki peygamberlerin ümmetine karşı uygulanan sünnetullahın bu topluluk için de geçerli olacağından bahsedilir³⁵⁶.

Ruh'un ne olduğu hakkında sorulan soruya Hz. Peygamber (s.a.v.)'den onun ne olduğunu ancak Allah (c.c.)'nün bileceğini söylemesi istenilmekte³⁵⁷.

³⁴² İsrâ Sûresi, 17/32.

³⁴³ İsrâ Sûresi, 17/33.

³⁴⁴ İsrâ Sûresi, 17/34.

³⁴⁵ İsrâ Sûresi, 17/35.

³⁴⁶ İsrâ Sûresi, 17/37.

³⁴⁷ İsrâ Sûresi, 17/39.

³⁴⁸ İsrâ Sûresi, 17/40.

³⁴⁹ İsrâ Sûresi, 17/49-52.

³⁵⁰ İsrâ Sûresi, 17/61.

³⁵¹ İsrâ Sûresi, 17/63.

³⁵² İsrâ Sûresi, 17/65.

³⁵³ İsrâ Sûresi, 17/67.

³⁵⁴ İsrâ Sûresi, 17/70.

³⁵⁵ İsrâ Sûresi, 17/76.

³⁵⁶ İsrâ Sûresi, 17/77.

³⁵⁷ İsrâ Sûresi, 17/85.

İnsanlar ve cinler bir araya gelseler ve yardımlaşsalar bile böyle bir kitabı vücuda getirmelerinin mümkün olmadığı vurgulanmaktadır³⁵⁸.

Sûrede Müşrik'lerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den peygamberliğini ispat etme adına akla ziyan taleplerine yer verilmiştir³⁵⁹.

Sûrenin son kısmında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in müjdeleyicilik vasfına ve ancak bir uyarıcı olduğuna vurgu yapılarak³⁶⁰, yüce Allah (c.c.)'ye tekbir getirerek yüceltilmesini istemekle sûre sona ermektedir³⁶¹.

3.1.4. Sûredeki Edebî Sanatlar

3.1.4.1. Mecâz (المَجَازُ)

Sûrede tesbit edilebildiği kadarıyla mecâzın kullanıldığı âyetler şunlardır:

Örnek 1.

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ... (۱۲)

“Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyesiniz, ... diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık...³⁶²”.

Bu âyet-i kerîmede “وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً” “gündüz alametini aydınlatıcı kıldık” ibaresinde mecâz vardır. Çünkü “النَّهَارُ” kelimesi, yani gündüzün, “مُبْصِرَةً” “görücü kılınması” gerçek anlamda değildir. Çünkü “gündüz” görmez fakat onda yani “gündüz”de görülür³⁶³.

Örnek 2.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ... (۱۸)

“Kim bu geçici dünyayı isterse orada ona, (evet) dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar hemen veririz...³⁶⁴”.

³⁵⁸ İsrâ Sûresi, 17/88.

³⁵⁹ İsrâ Sûresi, 17/89-93.

³⁶⁰ İsrâ Sûresi, 17/105.

³⁶¹ İsrâ Sûresi, 17/111.

³⁶² İsrâ Sûresi, 17/12.

³⁶³ es-Sâbûnî, 1981, C. II, 156.

³⁶⁴ İsrâ Sûresi, 17/18.

“مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ” “Kim bu geçici dünyayı isterse” ifadesiyle kastedilen dünyanın kendisi olmayıp, dünya hayatı ve içerisindeki nimetlerdir. Zikru’l-kül irâdetü’l-cüz denilen külliyet mecâzı mevcuttur.

Şartın cevabında “عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ” “orada ona, dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar hemen veririz” açıklamasıyla dünya nimetlerinin kastedildiği daha açık olarak görülmektedir.

Örnek 3.

وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾

“Kim de mü'min olarak ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir³⁶⁵”.

Bir önceki örnekte olduğu gibi bu âyette de mecâz vardır. Ve yine Zikru’l-kül irâdetü’l-cüz denilen külliyet mecâzı vardır.

Şöyle ki: “وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ” “Kim de ahireti ister ise” ifadesinde kastedilen ahiret yurdunun tamamı olmayıp “فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا” “işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir” cevabında izah edildiği gibi çalışmalarını ne kadar ise orada kendilerine o oranda nimet, mükâfat verileceği kastedilmiştir.

Örnek 4.

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾

“Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah’ı tesbih ederler. Her şey O’nu hamd ile tesbih eder. Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, halîm’dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır³⁶⁶”.

Allah (c.c.)’yü tesbih etmek gerçekte akli ve irâde sahibi insan için söz konusu iken âyette “تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ” yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlara nisbet edilmesi mecâzî manadadır.

Örnek 5.

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا ﴿٤٥﴾

³⁶⁵ İsrâ Sûresi, 17/19.

³⁶⁶ İsrâ Sûresi, 17/44.

“Kur’ân okuduğunda, seninle ahirete inanmayanların arasına gizli bir perde çekeriz³⁶⁷”.

Âyette “حِجَابًا مَسْتُورًا” “örtülmüş perde” kavramı aslında “ساترا” “örten perde” anlamında kullanılmış olup mecâz yapılmıştır.

Örnek 6.

وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأُولُونَ وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾

“Bizi, (Kureyş’in istediği) mucizeleri göndermekten, ancak, öncekilerin onları yalanlamış olması alıkoydu. (Nitekim) Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik de onlar bu yüzden zalim oldular. Oysa biz mucizeleri sırf korkutmak için göndeririz³⁶⁸”.

“Bizi alıkoydu.” İfadesini Allah (c.c.) için düşünmek doğru değildir. Çünkü bir şeyi yapmak istediğinde O’na engel olabilecek hiçbir güç yoktur. Allah (c.c.) bu ifade ile daha önceki toplumların mûcizeleri yalanladıklarını bildiği için bunların da mûcizeleri yalanlayacaklarını bildiğinden onlara istemiş oldukları mucizeleri göndermemiştir. Dolayısıyla “مَنَعَنَا” “Bizi alıkoydu.” ifadesi “göndermeme” manasında mecâzdır.

Yine âyet-i kerimenin devamında zikredilen “وَأْتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً” “Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik” ibaresinde de mecâz sanatı vardır. Çünkü deve gerçekte yol gösteren değil, âyette gerçek yolun, hakkın, hakîkatin görülmesine sebep teşkil ettiği için “مُبْصِرَةً” kelimesi kullanılmıştır³⁶⁹.

Ayrıca şunu ifade etmek gerekir ki “مُبْصِرَةً” kelimesinden önce onun mevsûfu “آيَةً” “âyeten” kelimesinin bulunması gerekirdi ki icâz sanatı gereği hazfedilmiştir.

Örnek 7.

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِي آرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُحَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾

³⁶⁷ İsrâ Sûresi, 17/45.

³⁶⁸ İsrâ Sûresi, 17/59.

³⁶⁹ es-Sâbûnî, 1981, C. II, 168.

“Hani sana, “Muhakkak Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır” demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, Kur’ân’da lânetlenmiş bulunan o ağacı da sırf insanları sınamak için vesile yaptık. Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu, sadece onların büyük azgınlıklarını (daha da) artırdı³⁷⁰”.

Âyetteki “وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ” “lânetlenmiş bulunan ağaç” ifadesinin zâhirine baktığımızda ağacın bir günah sebebiyle lanetlenmiş olduğunu görürüz. Oysa ağacın bir günah işlemesi düşünülemez. “مَلْعُونَةَ” kelimesinin “Allah (c.c.)’nün rahmetinden uzaklaştırma” manasında kullanılmış olması mecâzdır.

Örnek 8.

قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْت عَلَىٰ لَيْنٍ أَخْرَجْتَنِي إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾

“Yine demişti ki: “Benden üstün tuttuğun kişi bu mu, söyler misin? Andolsun eğer beni kıyamete kadar ertelersen, onun soyunu, pek azı hariç, (azdırarak) kontrolüm altına alacağım³⁷¹”.

Âyetteki “أَرَأَيْتَكَ” “sen gördün mü” ibaresi gerçek anlamında değil de “اخبار” “haber verme” manasında mecaz olarak kullanılmıştır.

Örnek 9.

وَاسْتَفْزَرُ مَنْ اسْتَطَعَتْ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعَدَّهُمْ وَمَا يَعِدُهُم الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

“(Haydi) onlardan gücünün yettiğinin ayağını çağırınla kaydır. Atlıların ve yayalarınla onların üzerine yürü. Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol. Onlara vaadlerde bulun.” Hâlbuki şeytan onlara aldatmadan başka bir şey va’detmez³⁷²”.

Bu âyet-i kerîmede bulunan edebî sanatlar:

Mealde, “onlardan gücünün yettiğinin ayağını çağırınla kaydır.” olarak verilen âyetin ilk kısmındaki “وَاسْتَفْزَرُ” kelimesi tedirgin etmek, tahrik etmek, kışkırtmak³⁷³ anlamlarına gelmekte olup insanları sesi ile “بِصَوْتِكَ” tedirgin etmesi,

³⁷⁰ İsrâ Sûresi, 17/60.

³⁷¹ İsrâ Sûresi, 17/62.

³⁷² İsrâ Sûresi, 17/64.

³⁷³ Mutçalı, 1995, 659.

tahrik etmesi gerçek manada olmayıp insanlara vesvese vermesi ve böylece Allah (c.c.)'ye isyan ve günaha daldırması anlamındadır. Yani mecâz sanatı vardır.

Ayrıca bunun şeytanın oyun eğlence ve şarkısı olduğu da söylenmektedir³⁷⁴. Bu hususta ibn Abbas (r.a.) (ö. 68/687) ise: “Allah (c.c.)'ye karşı masiyete çağıran her bir davetçi” olarak bunu açıklamıştır³⁷⁵.

İkinci olarak âyette, “وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ” “Atlıların ve yayalarının onların üzerine yürü.” ibaresinde de mecâz vardır. Âyetteki “أَجْلِبْ” kelimesine Ferra: “Bağırarak, çağırarak, yaygara koparmak” anlamlarını verirken, Zeccâc ise: “Biriktirdiği süvârilerle düşman üzerine yürümek” anlamını vermiştir³⁷⁶. Taberî (ö. 310/923) ise: “Sana itaate, bana da itaat etmemeye çağırarak olan, ordunun binitli ve yayalarını onlara karşı topla (أَجْمِعْ) anlamını vermiştir³⁷⁷”.

Bu yorumlara bakıldığında şeytanın atlılar ve yayalar ile insanların üzerine yürümesi onları yoldan çıkarmak için bütün binitli ve yaya avâneleriyle elinden geleni ardına koymaması anlaşılmalıdır. Dolayısıyla burada da mecâz sanatı vardır.

Üçüncü olarak âyette “وَتَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ” “Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol.” ibaresinde de mecâz vardır. Gerçek manada iki veya daha fazla kişi arasında gerçekleşen ortaklığın insan-şeytan arasında gerçekleşmesi söz konusu değildir. Burada kastedilen insanın malda her türlü haksızlığı yapması örneğin, gasp, hırsızlık, faiz ve kullanılmaması gereken yerde o malı kullanması gibi dinin hoş görmediği uygulama içinde bulunmasıdır³⁷⁸.

Örnek 10.

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنِ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾

“Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir³⁷⁹”.

³⁷⁴ er-Râzî, 1981, C. XXI, 7.

³⁷⁵ es-Sâbûnî, 1981, C. II, 167.

³⁷⁶ er-Râzî, 1981, C. XXI, 7.

³⁷⁷ et-Taberî, 1994, C. V, 46.

³⁷⁸ er-Râzî, 1981, C. XXI, 7.

³⁷⁹ İsrâ Sûresi, 17/78.

Âyetteki “وَقُرْآنَ الْفَجْرِ” “fecrin/sabahın Kur’ân’ı” kelimelerinde mecâz-ı mürsel vardır. Çünkü “fecrin/sabahın Kur’ân’ı” ifadesinden kasıt sabah namazıdır. Kur’ân namazdan bir cüzdür. Cüz zikredilip bütün kastedilmiştir³⁸⁰.

3.1.4.2. İsti‘âre (الِإِسْتِعَارَةُ)

İsti‘âre ile ilgili sûredeki âyetler:

Örnek 1.

وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا ﴿١٣﴾

“Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız³⁸¹”.

Âyette “وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ” “Her insanın amelini boynuna yükledik.” ifadesinde isti‘âre vardır. Şöyle ki, “أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ” “boynuna yükledik” ibaresindeki “طَائِرَهُ” kelimesinin anlamı “kuş”tur. Arap’lar bir işin kendileri için hayır veya şer olup olmayacağını kuşların hallerine bakarak anlamaya çalışırlardı. Böylece hayır ve şerre de tâir derlerdi³⁸². Burada da “طَائِرَهُ” kelimesi kişinin ameli manasında kullanılmıştır.

Örnek 2.

وَاحْفَظْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِيلِ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْتَنِى صَغِيرًا ﴿٢٤﴾

“Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı³⁸³”.

Âyette “جَنَاحَ الذَّلِيلِ” “tevazu kanadı” kuşun kanadına benzetilmiş fakat kuş açıkça zikredilmemiştir. Böylece isti‘âre olmuştur³⁸⁴.

Örnek 3.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾

“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın³⁸⁵”.

³⁸⁰ es-Sâbûnî, 1981, C. II, 174.

³⁸¹ İsrâ Sûresi, 17/13.

³⁸² er-Râzî, 1981, C. XX, 168.

³⁸³ İsrâ Sûresi, 17/24.

³⁸⁴ es-Sâbûnî, 1981, C. II, 162.

“Elini boynuna bağlama” “وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ” ifadesinden cimri kimse kastedilmiştir. Cimri, elinin sıkı olmasından ötürü onu uzatmayıp boynuna bağlar. Fakat âyette cimri kimse zikredilmeyip eli sıkı olan kimseye benzetilmiştir.

İsrâf eden de “وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ” eli açıp gereksiz harcamalarda bulunan, saçıp savuran kimseye benzetilmiştir. Böylece her ikisinde de isti‘âre mevcuttur.

Örnek 4.

قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْت عَلَىٰ لَيْسَ أَخْرَجْتَنِي إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لِأَحْتَجِبَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾

“Yine demişti ki: “Benden üstün tuttuğun kişi bu mu, söyler misin? Andolsun eğer beni kıyamete kadar ertelersen, onun soyunu, pek azı hariç, (azdırarak) kontrolüm altına alacağım³⁸⁶”.

Âyette geçen “لَأَحْتَجِبَنَّ” “kontrolüm altına alacağım” kelimesi aslında sözlüklere bakıldığında kelimenin asıl anlamının “at vb. hayvana yular takmak³⁸⁷” olduğu görülür. Burada da kastedilen bu gerçek mana olmayıp atlı kimse hayvanını nasıl ki yuları vasıtasıyla kontrol altına alıyorsa, şeytan da insanlardan etkisi altına alabilecekleri bu şekilde kontrol edebilecek manasındadır. Dolayısıyla burada isti‘âre olmuştur.

Örnek 5.

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ فَمَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ يَقْرَأُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظَلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾

“Bütün insanları kendi önderleriyle birlikte çağıracağımız günü hatırla. (O gün) her kime kitabı sağından verilirse, işte onlar kitaplarını okurlar ve kıl kadar haksızlığa uğratılmazlar³⁸⁸”.

Bu âyette iki isti‘âre sanatı kullanılmıştır. Birincisi:

“يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ” “Bütün insanları kendi önderleriyle birlikte çağıracağımız günü hatırla.” pasajındaki “بِإِمَامِهِمْ” “kendi önderleriyle birlikte” ibaresinin ne anlama geldiğine bakıldığında, imam kelimesi bir topluluğun kendisine uyduğu kimse, ümmetin imamı olarak peygamber, devletin yöneticisi

³⁸⁵ İsrâ Sûresi, 17/29.

³⁸⁶ İsrâ Sûresi, 17/62.

³⁸⁷ Sarı, 1982, 352.

³⁸⁸ İsrâ Sûresi, 17/71.

olarak idareci, Müslüman'ların imamı Kur'ân ve namazda cemaate imamlık eden kimse³⁸⁹ olduğu görülür.

İmam kelimesi denilince ilk akla gelen namazda cemaate imamlık eden kimsedir. Burada bu anlamda kullanılmadığını Hasan-ı Basri (ö. 110/728) ifade ederek insanın amel defterinin olduğunu ki bunun da delilinin Yâ-sîn sûresinin on ikinci âyeti olduğunu ifade etmiştir³⁹⁰. Bu manaya göre de “imam” kelimesi amel defteri manasına müste'âr olarak kullanılmıştır.

İkinci isti'âre ise, “وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيْلًا” “onlar kıl kadar haksızlığa uğratılmazlar.” ifadesindeki “فَتِيْلًا” kelimesidir. “فَتِيْلًا” kelimesi sözlükte, parmak aralarındaki iplik gibi bir pas, fitil anlamındadır³⁹¹. Mücâhid (ö. 103/721)'in İbn Abbas (r.a.)'tan (ö. 68/687) rivâyet ettiğine göre de bir kimsenin başparmağını şehadet parmağına sürmesi neticesinde çıkan kirdir³⁹². Ayrıca çekirdeğin üzerindeki ince zara da fetil denilir ki bu da önemsiz ve kıymeti olmayan şeyler için darb-ı mesel olarak kullanılmıştır³⁹³.

Bu manalara bakıldığında zerre kadar hiçbir haksızlığa uğratılmayacak olan kimseler için kullanılan “فَتِيْلًا” kelimesinde isti'âre yapıldığı görülür.

Örnek 6.

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا (٨١)

“De ki: “Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur³⁹⁴”.

“الْحَقُّ” kelimesi ile “الْبَاطِلُ” kelimelerinin manaları başka bir mana için kullanılmış ve sadece cümlede müşebbeh bih kullanıldığı için de isti'âre olmuştur.

Hak kelimesi ile kastedilen İslâm, batıl kelimesi ile de kastedilen şirkittir. Mücâhid'e göre ise şeytandır³⁹⁵.

³⁸⁹ er-Râzî, 1981, C. XXI, 18.

³⁹⁰ er-Râzî, 1981, C. XXI, 18.

³⁹¹ Sarı, 1982, 1130.

³⁹² er-Râzî, 1981, C. XXI, 19.

³⁹³ er-Râzî, 1981, C. XXI, 19.

³⁹⁴ İsrâ Sûresi, 17/81.

³⁹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Thk. Abdülmuhsin et-Türkî), Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut, 2006, C. XIII, s. 155.

Örnek 7.

قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَنُورًا ﴿١٠٠﴾

“De ki: “Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, o zaman da tükenir korkusuyla cimrilik ederdiniz. Zaten insan çok cimridir³⁹⁶”.

“Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız” ifadesindeki “خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي” “Rabbimin rahmet hazineleri”nin ne olduğuna bakıldığında gerçek anlamda anladığımızda hazinenin bildiğimiz bir meta’ olmayıp Allah (c.c.)’nün kulları için lütufta bulunduğu nimet ve rızık olduğu görülür. Dolayısıyla burada da isti’âre yapılmıştır.

Örnek 8.

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا ﴿١٠٦﴾

“Biz Kur’ân’ı, insanlara dura dura okuyasın diye âyet âyet ayırdık ve onu peyderpey indirdik³⁹⁷”.

“ayırdık” kelimesi ile de isti’âre yapılmıştır.

3.1.4.3. Teşbîh (التَّشْبِيه)

Örnek 1.

وَإِخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْتَنِي صَغِيرًا ﴿٢٤﴾

“Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı³⁹⁸”.

Âyette anne ve babaya gösterilecek olan merhametin, tıpkı çocukken kendisine anne ve babasının göstermiş olduğu merhamet gibi olması teşbîh yoluyla anlatılmaktadır.

Anne ve babanın yaşlılık dönemleri evlatlarının çocukluk dönemlerine benzetilmekte ve insanın en çok merhamete muhtaç oldukları bu iki döneme vurgu yapılmaktadır. Teşbîh edatı ise “كَمَا” edatıdır.

³⁹⁶ İsrâ Sûresi, 17/100.

³⁹⁷ İsrâ Sûresi, 17/106.

³⁹⁸ İsrâ Sûresi, 17/24.

Örnek 2.

إِنَّ الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كُفُورًا ﴿٢٧﴾

“Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir³⁹⁹”.

Âyet-i kerimede “الْمُبَدِّرِينَ” “saçıp savuranlar” yani haddi aşır israf edenler teşbîh yoluyla “إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ” “şeytanların kardeşlerine” benzetilmiştir. Saçıp savuranlar şeytanlar gibi kötü bir ameli işlemleri hasebiyle müşterektiler. Buradaki teşbîh, teşbîh-i belîğdir. Çünkü vechü’ş-şebih ile teşbîh edatı zikredilmemiştir.

3.1.4.4. Tıbâk (الطَّبَاقُ)

Tıbak ile ilgili âyetler şunlardır:

Örnek 1.

إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا... ﴿٧﴾

“İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz...⁴⁰⁰”.

“أَحْسَنْتُمْ” “İyilik ederseniz” kelimesinin zıt anlamlısı olan “أَسَأْتُمْ” “kötülük yaparsanız” kelimesiyle bir arada kullanıldığı için burada tıbak sanatı oluşmuştur.

Örnek 2.

مَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّٰ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا... ﴿١٥﴾

“Kim doğru yolu bulmuşsa, ancak kendisi için bulmuştur; kim de sapıtmuşsa kendi aleyhine sapıtmıştır...⁴⁰¹”.

“Doğru yol” “اهْتَدَىٰ” kelimesi zıttı olan “sapıtma” “ضَلَّ” kelimesi ile aynı cümlede kullanılmasıyla tıbak sanatı oluşmuştur.

Örnek 3.

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾

³⁹⁹ İsrâ Sûresi, 17/27.

⁴⁰⁰ İsrâ Sûresi, 17/7.

⁴⁰¹ İsrâ Sûresi, 17/15.

“Şüphesiz Rabbin, dilediğine rızık bol bol verir ve (dilediğine) kısar. Çünkü O, gerçekten kullarından haberdardır ve onları görmektedir⁴⁰²”.

Âyette “يَبْسُطُ” “yaymak, bol bol vermek” anlamındaki kelime ile “kısmak” anlamındaki “يَقْدِرُ” kelimeleri zıt anlamlı olup bir cümlede kullanıldığından tıbak olmuştur.

Örnek 4.

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنَّ يَتَسَاءُ يَرْحَمُكُمْ أَوْ إِنَّ يَتَسَاءُ يُعَذِّبُكُمْ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكَيْلًا ﴿٥٤﴾

“Rabbiniz sizi daha iyi bilir. (Durumunuza göre) dilerse size merhamet eder, dilerse azap eder. Seni de onlara vekil olarak göndermedik⁴⁰³”.

“يُرْحَمُكُمْ” “size merhamet eder” kelimesi ile zıt anlamlısı olan “يُعَذِّبُكُمْ” “azap eder” kelimesi bir âyette birlikte kullanılması hasebiyle tıbak olmuştur.

Örnek 5.

وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِلَٰهًا فَلَمَّا نَجَّيْكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾

“Denizde size bir sıkıntı dokunduğunda bütün taptıklarınız (sizi yüzüstü bırakıp) kaybolur, yalnız Allah kalır. Fakat sizi kurtarıp karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür⁴⁰⁴”.

“الْبَحْرُ” “Deniz” kelimesi zıt anlamlısı olan “الْبَرُّ” “kara” kelimesi ile bir arada bulunmaları sebebiyle tıbak olmuştur.

Örnek 6.

إِذَا لَادَفْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

“İşte o zaman sana, hayatın da, ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın⁴⁰⁵”.

“الْحَيَاةُ” “hayat” kelimesi “الْمَمَاتِ” “ölüm” kelimesi ile zıt anlamlıdır. Bir cümlede kullanıldıkları için de tıbak sanatı oluşmuştur.

⁴⁰² İsrâ Sûresi, 17/30.

⁴⁰³ İsrâ Sûresi, 17/54.

⁴⁰⁴ İsrâ Sûresi, 17/67.

⁴⁰⁵ İsrâ Sûresi, 17/75.

Örnek 7.

وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ... ﴿٩٧﴾

“Allah, kimi doğru yola iletirse işte o, doğru yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa, böyleleri için O'nun dışında dostlar bulamazsın...⁴⁰⁶”.

“يَهْدِ” “doğru yola iletirse” kelimesi zıt anlamlısı olan “يُضِلِّ” “saptırırsa” kelimesi ile bir arada kullanılmasından ötürü tıbak oluşmuştur.

Örnek 8.

وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾

“Biz onu (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ve o da hak ile indi. Seni de ancak müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik⁴⁰⁷”.

“مُبَشِّرًا” “müjdecî” kelimesi “نَذِيرًا” “uyarıcı, korkutucu” kelimesiyle bir âyette kullanılmasıyla tıbak olmuştur.

Örnek 9.

...وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتُ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾

“...Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut⁴⁰⁸”.

“لَا تَجْهَرُ” “yükseltme” kelimesi “لَا تُخَافِتُ” “kısma, alçaltma” kelimesinin zıddı olup bir cümlede kullanılmışlardır. Böylece tıbak oluşmuştur.

Örnek 10.

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾

“De ki: “Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur⁴⁰⁹”.

“الْحَقُّ” “Hak” kelimesi “الْبَاطِلُ” “batıl” kelimesinin zıttıdır. Bir cümlede kullanılmasıyla tıbak sanatı oluşmuştur.

⁴⁰⁶ İsrâ Sûresi, 17/97.

⁴⁰⁷ İsrâ Sûresi, 17/105.

⁴⁰⁸ İsrâ Sûresi, 17/110.

⁴⁰⁹ İsrâ Sûresi, 17/81.

3.1.4.5. Cinâs (الجناس)

Örnek 1.

وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لُتْفِيسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلِتَعْلَنَ عُلوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾

“Biz, Kitap’ta (Tevrat’ta) İsrâiloğullarına, “Yeryüzünde muhakkak iki defa bozgunculuk yapacaksınız ve büyük bir kibre kapılarak böbürleneceksiniz” diye hükmettik⁴¹⁰”.

Cinâs-ı iştikâk denilen kelimelerin türedikleri kökün aynı olduğu cinâs türü bu âyette gözükmektedir. Şöyle ki, “لِتَعْلَنَ” ve “عُلوًّا” kelimeleri aynı kökten gelmeleri açısından aralarında cinâs sanatı oluşmuştur⁴¹¹.

Örnek 2.

...وَلَا تَزُرْ وَازِرَةً وَزُرَّ أُخْرَى... ﴿١٥﴾

“...Hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez...⁴¹²”.

Birinci örnekte olduğu gibi aynı kökten türemiş olan “لَا تَزُرْ” ile “وَزُرَّ” kelimeleri arasında iştikâk cinâsı vardır.

Örnek 3.

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ جِبَابًا مَّسْتُورًا ﴿٤٥﴾

“Kur’ân okuduğunda, seninle ahirete inanmayanların arasına gizli bir perde çekeriz⁴¹³”.

“قَرَأْتَ” ve “الْقُرْآنَ” kelimeleri de aynı kökten türemeleri hasebiyle aralarında cinâs-ı iştikâk vardır.

Örnek 4.

...إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾

...وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾

“...Ben senin kesinlikle büyülendiğini zannediyorum ey Mûsâ!⁴¹⁴”.

⁴¹⁰ İsrâ Sûresi, 17/4.

⁴¹¹ es-Sâbûnî, 1981, C. II, 156.

⁴¹² İsrâ Sûresi, 17/15.

⁴¹³ İsrâ Sûresi, 17/45.

“...Ben de seni kesinlikle helâk olmuş bir kişi olarak görüyorum⁴¹⁵”.

Her iki âyetin son kelimeleri “مَثْبُورًا ve مَسْحُورًا” arasında da nâkıs cinâs sanatı vardır.

3.1.4.6. İltifât (الِئْتِفَاتُ)

Örnek 1.

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ
آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١﴾

“Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Harâm’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah’ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir⁴¹⁶.”

Bu âyet-i kerimede güzel bir iltifat sanatı vardır. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah (c.c.) “أَسْرَى بِعَبْدِهِ” “kulunu götürdü” diye gaib sigasıyla başladığı kelâmını “بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا” “âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye çevresini bereketlendirdiğimiz” mütekellim sigasıyla devam ettirmiş ve “إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ” “Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.” diyerek yine gaib sigasıyla tamamlamıştır.

3.1.4.7. İcâz (الِئْبَازُ)

Örnek 1.

اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿١٤﴾

“Oku kitabını! Bugün hesap sorucu olarak sana nefsin yeter” denilecektir⁴¹⁷.

İcâz, özlü söz söylemektir. Bunun için de bazen söylenilmesi gereken söz hafzedilerek söylenir. Bu âyette de “اقْرَأْ كِتَابَكَ” “Oku kitabını!” denilirken aslında söylenilmesi gereken “ona oku kitabını! denilir.” tam cümlesiydi. Kelâmın güzel olması için bu şekilde öz olarak söylenmiştir.

⁴¹⁴ İsrâ Sûresi, 17/101.

⁴¹⁵ İsrâ Sûresi, 17/102.

⁴¹⁶ İsrâ Sûresi, 17/1.

⁴¹⁷ İsrâ Sûresi, 17/14.

Örnek 2.

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُنْشَرِّفِيهَا فَفَسَفُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾

“Biz bir memleketi helâk etmek istediğimizde, onun refah içinde yaşayan şımarık elebaşlarına (itaati) emrederiz de onlar orada kötülük işlerler. Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir de oranın altını üstüne getiririz⁴¹⁸”.

Bir önceki örnekte olduğu gibi bu örnek âyette de hazif yoluyla îcâz meydana gelmiştir. “أَمَرْنَا مُنْشَرِّفِيهَا” “Onun refah içinde yaşayan şımarık elebaşlarına emrederiz” derken Allah (c.c.), neyi emrettiğinden bahsetmemiştir. İşte burada takdir edilmesi gereken “itaati” kelimesidir. Böylece hazif yoluyla kelâmın güzelleştirildiği görülmektedir⁴¹⁹.

Örnek 3.

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ... ﴿٥٣﴾

“Kullarıma söyle: (İnsanlara karşı) en güzel sözü söylesinler...⁴²⁰”.

Âyet-i kerimede yer alan “يَقُولُوا” kelimesine verilen anlam “ليقولوا” kelimesine verilen anlamdır. Dolayısıyla kelimenin başında yer alması gereken “ل” harfi hafif edilerek kelâm yönünden zenginlik kazanmıştır.

Örnek 4.

قُلْ ادْعُوا الَّذِينَ رَعَيْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾

“De ki: “Onu bırakıp da ilah diye ileri sürdüğünüzü çağırın. Onlar, başınızdaki sıkıntıyı ne kaldırabilirler ne de değiştirebilirler⁴²¹”.

Âyet incelendiğinde son kısmının tamamlanmadığı, söylenilmek istenilenin tamamının söylenilmediği görülür. “فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ” “başınızdaki sıkıntıyı ne kaldırabilirler.” “وَلَا تَحْوِيلًا” “ne de değiştirebilirler.” Neyi değiştiremezler diye sorulduğunda cevap olarak verilmesi gereken (الضُّرُّ) “sıkıntıyı” ibaresi cümlede tekrar ettirilmeyerek hafif edilip îcâz sanatıyla kelâm güzelleştirilmiştir.

⁴¹⁸ İsrâ Sûresi, 17/16.

⁴¹⁹ es-Sâbûnî, 1981, C. II, 156.

⁴²⁰ İsrâ Sûresi, 17/53.

⁴²¹ İsrâ Sûresi, 17/56.

3.1.4.8. Mukâbele (المَقَابَلَةُ)

Örnek 1.

... وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾

“... O'nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur⁴²²”.

Âyette “وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ” “O'nun rahmetini umarlar” kısmı ile “وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ” “azabından korkarlar” arasında mukabele sanatı vardır.

Örnek 2.

وَقُلْ رَبِّ ادْخُلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَاُخْرِجْنِيْ مَخْرَجَ صِدْقٍ وَاَجْعَلْ لِيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا ﴿٨٠﴾

“De ki: “Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver⁴²³”.

Aynı şekilde bu âyet-i kerimede de mukâbele sanatı vardır. “وَقُلْ رَبِّ ادْخُلْنِيْ” “De ki: “Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla.” kısmı ile “وَاُخْرِجْنِيْ مَخْرَجَ صِدْقٍ” “(Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar.” kısmı arasında mukâbele sanatının var olduğu görülür.

Örnek 3.

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبٰطِلُ اِنَّ الْبٰطِلَ كَانَ زَهُوْقًا ﴿٨١﴾

“De ki: “Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur⁴²⁴”.

“وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ” “Hak geldi.” “وَزَهَقَ الْبٰطِلُ” “Batıl yok oldu.” Cümleleri arasında mukâbele vardır.

Örnek 4.

... فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ اِنِّيْ لَاطْنُكَ يَا مُوسٰى مَسْحُوْرًا ﴿١٠١﴾

... وَاِنِّيْ لَاطْنُكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُوْرًا ﴿١٠٢﴾

⁴²² İsrâ Sûresi, 17/57.

⁴²³ İsrâ Sûresi, 17/80.

⁴²⁴ İsrâ Sûresi, 17/81.

“...Firavun da ona, “Ben senin kesinlikle büyülediğini zannediyorum ey Mûsâ!” demişti⁴²⁵”.

“Mûsâ ise, ...Ey Firavun, ben de seni kesinlikle helâk olmuş bir kişi olarak görüyorum” demişti⁴²⁶”.

Bu iki âyetin son kısımlarında Hz. Mûsa (a.s.) ile Firavun’un birbirlerine söyledikleri arasında da mukâbele sanatı vardır.

3.1.4.9. Seci‘ (السَّجْعُ)

Sûre bir bütün olarak incelendiğinde âyetlerin son kelimeleri kendi aralarında güzel seci‘ örnekleriyle süslenmiştir. Kâfiye bakımından aralarında uyum olduğu görülmekle birlikte vezin bakımından gruplandırıldığında şu sonuç çıkmaktadır.

Sûredeki Seci‘ Örnekleri:

fe‘îlun		fe‘ûlun	
بَصِيرًا (۱)	كَبِيرًا (۴۳)	قَلِيلًا (۷۴)	شُكُورًا (۳)
وَكَبِيلًا (۲)	سَبِيلًا (۴۸)	نَصِيرًا (۷۵)	عَجُولًا (۱۱)
كَبِيرًا (۴)	جَدِيدًا (۴۹)	قَلِيلًا (۷۶)	رَسُولًا (۱۵)
نَفِيرًا (۶)	حَدِيدًا (۵۰)	نَصِيرًا (۸۰)	غَفُورًا (۲۵)
حَصِيرًا (۸)	قَرِيْبًا (۵۱)	سَبِيلًا (۸۴)	كُفُورًا (۲۷)
كَبِيرًا (۹)	قَلِيلًا (۵۲)	قَلِيلًا (۸۵)	غَفُورًا (۴۴)
الْيَمَّا (۱۰)	وَكَبِيلًا (۵۴)	وَكَبِيلًا (۸۶)	رَبُورًا (۵۵)
حَسِيْبًا (۱۴)	كَبِيرًا (۶۰)	كَبِيرًا (۸۷)	كُفُورًا (۶۷)
بَصِيرًا (۱۷)	قَلِيلًا (۶۲)	ظَهِيْرًا (۸۸)	زَهُوقًا (۸۱)
كَرِيْمًا (۲۳)	وَكَبِيلًا (۶۵)	قَبِيْلًا (۹۲)	يُوسًا (۸۳)
صَغِيْرًا (۲۴)	رَحِيْمًا (۶۶)	بَصِيْرًا (۹۶)	رَسُولًا (۹۳)
بَصِيْرًا (۳۰)	وَكَبِيلًا (۶۸)	سَعِيْرًا (۹۷)	رَسُولًا (۹۴)
كَبِيْرًا (۳۱)	نَبِيْعًا (۶۹)	جَدِيْدًا (۹۸)	رَسُولًا (۹۵)
سَبِيْلًا (۳۲)	فَتِيْلًا (۷۱)	جَمِيْعًا (۱۰۳)	فَتُوْرًا (۱۰۰)
عَظِيْمًا (۴۰)	سَبِيْلًا (۷۲)	لَفِيْفًا (۱۰۴)	
سَبِيْلًا (۴۲)	خَلِيْلًا (۷۳)	نَذِيْرًا (۱۰۵)	
		سَبِيْلًا (۱۱۰)	

⁴²⁵ İsrâ Sûresi, 17/101.

⁴²⁶ İsrâ Sûresi, 17/102.

mef'ûlun		tef'îlun	fu'ûlun	muhtelif
مَفْعُولًا ﴿٥﴾	مَذْخُورًا ﴿٣٩﴾	تَنْبِيرًا ﴿٧﴾	نُفُورًا ﴿٤١﴾	مُبِينًا ﴿٥٣﴾
مَنْشُورًا ﴿١٣﴾	مَسْتُورًا ﴿٤٥﴾	تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾	نُفُورًا ﴿٤٦﴾	
مَذْخُورًا ﴿١٨﴾	مَسْخُورًا ﴿٤٧﴾	تَنْمِيرًا ﴿١٦﴾	غُرُورًا ﴿٦٤﴾	طُولًا ﴿٣٧﴾
مَشْكُورًا ﴿١٩﴾	مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾	تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾	كُفُورًا ﴿٨٩﴾	
مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾	مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾	تَنْبِيرًا ﴿٢٦﴾	كُفُورًا ﴿٩٩﴾	طِينًا ﴿٦١﴾
مَخْدُولًا ﴿٢٢﴾	مَوْفُورًا ﴿٦٣﴾	تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾	خُسُوعًا ﴿١٠٩﴾	
مَيْسُورًا ﴿٢٨﴾	مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾	تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾		خَسَارًا ﴿٨٢﴾
مَحْسُورًا ﴿٢٩﴾	مَحْمُودًا ﴿٧٩﴾	تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾		
مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾	مَسْخُورًا ﴿١٠١﴾	تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾		يَنْبُوعًا ﴿٩٠﴾
مَسْئُولًا ﴿٣٤﴾	مَنْبُورًا ﴿١٠٢﴾	تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾		
مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾	مَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾	تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾		سَجْدًا ﴿١٠٧﴾
مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾		تَنْزِيلًا ﴿١٠٦﴾		

3.1.4.10. Kinâye (الْكِنَايَةُ)

Örnek 1.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾

“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın⁴²⁷”.

Âyetteki “وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ” ibaresinde insanın cimri olmaması gerektiğinden kinâyedir. İkinci kısımdaki “وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ” ibaresinde ise kişinin israf eden kimse olmaması gerektiğinden kinâyedir.

Örnek 2.

وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ... ﴿١٣﴾

“Her insanın amelini boynuna yükledik...⁴²⁸”.

Gerçek manada insanın boynuna amelinin yüklenmiş olması söz konusu değildir. Boynuna kelimesi gereklilikten kinâyedir. Yani ameli düzgün olan için

⁴²⁷ İsrâ Sûresi, 17/29.

⁴²⁸ İsrâ Sûresi, 17/13.

tıpkı gerdanlık gibi bu amel onu süsler. Yok eğer ameli kötü ise o zaman da tıpkı bir tasma gibi olur⁴²⁹.

Örnek 3.

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾

“Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin⁴³⁰”.

Âyette geçen “مَرَحًا” kelimesinin asıl anlamı mutlu olmak, aşırı sevinmektir⁴³¹. Fakat kastedilen mananın bu olmadığı âyetin devamında daha güzel anlaşılmaktadır ki orada Allah (c.c.) kibirli insanın yeri yarmaktan ve yüksek dağların tepesine ulaşmaktan aciz olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla burada kinevî olarak böbürlenmek kastedilmektedir.

Örnek 4.

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ﴿٥٠﴾

“De ki: “(Şüpheli mi var?) İster taş olun ister demir!⁴³²”.

Bu âyetten önceki âyette ahiret hayatına inanmayanlar Hz. Peygamber (s.a.v.)’e ufalanmış toz yığını haline geldikten sonra nasıl olur da tekrar diriltiriz diye sorduklarında Allah (c.c.) de “İster taş olun ister demir.” diyerek onlara hiçbir canlılık eseri taşımayan bu iki madde dahi olsalar onları tekrar dirilteceğini ifade etmektedir. Böylece gerçek anlamını da anlama imkânı olan bu kullanım kinâyeli bir anlatımdır.

Örnek 5.

أَوْ خَلَقْنَا مِمَّا يَكْفُرُ فِي صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُؤْسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾

“Yahut aklınızca, diriltilmesi daha da imkânsız olan başka bir varlık olun, (yine de diriltileceksiniz.)” Diyecekler ki: “Peki bizi hayata tekrar kim döndürecek?” De ki: “Sizi ilk defa yaratan.” Bunun üzerine başlarını sana (alaylı

⁴²⁹ er-Râzî, 1981, C. XX, 179.

⁴³⁰ İsrâ Sûresi, 17/37.

⁴³¹ Enîs ve Mansur, 1972, 898.

⁴³² İsrâ Sûresi, 17/50

bir tarzda) sallayacaklar ve “Ne zamanmış o?” diyecekler. De ki: “Yakın olsa gerek!”⁴³³”.

Âyette “فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُؤْسَهُمْ” “Bunun üzerine başlarını sana sallayacaklar” ibaresi geçmektedir. Buradaki “انغض” fiili bir şeyi oynatmak, kımıldatmak anlamlarındadır⁴³⁴. Ahirete iman etmeyenlerin kendilerine “sizi ilk defa yaratan tekrar diriltecek” denilmesi üzerine alaylı bir şekilde başlarını sallamalarını ifade etmek için kullanılan bu kelime ile onlar sanki kabul etmiş gibi görünüp aslında alay ettiklerini ifade eden bir davranış sergilemişlerdir. Başlarını sallamaları normal bir hareketle beraber istihza ifade ettiği için kinâye olmuştur.

Örnek 6.

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾

“Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı’ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir”⁴³⁵”.

Âyetteki “لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ” “Güneşin zevalinden gecenin karanlığına kadar (namazı kıl.)” ibaresi namaz vakitlerine kinaye yoluyla işaret etmektedir. Bu namaz vakitlerinin de öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazları olduğu ifade edilmektedir⁴³⁶.

Örnek 7.

وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يُوسِئًا ﴿٨٣﴾

“İnsana nimet verdiğimizde yüz çevirip yan çizer. Kendisine şer dokununca da umutsuzluğa düşer”⁴³⁷”.

Âyetteki “أَعْرَضَ” kelimesi bir şeyden yüz çevirmek⁴³⁸, “نَأَ” kelimesi ise uzaklaşmak anlamındadır⁴³⁹. Buna göre “أَعْرَضَ وَنَأَ بِجَانِبِهِ” âyet pasajının anlamı yüz

⁴³³ İsrâ Sûresi, 17/51.

⁴³⁴ Enîs ve Mansur, 1972, 1537.

⁴³⁵ İsrâ Sûresi, 17/78.

⁴³⁶ el-Mahallî ve es-Suyûtî, 2005, 290.; Yazır, 2003, C. V, 512.; Nâsirüddîn Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Dârü İhyai't-Türâsi'l-'Arabiyyi, Beyrut, 1997, C. III, s. 264.

⁴³⁷ İsrâ Sûresi, 17/83

⁴³⁸ Sarı, 1982, 988.

çevirdi ve yan tarafına dönüp uzaklaştırdı. Burada bu şekilde bir tavır söz konusu olsa da bu tavır büyülenenlerin bir tavrıdır. Dolayısıyla büyüklük taslayan, kibirlenenlerin halinden bir kinayedir⁴⁴⁰.

3.1.4.11. Leff-ü Neşir (الْفَّ وَ النَّشْرُ)

Örnek 1.

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ فَمَحْوُنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ
وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾

“Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütf isteyesiniz, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık. İşte biz her şeyi açıkça anlattık⁴⁴¹.”

Âyetteki “لِتَبْتَغُوا” kelimesinin “النَّهَارَ” kelimesiyle yakından bir ilgisinin olduğu görülür. Aynı şekilde “لِتَعْلَمُوا” kelimesinin de “اللَّيْلِ” kelimesiyle düzensiz olarak bir alâkasının varlığından söz edilebilir.

Örnek 2.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسِطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾

“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın⁴⁴².”

Âyetin birinci kısmında “وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ” “Eli sıkı olma”, ikinci kısmında ise “وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسِطِ” “büsbütün eli açık da olma” zikredildikten sonra bunlarla alâkalı olarak, elin sıkı olmaması tavsiyesinin sebebi hikmeti olarak âyet sonunda “مَلُومًا” “kınanırsın” açıklaması yapılarak durum açıklığa kavuşturulmuştur. Çünkü cimri bir insan toplumda gerçekten sevilmez ve bu kimselerle alâkalı “pinti” gibi ifadeler kullanılır. “Eli açık da olma” ibaresi için de âyet sonunda “مَّحْسُورًا” “çaresiz kalırsın” ifadesi kullanılmıştır. Böylece savurganlık neticesinde ‘pişman olup çaresiz bir duruma düşersin’ denilerek savurganlığın sebebi açıklanmıştır.

⁴³⁹ Sarı, 1982, 1475.

⁴⁴⁰ el-Kurtubi, 2006, C. XIII, 163.; el-Beydâvi, 1997, C. III, 265.; er-Râzi, 1981, C. XXI, 36.

⁴⁴¹ İsrâ Sûresi, 17/12.

⁴⁴² İsrâ Sûresi, 17/29.

3.1.4.12. Zikir ve Hazf (الذِّكْرُ وَالْحَذْفُ)

Örnek 1.

وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾

“Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: “Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir⁴⁴³”.

Bu âyette “الرُّوح” “ruh” kelimesi iki defa kullanılarak ruhtan soru soranlara konu açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece zikir sanatı olmuştur.

Örnek 2.

...وَأَتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا ... ﴿٥٩﴾

“...Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik...⁴⁴⁴”.

Bu âyet-i kerimede ise “مُبْصِرَةً” kelimesinin mevsufu ve mahzuf olan “آية” kelimesinin takdir edilmesi uygundur. Böylece cümle tam olarak anlaşılmış olur.

3.2. TAHRÎM SÛRESİ

Sûre Medine’de nazil olmuş olup on iki âyettir⁴⁴⁵.

3.2.1. Sûrenin Adı

Sûre adını ilk âyette geçen “لِمَ تُحَرِّمُ” “niçin sen kendine haram ediyorsun?” kelimesinden almıştır. Bu sûreye “tahrîm” sûresi denildiği gibi “müteharrim” sûresi ve “lime tüharrimu” sûresi de denilmektedir⁴⁴⁶.

3.2.2. Sebebi Nüzûlü

Sûrenin sebebi nüzûlü hakkındaki rivâyetlere bakılınca iki farklı rivâyet görülür. Bunlardan birincisi, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in cariyesi Hz. Mâriye el-

⁴⁴³ İsrâ Sûresi, 17/85.

⁴⁴⁴ İsrâ Sûresi, 17/59.

⁴⁴⁵ el-Kurtubî, 2006, C. XXI, 67.; el-Beydâvî, 1997, C. V, 224.; er-Râzî, 1981, C. XXX, 41.; es-Sâbûnî, 1981, C. III, 405.; Yazır, 2003, C. VIII, 423.; Karaman ve Çağrıncı, 2006, C. V, 400.; Ebû İshak İbrahim b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbuhu*, (şerh ve Tahk. Abdülcelil Abdûh Şelebî), Alemu’l-Kütüb, 1. Baskı, Beyrut, 1988, C. V, s. 191.; Abdurrahman Celâluddîn es-Suyûtî, *ed-Dürü’l-Mensûr fî Tefsiri’l-Me’sûr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 2011, C. VIII, s. 213.

⁴⁴⁶ Yazır, 2003, C. VIII, 423.

Kıptiye (r.anhâ)'yı (ö. 16/637) kendisine haram kılması hadisesi. İkincisi ise bal şerbetini kendisine haram kılmasıdır⁴⁴⁷.

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in, Hız. Mâriye el-Kıptiye (r.anhâ)'yı (ö. 16/637) kendisine haram kılması olayına bakıldığında, Hız. Peygamber (s.a.v.), günleri eşleri arasında taksim ederdi. Eşi Hız. Aişe (r.anhâ)'nın (ö. 58/678) sırası olduğu halde bir gün Hız. Hafsa (r.anhâ)'nın (ö. 45/665) evindeyken Hız. Hafsa (r.anhâ) (ö. 45/665) ailesini ziyarete gidince Hız. Peygamber (s.a.v.) cariyesi Hız. Mariye (r.anhâ)'yı (ö. 16/637) çağırarak onunla birlikte olur. Döndüğünde Hız. Hafsa (r.anhâ) (ö. 45/665) bu durumdan kıskançlık duyar. Bunun üzerine Hız. Peygamber (s.a.v.) Hız. Hafsa (r.anhâ)'nın (ö. 45/665) gönlünü almak adına ona "Mariye (ö. 16/637)'yi kendime haram kıldım, fakat bunu kimseye söyleme." der. Hız. Peygamber (s.a.v.) oradan ayrılınca Hız. Hafsa (r.anhâ) (ö. 45/665) bu sırrı Hız. Aişe (r.anhâ)'ya (ö. 58/678) söyler. Bunun üzerine Hız. Peygamber (s.a.v.) bir ay eşlerine yaklaşmayacağını söyleyerek yemin eder. Bunun üzerine âyetler nazil olur⁴⁴⁸.

Bal şerbeti hadisesi hususunda ise iki farklı rivâyet Buhari (ö. 256/870)'in "Kitabu't-Talak" bölümünde geçmektedir. Buna göre birincisi Hız. Aişe (r.anhâ)'nın (ö. 58/678) anlatımına göre Hız. Peygamber (s.a.v.) Hız. Zeynep binti Cahş (r.anhâ)'nın (ö. 20/641) yanında kalmış ve ikram edilen bal şerbetini içmiş. Hız. Aişe (r.anhâ) (ö. 58/678), Hız. Hafsa (r.anhâ) (ö. 45/665) ile anlaşarak ve Hız. Peygamber (s.a.v.) kimin yanına giderse ona: "Sende meğâfir kokusu var. Meğâfir mi yedin?" diyecekti. Öyle de yapmışlar ve bunun üzerine Hız. Peygamber (s.a.v.): "Zeyneb (ö. 20/641)'in yanında bal şerbeti içtim, onu bir daha içmeyeceğim." diye yemin etti⁴⁴⁹.

İkinci rivâyet ise içerik olarak birincisiyle aynı olup sadece Hız. Peygamber (s.a.v.)'in Hız. Hafsa (r.anhâ)'nın (ö. 45/665) yanında bulunup onun ikram ettiği bal şerbetini içmesini kıskanan Hız. Aişe (r.anhâ) (ö. 58/678), tarafına Hız. Sevde

⁴⁴⁷ et-Taberî, 1994, C. VII, 325.

⁴⁴⁸ es-Sâbûnî, 1981, C. III, 405.; İsmail Hakkı Bursavî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, (Terc. Komisyon), Damla Yayınevi, 8. Baskı, İstanbul, 2012, s. 156.; el-Beydâvî, 1997, C. V, 224.; et-Taberî, 1994, C. VII, 325.; el-Kurtubî, 2006, C. XXI, 69.; er-Râzî, 1981, C. XXX, 41.

⁴⁴⁹ el-Askalânî, 2009, C. X, 606.

(r.anhâ)'yı (ö. 23/644) çekerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'in meğâfir koktuğunu söylemeleriydi⁴⁵⁰. Kendisi de bunu bir daha içmeyeceğine yemin etmiştir.

Bu farklı rivâyetlerden âyetin nüzûl sebebi, Hz. Mariye (r.anhâ) (ö. 16/637) da olabilir, bal şerbeti olayı da olabilir. Taberî (ö. 310/923) bunlara yer vererek, Allah (c.c.)'nün, sebebi nüzûlü belirtmediğini ve başka bir şeyin de âyetin sebebi nüzûlü olabileceğini ifade etmiştir⁴⁵¹.

Netice itibariyle Hz. Peygamber (s.a.v.), eşlerine bir ay yaklaşmayacağını ifade etmiş ve bir ay sonra evlerine dönmüş, onlara Ahzâb sûresinin yirmi sekizinci âyetini okuyarak isterse kendilerine dünyanın zinetlerinden vererek salıverebileceğini ifade etmiştir⁴⁵². Onlar da Allah (c.c.) ve Resûlünü tercih etmişlerdir⁴⁵³.

3.2.3. Sûrenin İçeriği

Sûre incelendiğinde şu hususlara değinildiği görülmektedir:

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, eşleriyle arasında meydana gelen bir hadiseden dolayı onlara kırgın olduğu ve onlara bir ay yaklaşmayacağı hususunda yemin etmesinden bahsedilerek sûreye giriş yapılmıştır. Devamında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, eşlerinden bir tanesine sırrını verdiği ve onun da bunu başka bir hanımına söylemesi sonucu her şeden haberdar olan Allah (c.c.)'nün Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bildirmesiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) de bunun kendisine Allah (c.c.) tarafından bildirildiğini ve bu hatalarından dolayı Allah (c.c.)'den af dilemelerini onlara öğütlemesinden bahsedilir. Tövbe etmez ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in karşısında yer alırlarsa Allah (c.c.)'nün, Cebrail'in, meleklerin ve salih mü'minlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tarafında yer alacaklarından bahsedilmektedir⁴⁵⁴.

Eger Hz. Peygamber (s.a.v.) eşlerini boşarsa Allah (c.c.)'nün ona, onlardan daha hayırlısı olan, teslimiyet gösteren, cânı gönülden inanan, itaatkâr, tövbe eden ve kulluk ederek şu dünyada tıpkı bir yolcu gibi yaşayan bakire ve dul eşler

⁴⁵⁰ el-Askalânî, 2009, C. X, 607.

⁴⁵¹ et-Taberî, 1994, C. VII, 325-326.

⁴⁵² Yazır, 2003, C. VIII, 425.

⁴⁵³ Yazır, 2003, C. VIII, 431-32.

⁴⁵⁴ Tahrîm Sûresi, 66/1-4.

vereceğinden bahsedilir⁴⁵⁵.

Allah (c.c.) mü'minlerden kendilerini yakıtı insanlar ve taşlar olan Cehennem ateşinden korumalarını istemekte, bu vesileyle oraya girmeye sebep olacak günahlardan tövbe etmeyi tavsiye ederek iman etmeyenler ve Münafık'larla en şiddetli şekilde mücadele edilmesi istenilmektedir. Müslüman'ların tövbe etmeleri neticesinde Cennet'e, kâfirlerin ise Cehennem'e gireceklerinden bahsedilmektedir⁴⁵⁶.

İnkâr edenlere Hz. Nuh (as.) ile Hz. Lut (as)'ın eşleri örnek gösterilerek bir kimsenin peygamberin yakını, hatta eşi bile olsa iman ve itaat etmedikçe Cennet'e gidemeyeceği vurgulanmaktadır. Kendini ilah olarak addeden bir kimsenin ise iman eden eşinin bu imanı neticesinde Cennet'e gideceği ifade edilerek iffetini koruyan kadınlara İmrân kızı Meryem örnek olarak verilerek sûre sonlandırılıyor⁴⁵⁷.

3.2.4. Sûredeki Edebî Sanatlar

Sûredeki belli başlı edebî sanatlar şunlardır:

3.2.4.1. Mecâz (الْمَجَازُ)

Örnek 1.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ... (٦٦)

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...⁴⁵⁸”.

Âyette mecâz sanatı vardır. Şöyle ki, “تَّقُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا” “Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun” ifadesinde kastedilen dünyadaki herhangi bir ateş olmayıp Cehennem ateşidir ki semantik olarak “نار” kelimesinin Kur’ân’da kullanıldığı anlamlardan bir tanesi de Cehennem’dir⁴⁵⁹.

Aslında buradaki vurgu kişinin kendisinin günahları terk etmesi ve taatlere devam etmesi ve ailesini ise nasihatle terbiye etmesidir. Dolayısıyla burada

⁴⁵⁵ Tahrîm Sûresi, 66/5.

⁴⁵⁶ Tahrîm Sûresi, 66/6-9.

⁴⁵⁷ Tahrîm Sûresi, 66/10-12.

⁴⁵⁸ Tahrîm Sûresi, 66/6.

⁴⁵⁹ Mutçalı, 1995, 926.

itaatsizliğin sonucu olan Cehennem azabı zikredilmekle ona sebep olacak amellerin terk edilmesi ve taatlere devam edilmesi kastedilmiştir⁴⁶⁰.

Örnek 2.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا... ﴿٨﴾

“Ey iman edenler! Allah’a içtenlikle tövbe edin...⁴⁶¹”.

“تَوْبَةً نَّصُوحًا” ibaresine bakıldığında, “نَّصُوحٌ” kelimesi samimi, içten ve candan anlamlarına gelmektedir⁴⁶². Buna göre ibare “samimi ve içten tövbe” anlamına gelir. Bir de “نَّصُوحٌ” kelimesi tövbenin sıfatı olduğunda anlamı nasihat eden tövbe, kişinin tövbe etmesine sebep olan o işe tekrar dönmeyi öğütleyen tövbe demektir. Bu anlamda “نَّصُوحٌ” kelimesi mecâz anlamında olur⁴⁶³.

3.2.4.2. İsti‘âre (الِإِسْتِعَارَةُ)

Örnek 1.

إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا... ﴿٤﴾

“(Ey peygamber’in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah’a tövbe ederseniz, ne iyi. Çünkü kalpleriniz kaydı...⁴⁶⁴”.

“صَغَتْ قُلُوبُكُمَا” “kalpleriniz kaydı” ifadesinde “صَغَى” kelimesi “meyletmek ve eğilmek” anlamlarına gelmektedir⁴⁶⁵. Burada isti‘âre vardır. Kalplerin kayması, meyletmesi, haktan sapması anlamındadır ki, o hak da Hz. Peygamber (s.a.v.)’in eşlerinin Hz. Peygamber (s.a.v.)’i sevdiği şeylerden mahrum etmeleri ve bunu da hoş görmeleridir⁴⁶⁶.

Örnek 2.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتِ نُوحٍ وَامْرَأَتِ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ.. ﴿١٠﴾

⁴⁶⁰ er-Râzî, 1981, C. XXX, 46.; Bursevî, 2012, C. IX, 166.; es-Suyûtî, 2011, C. VIII, 225.

⁴⁶¹ Tahrîm Sûresi, 66/8.

⁴⁶² Mutçalı, 1995, 889.

⁴⁶³ er-Râzî, 1981, C. XXX, 47.; Yazır, 2003, C. VIII, 466.

⁴⁶⁴ Tahrîm Sûresi, 66/4.

⁴⁶⁵ Mutçalı, 1995, 482.

⁴⁶⁶ er-Râzî, 1981, C. XXX, 44.; el-Kurtubî, 2006, C. XXI, 83.

“Allah, inkâr edenlere, Nuh’un karısı ile Lut’un karısını örnek gösterdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kişinin nikâhları altında bulunuyorlardı...⁴⁶⁷”.

Âyetteki “تَحْتَ” kelimesi sözlükte “alt, aşağı, altta” anlamlarına gelmektedir⁴⁶⁸. Fakat âyette kullanıldığı anlam ise, Hz. Nuh (a.s.) ile Hz. Lut (a.s.) peygamberlerin eşlerinin bu ki peygamberin nikahları ve güvenceleri altında olmalarıydı⁴⁶⁹. Dolayısıyla burada isti‘âre sanatı vardır.

3.2.4.3. Tıbâk (الطَّبَاقُ)

Örnek 1.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَرْوَاحِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١﴾

“Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir⁴⁷⁰”.

Âyetteki “حَرَّمَ” haram etmek kelimesi ile “أَحَلَّ” helal kılmak kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

Örnek 2.

... وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ ... ﴿٣﴾

“...Allah da bunu peygambere bildirince, peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti...⁴⁷¹”.

Âyette yer alan “عَرَفَ” “bildirdi” kelimesi ile “أَعْرَضَ” “vazgeçti” kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

Örnek 3.

... مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَائِمَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا ... ﴿٥﴾

“...Müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler...⁴⁷²”.

⁴⁶⁷ Tahrîm Sûresi, 66/10

⁴⁶⁸ Sarı, 1982, 149.

⁴⁶⁹ Bursevî, 2012, C. IX, 175.

⁴⁷⁰ Tahrîm Sûresi, 66/1.

⁴⁷¹ Tahrîm Sûresi, 66/3.

⁴⁷² Tahrîm Sûresi, 66/5.

“تَنْبِيَاتٍ” “dul” kelimesi ile “أَبْكَارًا” “bakire” kelimesi arasında tıbâk sanatı vardır.

3.2.4.4. İltifât (الِئْتِفَاتُ)

Örnek 1.

وَإِذْ أَسْرَأَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَرْوَاحِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٣﴾

“Hani peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü (başkasına) haber verip Allah da bunu peygambere bildirince, peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber, bunu ona (sırrı açıklayan eşine) haber verince o, “Bunu sana kim bildirdi?” dedi. Peygamber, “Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan Allah haber verdi” dedi⁴⁷³.

Bu âyet-i kerimede Hz. Peygamber (s.a.v.)’in eşlerinden bir tanesine bir sır verdiği ve onun da bunu diğerlerine yaydığına haberini Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ona haber vermesinden bahsedilir. Bu âyette üçüncü tekil şahıstan bahsedilir ve dördüncü âyette ise bu işlenen fiilin çirkinliğini ifade etmek adına, muhataba ikinci şahsa iltifat yoluyla geçiş yapılmıştır. Dördüncü âyet ise şu şekilde gelmiştir:

إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ... ﴿٤﴾

“(Ey peygamber’in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah’a tövbe ederseniz, ne iyi. Çünkü kalpleriniz kaydı. Eğer Peygamber’e karşı birbirinize arka çıkarsanız...⁴⁷⁴”.

3.2.4.5. Mukâbele (المُقَابَلَةُ)

Örnek 1.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتِ نُوحٍ وَامْرَأَتِ لُوطٍ... وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ ﴿١٠﴾

“Allah, inkâr edenlere, Nuh’un karısı ile Lut’un karısını örnek gösterdi. ...Onlara, “Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin!” denildi⁴⁷⁵”.

⁴⁷³ Tahrîm Sûresi, 66/3.

⁴⁷⁴ Tahrîm Sûresi, 66/4.

⁴⁷⁵ Tahrîm Sûresi, 66/10.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ائِن لِي عِنْدَكَ نَبِيًّا فِي الْجَنَّةِ... ﴿١١﴾

“Allah, iman edenlere ise, Firavun’un karısını örnek gösterdi. Hani o, “Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap...” demişti⁴⁷⁶”.

Bu iki âyette inkâr eden kimselerin varacağı yer ile itaat eden kimselerin varacakları yerleri göstermesi açısından mukâbele sanatı vardır.

3.2.4.6. Seci‘ (السَّجْعُ)

Sûre-i celîlenin âyetleri incelendiğinde vezin açısından âyetlerin çoğunun uyum içerisinde olduğu görülür. Aynı zamanda son harfleri bakımından da aralarında bir uyumun olduğu görülmektedir. Aşağıda vezin açısından birbirine uyumlu olan âyetlerin guruplandırılması yapılmıştır.

Sûredeki Seci‘ Örnekleri:

fe‘ilun vezni	fâ‘ilûn vezni	muhtelif vezinler
رَجِيمٌ ﴿١﴾	الدَّٰخِلِينَ ﴿١٠﴾	مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾
الْحَكِيمُ ﴿٢﴾	الظَّالِمِينَ ﴿١١﴾	
الْخَبِيرُ ﴿٣﴾	الْقَاتِبِينَ ﴿١٢﴾	تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾
ظَهِيرٌ ﴿٤﴾		
قَدِيرٌ ﴿٨﴾		وَأَبْكَارًا ﴿٥﴾
الْمَصِيرُ ﴿٩﴾		

3.3. İKİ SÛRENİN BELÂGAT İLMİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Belâgat ve fesâhat açısından eşi ve benzeri bulunmayan Kur’ân âyetleri hakkında Mekke müşrikleri; “onu Muhammed uydurdu⁴⁷⁷”, “bu apaçık bir büyüdür⁴⁷⁸”, “Kur’ân’ı ona bir insan öğretiyor⁴⁷⁹”, “eskilerin masalları⁴⁸⁰” gibi

⁴⁷⁶ Tahrîm Sûresi, 66/11.

⁴⁷⁷ Secde Sûresi, 32/3.

⁴⁷⁸ En ‘âm Sûresi, 6/7.

⁴⁷⁹ Nahl Sûresi, 16/103.

⁴⁸⁰ Mutaffîfîn, 83/13.

ithamlarda bulunmuşlardır. Kelâm'ın sahibi olan yüce Allah (c.c.) ise bu iddialarının asılsız olduğunu ve iddia sahiplerinden bu iddialarında samimi iseler bu Kur'ân'ın bir benzerini⁴⁸¹, olmazsa benzeri on sûre⁴⁸² ki bunu da getiremeyeceklerini ifade ederek, öyleyse bütün insan ve cinler bir araya gelerek, birbirlerine yardım da ederek benzeri bir sûre getirmelerini⁴⁸³ isteyerek onları bu Kur'ân âyetlerinin eşsiz güzellikleri karşısında aciz bırakmıştır.

Arap'ların Kur'ân karşısındaki bu acziyetlerini Mu'tezili alim el-Câhiz el-Kinânî (ö. 255/869) şöyle ifade etmektedir: “Söz üstadları olan putperest Arap'lar İslâm'a muhalefet etmelerine rağmen Kur'ân'ın meydan okumasına cevap veremediler. Hatta Kur'ân'ın bu meydan okumasına cevap vermek savaştan daha kolay olduğu halde Müslüman'larla savaşmayı tercih etmişler ve neticede de mağlup olmaktan başka da bir şey elde edememişlerdir⁴⁸⁴”.

İşte Mekke müşriklerine meydan okuyan, Kur'ân'ın i'câzı hakkındaki âyetlerden bir tanesi de yukarıda zikri geçen isrâ sûresindeki şu âyettir:

قُلْ لَّيْنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا (٨٨)

“De ki: “Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler⁴⁸⁵”.

Buradan şu anlaşılabilir; Mekkî bir sûre olan İsrâ sûresi, muhatabları olan Mekkeli'lerin, her ne kadar sözlü edebiyat alanında mahir kişiler olsalar da, fesâhat ve belâgat açısından dize getirileceklerini ifade etmiş oluyor.

Tahrîm sûresi ise, gönüllerine âyetlerin kök salmış olduğu bir toplum olan Medineli'ler nezdinde kıyamete kadar bu yolda yürüyecek olan Müslüman'lar muhatap alınınca burada böyle bir mesajın olmadığını, bundan ziyade hukûkî

⁴⁸¹ İsrâ Sûresi, 17/88.

⁴⁸² Hûd Sûresi, 11/13.

⁴⁸³ Yûnus Sûresi, 10/38.

⁴⁸⁴ Issa J. Boullate, (çev. İbrahim Hilmi Karslı), Kur'ân'ın Belâgat Açısından Tefsiri: İ'câz ve İlgili Konular, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005)*, S. 4, s. 258.

⁴⁸⁵ İsrâ Sûresi, 17/88.

konulara⁴⁸⁶ ve cihâda⁴⁸⁷ yer verildiği görülür.

İsrâ sûresi, “سُبْحَانَ” kelimesi ile başlamakla aslında asıl manası tesbih olan belâgatlı bir tenzih ile başlamıştır. Bu da Allah (c.c.) düşmanlarının O’na nisbet ettikleri çirkinliklerin hepsinden yüce bir tenzihe delâlet eder⁴⁸⁸. Son âyetin ise ilk âyetle uyumlu olması açısından sûrede eşsiz bir ahengin olduğu görülür. İlk âyette tesbih ile başlanan sûre, son âyetinde de aynı şekilde hamdin ancak Allah (c.c.)’ye mahsus olduğu ve çocuk edinmekten münezze olup bütün mevcudatın yegâne sahibinin kendisi olduğu vurgulanarak “وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا” “O’nu tekbir ile yücelt.”⁴⁸⁹ ifadesinin yer aldığı tekbir ile sonlandırılmıştır. Ayrıca bu, belâgatın tanımında yer alan “muktezâyı hale uygun olma” esasına tam mutabık bir örnektir.

Tahrîm sûresine bakıldığında ise Allah (c.c.)’nün varlığı veya tenzihiyle alâkalı bir vurgunun olmadığı görülür.

İsrâ sûresinde kullanılan edebi sanatalara bakıldığında on mecâz, on tıbâk, sekiz isti’âre, yedi kinâye, dört îcâz, dört mukâbele, dört cinâs, iki teşbîh, iki leffü neşir, birer zikir ve hazf ile bir de iltifât sanatları kullanılmıştır. Ayrıca yaklaşık bütün âyetlerin sonlarında birbirleriyle uyumlu seci’ sanatı kullanılmıştır.

Tahrîm sûresinde ise üç tıbâk, iki mecâz, iki isti’âre, bir iltifât, bir mukâbele ve âyet sonlarında birbirleriyle uyumlu seci’ sanatları kullanıldığı görülür.

İnsanın ruhunun derinliklerine etki eden sözler fesâhat açısından dinleyenin kulağına hoş gelen kelimelerdir. Her iki sûreye bakıldığında da âyet sonlarındaki bu uyumluluk göze çarpar. Seci’ veya fâsıla olarak ifade edilen bu uyum insanı etkisi altına alarak gönüllere işler, ruhları coşturup kulaklara huzur verir⁴⁹⁰. Âyetlerin bu eşsiz güzellikte uyum içerisinde gelmesi, ruhun derinliklerine hitab etmesi bunun bir beşerin sözü olmadığı en güzel kanıtı olmuştur. Farklı bir inanca sahip olan toplumu etki altına almak için de bu şekilde dinlendiğinde ruhun derinliklerine nüfûz ederek insanın iç dünyasında değişimi

⁴⁸⁶ Tahrîm Sûresi, 66/1, 2, 5.

⁴⁸⁷ Tahrîm Sûresi, 66/9.

⁴⁸⁸ Yazır, 2003, C. V, 459-460.; el-Beydâvi, 1997, C. III, 247.

⁴⁸⁹ İsrâ Sûresi, 17/111.

⁴⁹⁰ İsmail Durmuş, “Seci’”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, (C. XXXVI, s. 274).

sağlayacak seci‘ gibi edebî sanatların kullanılması Kur’ân’ın edebî değerini gözler önüne sermektedir.

İsrâ sûresinde âyet sonlarındaki seci‘ sanatına bakıldığında yaklaşık yüzde doksan üç oranında bu uyumu görmek mümkün. Tahrîm sûresinde ise bu oran yaklaşık yüzde yetmiş beş. Bunda Mekke toplumunun dinî ve sosyolojik yapısının etkili olduğu düşünülebilir. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, Kur’ân’da bu şekildeki kafiyeli kullanımı dil bilimciler mucize olarak ifade etmektedirler. Hatta İngiliz bilim adamı Prof. Abbas Adel Kur’ân’ın dil bilimi açısından mucize olduğunu ispat etmek amacıyla hazırlamış olduğu “*Bilimsel Mucizeler (Science Miracles)*” adlı eserinde Kur’ân’da kullanılan kafiye sistemini grafikler ve şemalar aracılığıyla kapsamlı olarak incelemiştir⁴⁹¹.

Her iki sûrede de yine en çok kullanılan edebî sanatlardan bir tanesi de tıbâktır. İsrâ sûresinde on, Tahrîm sûresinde ise üç tıbâk sanatı kullanılmıştır. Tıbak sanatının özelliği, kelimeleri zıtlarıyla bir arada zikrederek mananın daha sarîh olarak ortaya çıkmasını sağlamak ve güzellikleri de zıddıyla bir arada zikrederek değerini ortaya koymak⁴⁹².

İsrâ sûresinde kullanılan tıbâk sanatına bakıldığında hidâyet-dalalet⁴⁹³, hak-batıl⁴⁹⁴, hayat-ölüm⁴⁹⁵, uyarıcı-korkutucu⁴⁹⁶, rahmet-azap⁴⁹⁷ gibi iman konularının ağırlıklı olarak kullanıldığı görülür. Tahrîm sûresinde ise helal-haram⁴⁹⁸ gibi hukûkî kavramlar üzerinde tıbâk sanatı uygulanmıştır.

Mecâz sanatı, mananın daha açık olarak ifade edilmesinde etkili bir yoldur. Mecâzî manadaki kelimeleri dinleyen için manalar gözle görülmüş gibi açık bir hale gelir. Kelimeler birden fazla yeni anlam kazanmış olur. Bu da dilin

⁴⁹¹ Mustafa Yıldırım, Kur’ân Sanatı ve Estetiği Üzerine, İstem (Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Dergisi), S. 16, 2010, s. 163.

⁴⁹² İsmail Durmuş, “Tezat-Tıbâk’”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, (C. XLI, s. 59).

⁴⁹³ İsrâ Sûresi, 17/15, 97.

⁴⁹⁴ İsrâ Sûresi, 17/81.

⁴⁹⁵ İsrâ Sûresi, 17/75.

⁴⁹⁶ İsrâ Sûresi, 17/105.

⁴⁹⁷ İsrâ Sûresi, 17/54.

⁴⁹⁸ Tahrîm Sûresi, 66/ 1.

genişlemesi ve kolaylığını sağlamış olur⁴⁹⁹. Bu özelliklere sahip olan mecâz sanatının İsrâ sûresindeki kullanımlarına bakıldığında şu âyetler dikkati çekmektedir: Allah (c.c.)’nün birliği ve kudretine delalet eden âyette⁵⁰⁰ icra edilmiş olduğu, ayrıca dünya nimetinden ve o nimetleri de dilediği kimseye dilediği kadar verecek olan Allah (c.c.) olduğu⁵⁰¹ âyetinde mecâz sanatının kullanıldığı, ahiretteki nimetlerden bahseden âyette⁵⁰² kullanıldığı, göklerde bulunanların Allah (c.c.)’yü tesbih ettiğinden bahseden âyette⁵⁰³ kullanıldığı görülmektedir. Bu da mecâzın Allah (c.c.) ve ahiret inancı merkezli âyetlerde kullanıldığını ve böylece Allah (c.c.)’nün varlığı ve kudreti muhatablarına açık ve anlayabilecekleri şekilde mecâz sanatıyla izah edilme yoluna gidilmiştir.

Tahrîm sûresindeki mecâzın kullanımına bakıldığında ise insanın ameline vurgu yapılarak kendisini yakıtının insan ve taş olduğu Cehennem’den koruması istenilerek Cehennem tasvir edilip dehşeti gözler önüne serilmiştir⁵⁰⁴.

Mananın daha etkili olmasını sağlayan sanatlardan bir tanesi de isti’âredir. Her iki sûrede de kullanıldığı ifade edilmişti. İsti’ârede, kelime asıl anlamı akla getirilmeden kullanıldığı için mana daha etkili bir şekilde ifade edilmiş olur⁵⁰⁵. Ayrıca isti’âre düz anlatıma tercih edilir. Çünkü isti’âre ile duygular arasında bağlantı kurularak düşünce ve hayaller güçlendirilip anlatım daha etkili hale getirilir. Böylece okuyanın veya dinleyenin hayal gücü zenginleştirilerek manaya güzellik katılır. Semboller kullanılarak soyut nesnelere somutlarıyla değiştirilerek daha etkili bir anlatım gerçekleştirilmiş olur⁵⁰⁶.

İsrâ sûresindeki isti’ârelerin kullanımlarına bakıldığında bu özellikler göze çarpar. Örneğin, insanın ameli için kuş kelimesinin kullanılması⁵⁰⁷, tevâzunun kuşun kanadına benzetilmesi⁵⁰⁸, cimri kimse elini boynuna bağlayan kimse olarak

⁴⁹⁹ Bulut, 2019, 240.

⁵⁰⁰ İsrâ Sûresi, 17/12.

⁵⁰¹ İsrâ Sûresi, 17/18.

⁵⁰² İsrâ Sûresi, 17/19.

⁵⁰³ İsrâ Sûresi, 17/44.

⁵⁰⁴ Tahrîm Sûresi, 66/6.

⁵⁰⁵ Pala ve Durmuş, “İsti’âre”, *DİA*, 2001, (C. XXIII, 316).

⁵⁰⁶ Pala ve Durmuş, “İsti’âre”, *DİA*, 2001, (C. XXIII, 317).

⁵⁰⁷ İsrâ Sûresi, 17/13.

⁵⁰⁸ İsrâ Sûresi, 17/24.

ifade edilmesi⁵⁰⁹, iman kelimesinin insanın ameli manasında kullanılması⁵¹⁰, islâm için hak, şirk için batıl kelimelerinin kullanılması⁵¹¹, rızık için hazine kavramının kullanılması gibi. Bunlarda olduğu gibi diğer âyetlerdeki kullanımlar vasıtasıyla soyut kelimeler somutlaştırılmış ve ayrıca dinleyenin hayal gücü zenginleştirilmiştir.

Tahrîm sûresinde de aynı şekilde kalplerin kayması⁵¹² ile haktan sapma, alt aşığı kelimesi⁵¹³ ile de nikah altında bulunma anlamları kastedilerek anlatım zenginliği sağlanmıştır.

Tahrîm sûresinde kinaye tesbit edilmemiş olup, İsrâ sûresinde ise genellikle ahlâkî prensipleri esas alan âyetlerde⁵¹⁴ kullanıldığı görülmekle birlikte ibadet konusunu işleyen âyette de kullanılmıştır. Sûreye kattığı güzellik ise soyut kavramlar, somut kavramlar halinde sunulurken daha belîğ bir hale kavuşmuşlardır.

Belâgatçılara göre de kinâye üstü kapalı bir söz sanatı olduğu için sarîh ifadelerle göre daha belîğdir. Bunun sebebi olarak da anlatılmak istenen şey daha canlı ve vurgulu anlatılmakla birlikte, soyut kavramların görünen bir resim halinde sunulabildiğini söylerler⁵¹⁵.

İcâz sanatının kullanımına bu iki sûreden sadece İsrâ sûresinde rastlanmakta olup, çoğunda kelimenin hazfî⁵¹⁶ ile bir tanesinde de harfin hazfî⁵¹⁷ ile olmuştur.

Cinâs sanatı, doğal olarak ortaya çıktığında bünyesinde barındırdığı mûsikî ahengiyle dile hafiflik katmakla birlikte, söze güzellik katıp kulaklara hoş gelir ve kalplere de etkisi fazla olur⁵¹⁸. İsrâ sûresinde kullanılan bu edebî sanat da sûreye ayrı bir güzellik katmıştır.

⁵⁰⁹ İsrâ Sûresi, 17/29.

⁵¹⁰ İsrâ Sûresi, 17/71.

⁵¹¹ İsrâ Sûresi, 17/81.

⁵¹² Tahrîm Sûresi, 66/4.

⁵¹³ Tahrîm Sûresi, 66/10.

⁵¹⁴ İsrâ Sûresi, 17/13, 29, 83.

⁵¹⁵ Durmuş İ., “Kinâye”, *DİA*, 2002, (C. XXVI, 34).

⁵¹⁶ İsrâ Sûresi, 17/14, 16, 56.

⁵¹⁷ İsrâ Sûresi, 17/53.

⁵¹⁸ Bulut, 2019, 381.

Her iki sûrede de iltifât ve mukâbele sanatları kullanılmakla birlikte bunlara ek olarak İsrâ sûresinde teşbîh, leffü neşir, zikr ve hazif sanatlarına da yer verildiği görülmektedir.

SONUÇ

Belâgat açısından karşılaştırması yapılabilmesi için İsrâ ve Tahrîm sûrelerinde ortaya çıkarılan edebî sanatların sadece bunlar olduğunu söylemek elbette mümkün değildir. Bir harfin bile kelimeye farklı anlamlar kattığı bir dilin en mükemmeli olarak kullanılmış örneği olan kelâmullahın ifade ettiği manaların anlaşılabilmesi hususunda yapılacak olan çalışmalar kıyamete kadar devam edecektir.

Yaratılmışların en mükemmeli olan insanların birbirleriyle iletişimi dil vasıtasıyla olmaktadır. Dilin de en güzeli fasih ve muhatabı etkisi altına alanıdır. Bu vesileyle insanlar bu alanda farklı farklı çalışmalar gerçekleştirmişlerdir.

Fesâhat ve belâgat açısından güzel konuşmanın serüveni tarihin derinliklerine kadar uzanmaktadır. Bunun en güzel örneğini de Kur'ân'ın işaretiyle Hz. Mûsa (a.s.)'ın Rabbine karşı şu itirafında görülmektedir. “Kardeşim Harun (a.s.)'ın dili benimkinden daha düzgündür.”

Sözlü edebiyat içerisinde belâgata ait özelliklerin en güzel kullanımlarının Cahiliye Dönemi'nde olduğu görülmektedir. Bu dönemde özellikle şiir alanında düzenlenen yarışmalarda dereceye girerek şiirinin Kâbe duvarında asılması hatib için büyük bir şerefti.

Kur'ân âyetlerinin nazil olmaya başlamasıyla bütün dikkatler ona çevrilmiş ve merkezi Kur'ân olan dil çalışmaları bu alanda kendini göstermeye başlamıştır.

Bağımsız bir ilim olarak anılmayan belâgata ait konular farklı ilimler içerisinde anılmaya hicri beşinci (XI.) yüzyıla kadar devam etmiş olup Abdülkâhir el Cürçânî'ye ait “*Esrâru'l-Belâga*” ve “*Delâilü'l-İ'câz*” ile belâgat ilmi, bağımsız bir ilim olarak anılmaya başlanmıştır.

Belâgat ilmine eserleriyle katkıda bulunanlara İbnu'l-Mu'tez, Ebû Hilâl el-Askerî, Kazvînî, Abdülkâhir el Cürçânî, Kayserili Ahmed b. el-Muvaffak, Molla Hüsrev, Taşköprüzâde Ahmed Efendi, Ahmet Cevdet Paşa, Ahmed el-Hâşimî, Tâhâ Hüseyin, Ali Cârim, Mustafa Emîn, Ali Bulut ve Nusrettin Bolelli gibi ilim ehli örnek olarak verilebilir.

Bütün bu ilim ehli Kur'ân'ın îcâzı, i'câzı, mecâzı, teşbîhi, âyetlerin siyâk sibâk uyumu, sûrelerin birbirleriyle uyumu ve bir bütün olarak Kur'ân'ın insicâmı gibi belâgata ait konularda çalışmalar yaparak Kur'ân'ın daha iyi anlaşılabilmesi için çalışmışlardır.

Yapılan bu çalışmada biri Mekkî diğeri Medenî olmak üzere Kur'ân'ın sadece iki sûresi ele alınarak sûrelerin nüzûl sebepleri ve içerikleri hakkında bilgi verilerek kullanılan edebî sanatları açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra bu iki sûrenin belâgat açısından kısa bir karşılaştırması yapılmıştır.

Farklı zaman ve mekanlarda farklı toplumlara nazil olan bu iki sûre içerdiği konu ve edebî sanatlarının Mekke ve Medîne toplumların dinî ve sosyal yapılarına uygun olduğunun güzel örnekleridir. Mekkî olan İsrâ sûresinde Allah (c.c.) inancına, ahiret inancına ve toplumsal ahlâk esaslarına değinilirken; Medenî olan Tahrîm sûresinde ise daha ziyade hukukî konulara değinilmiştir.

Sûrelerde geçen edebî sanatlara bakıldığında da bu uyumun olduğu görülmektedir. Örneğin İsrâ sûresindeki tıbak sanatı hak-batıl, hidâyet-dalalet, uyarıcı-korkutucu, hayat-ölüm ve rahmet-azap gibi iman konularını içeren kelimelerle yapılmışken; Medîne döneminde nazil olan Tahrîm sûresindeki tıbak sanatı ise helal-haram konusunu içeren kelimelerde yapılmıştır.

Mekkî sûre olan İsrâ sûresindeki âyet sonlarındaki seci' sanatının vezin olarak uyumu yaklaşık yüzde doksan üç oranındadır. Bu da özellikle âyetlerin uydurma olduğunu söyleyen Mekke halkına, böyle bir insicama sahip kelamın beşer sözü olamayacağını en güzel örneğidir.

Medenî olan Tahrîm sûresindeki seci' sanatının uyumu ise yüzde yetmiş beş seviyelerindedir. Çünkü bu dönemde artık "dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin" ilkesi gereğince iman konularından daha ziyade ameli ve ahlaki konular gündemdedi.

Her iki sûrede de mecâz sanatı, Allah (c.c.) ve ahiret inancını konu alan âyetlerde kullanıldığı ve böylece Allah (c.c.)'nün kudreti müşriklere açık ve anlaşılır şekilde izah edilirken, ahiretin varlığı da insanların anlayabilecekleri şekillerde tasvir edilmiştir.

İsti'âre sanatının özelliklerinden bir tanesi de, soyut kavramların somutlaştırılarak anlama güçlüğü çekilen konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Özellikle İsrâ sûresindeki isti'ârenin kullanımları, Mekke toplumunun içselleştirmiş olduğu kavramlar üzerinden örnekleme yapılarak, hayal güçleri zenginleştirilmiş ve böylece Kur'ân'ın i'câzı gözler önüne serilmiştir.

Görüldüğü gibi inceleme konusu olan Mekkî İsrâ sûresi ile Medenî olan Tahrîm sûrelerindeki edebî sanatların kullanımları, Mekke ve Medine toplumlarının sosyolojik, dinî ve kültürel yapılarına uygunluk arz etmektedir.

Bu mütevazı çalışmayla Kur'ân'ı daha iyi anlayabilmek için edebî sanatları da bilmenin önemi anlaşılmış oldu. Her okunduğunda sanki daha önce hiç okunmamış gibi zannedilen âyetlerde elbette çok daha farklı güzellikleri bulmak mümkündür. Yeni yapılacak olan çalışmalara rehberlik etmesi dileğiyle...

KAYNAKÇA

- Abbas, Fazl Hasan, *el-Belâgatü Fünûnuhâ ve Efnânuhâ 'İlmu'l-Me'ânî*, Dâru'l-Furkân, 4. Baskı, Amman, 1997.
- , *el-Belâgatü Fünûnuhâ ve Efnânuhâ 'İlmu'l-Beyân ve'l-Bedî'*, Dâru'l-Furkân, 11. Baskı, Amman, 2007.
- Abdülganî, Eymen Emin, *el-Kâfî fî'l-Belâgati: el-Beyân ve'l-Bedî' ve'l-Me'ânî*, Dâru't-Tevfikîyye li't-Türâs, Kâhire, 2011.
- Akbaş, Y. Fatih, *Arapça Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2017.
- Altuntaş, Halil ve Muzaffer Şahin, *Kur'ânı Kerim Meâli*, 12. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.
- el-Askalânî, İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-Bârî*, (Terc. Halil Aldemir, Soner Duman), (Cilt 1-15), Polen Yayınları, İstanbul, 2009.
- 'Atîk, Abdulazîz, *fî'l-Belâgati'l-'Arabiyyeti 'İlmu'l-Beyân*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1985.
- , *fî'l-Belâgati'l-'Arabiyyeti 'İlmu'l-Me'ânî*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1. Baskı, Beyrut, 2009.
- , *fî'l-Belâgati'l-'Arabiyyeti 'İlmu'l-Bedî'*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut, ts.
- Berkî, Ali hikmet ve Osman Keskioglu, *Hâtemu'l-Enbiyâ Hz. Muhammed ve Hayatı*, DİB. Yayınları, 29. Baskı, Ankara, 2014.
- Besyûnî, Abdü'l-Fettâh Feyûd, *'İlmu'l-Beyân*, Müessesetü'l-Muhtâr, 4. Baskı, Kâhire, 2015.
- , *'İlmu'l-Me'ânî*, Müessesetü'l-Muhtâr, 4. Baskı, Kâhire, 2015.
- , *'İlmu'l-Bedî'*, Müessesetü'l-Muhtâr, 2. Baskı, Kâhire, 1998.

- el-Beydâvî, Nâsırüddîn Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (Cilt 1-5), Dâru İhyai't-Türâsi'l-'Arabiyyi, Beyrut, 1997.
- Birişik, Abdülhamit, "Sûre" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, (C. XXXVII, ss. 538-556).
- Bulut, Ali, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2019.
- Bolelli, Nusrettin, *Belâğat Tarihi*, Rağbet Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2018.
- , *Belâğat*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2019.
- Boullate, Issa J., Kur'ân'ın Belâgat Açısından Tefsiri: İ'câz ve İlgili Konular, (çev. İbrahim Hilmi Karslı), *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi V* (2005), S. 4, s. 258.
- Cârim, Ali ve Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-Vâziha*, Dâru'l-Me'arif, Londra, 1999.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 11. Baskı, Ankara, 1997.
- , *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2005.
- Cürcânî, Seyyit Şerif, *Mu'cemu't-Ta'rîfât*, (Thk.: Muhammed Sıddık el-Minşâvî), Dâru'l-Fazîle, Kâhire, 2004.
- el-Cüveynî, Mustafa Sâvî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyyetü*, Mektebetü İskenderiyye, İskenderiyye, 1985.
- Çögenli, M. Sadi, *Âyet ve Hadîs Örneklî Arapça Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'*, Cantaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2016.
- Dayf, Şevki, *el-Belâgatü Tatavvurun ve Târihun*, Dâru'l-Me'arif, 9. Baskı, Kâhire, 1965.

- Demirci, Muhsin *Kur'ân Tarihi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2017.
- Durmuş, İsmail, “Teşbîh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, (C. XL, ss. 553-556).
- , “Kinâye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, (C. XXVI, ss. 34-36).
- , “Me‘ânî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, (C. XXVIII, ss. 204-205).
- , “Mecâz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, (C. XXVIII, ss. 217-220).
- , “Seci’”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, (C. XXXVI, ss. 273-275).
- , “Tezat-Tıbâk’”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, (C. XLI, s. 58-60).
- Ebû'l-‘Adûs, Yûsuf, *Medhal ile'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, (‘İlmu’l-Me‘anî, ‘İlmu’l-Beyân, ‘İlmu’l-Bedî’), Daru’l-Mesîre, 1. Baskı, Amman, 2007.
- Enîs, İbrahim ve Abdülhalim Mansur, Atiyye es-Savvalihi, Muhammed Halefullah Ahmed, *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, Kâhire, 1972.
- Eren, A. Cüneyt ve M. Vecih Uzunoğlu, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014.
- Ertuğrul, Osman, “Kur’ân’da Meânî İlmi”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Nisan 2015, s. 158-177.
- Fevvâl, İn‘âm, *el-Mu‘cemu’l-Mufassal fi ‘ulûmi’l-Belâğa*, Dâru’l-Kütübî'l-‘ilmiyye, Beyrut, 1996.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, Müessesetü’r-Risale Yayınları, 8. Baskı, Beyrut, 2005.

- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, “Bedi’” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, (C. V, ss. 320-322).
- , “Beyân”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, (C. VI, ss. 22-23).
- el-Harbi, Abdülaziz b. Ali, *el-Belâgatü'l-Müeyssera*, Daru İbn Hazm, 2. Baskı, Beyrut, 2011.
- Hâşimî, Ahmet, *Cevâhiru'l-Belâga fi'l-Me'anî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 1999.
- Hüseyin, Abdülkadir, *el-Muhtasar fi Tarihi'l-Belâga*, Dâru Garîb, Kâhire, 2001.
- ibn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*, (Cilt 1-15), Daru's-Sadr, Beyrut, ts.
- ibn Mu'tez, Ebu'l-Abbas Abdullah, *Kitabu'l-Bedi'*, (thk. İrfan Matracî), Müessesetü'l-Kitabi's-Sekafiyyeti, 1. Baskı, Beyrut, 2012.
- Karakaya, Mehmet M., “Kur'ânı Kerim'de Edebî Sanatların Kullanımı: Teşbîh, İsti'are, Kinâye ve Mecâz”, *Diyanet İlmî Dergi*, S. 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2019, s. 251.
- Karaman, Fikret ve İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.
- Karaman, Hayreddin ve Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, (Cilt 1-5), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.
- Kâsım, Muhammed Ahmet ve Muhyiddin Dîb, *'Ulûmu'l-Belâga el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Meânî, el-Müessesetü'l-Hadîsiyye*, 1. Baskı, Trablus, 2003.
- el-Kazvîni, Hatîp, *el-İzâhu fi 'Ulûmi'l-Belâga el-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 2003.

- , *Telhîsu'l-Miftâh/Telhîs ve Tercümesi*, (çev.: Nevzat Yanık, Mustafa Kılıçlı, M. Sadi Çögenli), Huzur Yayınları, İstanbul, ts.
- Kılıç, Hulûsi, “Belâgat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, (C. V, ss. 380-383).
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Thk. Abdülmuhsin et-Türkî), (Cilt 1-24), Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut, 2006.
- el-Mahallî, Celâluddîn Muhammed ibn Ahmet ibn Muhammed ve Celâluddîn Abdurrahman ibn Ebi Bekr es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyni*, Dâru ibn Kesîr, 12. Baskı, Beyrut, 2005.
- Matlûb, Ahmet, *Esâlibu'l-Belâgiyye el-fesâhatü-el-belâgatü-el-Meânî*, Vekâletü'l-Matbûâti, Kuveyt, 1980.
- , *Mu'cem: el-Mustalâhâtu'l-Belâgiyyetu ve Tatavvuruhâ*, (Cilt 1-3), el-Mecme'u'l-İlmîyyi'l-İrâgî, Irak, 1983.
- el-Merâgî, Ahmet Mustafa, *Tarihu 'Ulumi'l-Belâgati ve't-Ta'rifu bi Ricâlihâ*, Şeriketü Mektebe ve Matba'a Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1. Baskı, Kâhire, 1950.
- , *'Ulûmu'l-Belâga el-Beyân ve'l-Meânî ve'l-Bedî'*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut, 1993.
- el-Meydânî, Abdurrahman H. Habenneke, *el-Belagâtü'l-'Arabiyye Usûsuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Fünûnuha*, (Cilt 1-2), Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, Dımeşk, 1996.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995.
- el-Mübârek, Mâzin, *el-Mûcez fi Târîhi'l-Belâga*, Dâru'l-Fikr, ts.
- Nasîf, Hifni ve Muhammed Diyyab, Sultan Muhammed, Mustafa Tamum, *Durûsu'l-Belâgati*, Mektebetü'l-Büşrâ, Karaçi, 2011.
- Nevevî, İmâm *Riyâzü's-Salihîn*, (Terc. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük), (Cilt 1-8), Erkam Yayınları, İstanbul, 2017.

- Özüçalışır, Abdullah, “Kur’ân’da Beyan İlmi”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, Nisan 2018, s. 148.
- Pala, İskender ve İsmail Durmuş, “İstiâre”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, (C. XXIII, ss. 315-318).
- er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Tefsîru’l-Fahri’r-Râzî*, (Cilt 1-32), Dâru’l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut, 1981.
- , *Nihâyetü’l-icâz fî Dirâyeti’l-icâz*, Dâru Sâdr, 1. Baskı, Beyrut, 2004.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü’t-Tefâsîr*, (Cilt 1-3), Dâru’l-Kur’ânı Kerim, 4. Baskı, Beyrut, 1981.
- Sami, Şemseddin, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2006.
- Sarı, Mevlût, *El-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, İpek Yayınları, İstanbul, 1982.
- es-Sekkâkî, Muhammed b. Ali, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, Daru’l-Kütübi’l-‘İmiyye, 2. Baskı, Beyrut, 1987.
- Smyth, William, Belâgat İlmi’nin Standart Hale Gelen Düzenlenişi ve es-Sekkâkî’nin Miftâhu’l-‘Ulûm’u, (çev. Abdullah Yıldırım), *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, S. 22, (2013-1), s. 216.
- Soysaldı, H. Mehmet, *Nüzûlünden Günümüze Kur’ân ve Tefsir*, Fecr Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2001.
- es-Suyûtî, Ebu’l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân ibn Ebû Bekir, *ed-Dürri’l-Mensûr fî Tefsîri’l-Me’sûr*, (Cilt 1-8), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 2011.
- , *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, (thk. Merkezu’d-Dirâseti’l-Kur’âniyye), (Cilt 1-9), Medîne, ts.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Tefsîru’t-Taberî min Kitâbihi Câmi’il-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, (Cilt 1-7), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1994.

- et-Tehânevî, Muhammet Ali, *Keşşâfu Istulâhâti'l-Fünûn*, (Thk. Ali Dahruc), (Cilt 1-2), Mektebetü Lübnân, Beyrut., 1. Baskı, 1996.
- Tülücü, Süleyman, “Muallakât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, (C. XXX, ss. 310-312).
- et-Türkî, İbrahim ibn Mansûr, *Teyşîru 'İlmi'l-Me'ânî*, Câmi'atu'l-Kasîm, 2013.
- Uzun, Tacettin ve Ayhan Erdoğan, Muhammet Tasa, Latif Solmaz, Şehabeddin Kırdar, Yusuf Sami Samancı, (Ed. Tacettin Uzun), *Anlatımlı Belâgat*, Sebât Ofset Matbaacılık, 1. Baskı, Konya, 2008.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, (Sad.: Sıtkı Güllü), (Cilt 1-10), Huzur Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Yıldırım, Mustafa, Kur'ân Sanatı ve Estetiği Üzerine, *İstem (Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Dergisi)*, S. 16, 2010, s. 163.
- ez-Zemahşerî, Ömer b. Ahmet, *Esâsü'l-Belâğa*, (Thk.: Muhammed Bâsıl 'Uyûn es-Sûd), (Cilt 1-2), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- ez-Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), (Cilt 1-4), Mektebetü Daru't-Türâs, Kâhire, 1957.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Cevahir Aydın
Doğum Yeri-Tarihi	Samsun-1978
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Malatya
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	Arapça, Rusça
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	2003- Diyanet İşleri Başkanlığı- Vaiz
İletişim	
E-Posta Adresi	cevahiray@hotmail.com
Tarih	29/12/2020